

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“AZƏRBAYCANDA BANK SİSTEMİNİN KAPİTALLAŞMASI VƏ
LİKVIDLİYİNİN TƏMİN EDİLMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Babazadə Sehrayi Museyib

BAKİ – 2022

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru
i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu
_____ **imza**
“ ___ ” _____ **2022-ci il**

“AZƏRBAYCANDA BANK SİSTEMİNİN KAPİTALLAŞMASI VƏ
LİKVIDLİYİNİN TƏMİN EDİLMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ”
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060403 - Maliyyə

İxtisaslaşma: Bank işi

Qrup: 606

Magistrant:
Babazadə Sehrayi Museyib qızı
_____ **imza**

Elmi rəhbər:
i.ü.f.d. Paşacanov Anar Aydın oğlu
_____ **imza**

Proqram rəhbəri:
i.ü.f.d. Vəliyev Cəbrayıl Xəlil oğlu
_____ **imza**

Kafedra müdiri:
i.e.d., prof. Kəlbiyev Yaşar Atakişi
_____ **imza**

BAKİ – 2022

Elm andı

Mən, Babazadə Sehayi Museyib qızı and içirəm ki, “Azərbaycanda bank sisteminin kapitallaşması və likvidliyinin təmin edilməsi məsələləri” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

“AZƏRBAYCANDA BANK SİSTEMİNİN KAPİTALLAŞMASI VƏ LİKVIDLİYİNİN TƏMİN EDİLMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ”

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktuallığı: İqtisadi qeyri-sabitlik şəraitində bankın kapitallaşma dərəcəsi və likvidlik tələblərinə riayət edilməsi və onun işinin gəlirliliyini, etibarlılığını, dayanıqlığını təmin etmək üçün onların saxlanması üsulları xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Son illərdə COVID-19 pandemiyası likvidliyi və kapitallaşmanı bir çox müəssisələr üçün aktual problemə çevirib.

Tədqiqatın məqsədi: Magistr işinin məqsədi Azərbaycanda bankların fəaliyyətinin səmərəliliyini qiymətləndirmək və onların kapitallaşması və likvidliyinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi üzrə təkliflər hazırlamaqdır.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: Tədqiqat işində statistik və müqaisəli təhlil, analiz, sintez metodlarından istifadə edilmişdir. Həmçinin, modelləşdirmə, sistemli və məntiqi təhlil metodlarının köməyi ilə toplanmış materiallar ümumiləşdirilərək, tədqiqatın predmeti üzrə təklif və tövsiyələr hazırlanmışdır.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqatın informasiya bazasını yerli və xarici alimlərin əsərləri, ümumiqtisadi ədəbiyyatlar, elmi məqalələr, habelə Dövlət Statistika Komitəsinin və Mərkəzi Bankın məlumatları təşkil edir. Tədqiqat zamanı dərslər vəsaitlərindən və internet resurslarından da istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Tədqiqat prosesində əsas məhdudiyyətlər pandemiyanın bank sektorun likvidliyinə və kapitallaşmasına göstərdiyi təsirlə bağlı yerli mənbələrin və statistik göstəricilərin yetərsizliyi ilə bağlı olmuşdur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: Tədqiqat işində əldə edilən elmi yeniliklər aşağıdakılardır:

1. Azərbaycanda bankların kapitallaşması və likvidliyinin nəzəri əsaslarına aydınlıq gətirilmişdir;
2. Bank likvidliyinin idarə edilməsi metodologiyasının xüsusiyyətləri müəyyən edilmişdir;
3. Risk göstəricilərinin kommersiya banklarının kapital adekvatlığına təsiri aşkar edilmişdir;

Tədqiqat prosesində əsas məhdudiyyətlər pandemiyanın bank sektorun likvidliyinə və kapitallaşmasına göstərdiyi təsirlə bağlı yerli mənbələrin və statistik göstəricilərin yetərsizliyi ilə bağlı olmuşdur.

Nəticələrin istifadə oluna biləcəyi sahələr: Tədqiqat işinin əsas nəticələri banklar tərəfindən likvidliyin vəziyyətinə idarəetmə və nəzarət sahəsində strategiyaların işlənilməsində, likvidlik nöqtəyi-nəzərindən optimal bank portfelinin formalaşmasında, habelə “Bank işi” kursunun tədrisi prosesində istifadə edilə bilər.

Açar sözlər: bank, likvidlik, kapitallaşma, Covid-19

"CAPITALIZATION AND LIQUIDITY ISSUES OF THE BANKING SYSTEM IN AZERBAIJAN"

SUMMARY

The actuality of the subject: In the context of economic instability, the bank's capitalization rate and liquidity requirements are of particular importance in order to comply with the requirements and maintain their profitability, reliability and sustainability. In recent years, the COVID-19 pandemic has made liquidity and capitalization a topical issue for many businesses.

Purpose and tasks of the research: The purpose of the master's thesis is to assess the effectiveness of banks in Azerbaijan and to develop proposals for improving their capitalization and liquidity management.

Used research methods: Statistical and comparative analysis, analysis, synthesis methods were used in the research work. Also, the materials collected using the methods of modeling, systematic and logical analysis were summarized, and suggestions and recommendations on the subject of research were prepared.

The information base of the research: The research database consists of works of local and foreign scientists, general economic literature, scientific articles, as well as information from the State Statistics Committee and the Central Bank. Textbooks and internet resources were also used during the research.

Restrictions of research: The main limitations of the research process were the lack of local sources and statistics on the impact of the pandemic on the liquidity and capitalization of the banking sector.

The novelty and practical results of investigation: The scientific innovations obtained in the research work are as follows:

1. The theoretical basis of capitalization and liquidity of banks in Azerbaijan has been clarified;
2. Features of the bank's liquidity management methodology have been identified;
3. The impact of risk indicators on the capital adequacy of commercial banks was identified;

The main constraints in the research process were the lack of local sources and statistics on the impact of the pandemic on the liquidity and capitalization of the banking sector.

Scientific-practical significance of results: The main results of the research can be used by banks in the development of strategies in the field of liquidity management and control, the formation of an optimal banking portfolio in terms of liquidity, as well as in the teaching of "Banking".

Keywords: banking, liquidity, capitalization, Covid-19

İXTİSARLAR

ÜDM	Ümumi Daxili Məhsul
AMB	Azərbaycan Mərkəzi Bankı
BVF	Beynəlxalq Valyuta Fondu

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	8
I FƏSİL. BANK LİKVIDLİYİ VƏ KAPİTALLAŞMANIN NƏZƏRİ ƏSASLARI.....	11
1.1. Bank kapitalına nəzəri və praktiki yanaşmalar.....	11
1.2. Bank risklərinin idarə edilməsi sistemində kapital və likvidlik.....	19
1.3. Likvidlik riski və likvidliyin tənzimlənməsinin idarə olunması prosesləri.....	24
II FƏSİL. AZƏRBAYCANDA KAPİTAL VƏ LİKVIDLİYİN İDARƏ OLUNMASI MƏSƏLƏLƏRİNDƏ MÖVCUD VƏZİYYƏT VƏ QİYMƏTLƏNDİRMƏ.....	32
2.1. Azərbaycanda bank sisteminin inkişafının əsası kimi kapitallaşma və likvidlik problemləri.....	32
2.2. Bankların kapitallaşma səviyyəsi və sahibkarlığın inkişafına təsirinin qiymətləndirilməsi.....	31
2.3. Azərbaycanda kommersiya banklarının kapitalizasiyası və likvidliyin idarə edilməsinin mövcud vəziyyəti.....	49
III FƏSİL. AZƏRBAYCANDA BANK SİSTEMİNİN KAPİTALLAŞMASI VƏ LİKVIDLİYİNİN TƏMİN EDİLMƏSİNİN ƏSAS PERSPEKTİVLƏRİ.....	58
3.1. Azərbaycanda bank sisteminin kapitallaşmasında beynəlxalq təcrübənin tətbiqi imkanlarının təhlili.....	58
3.2. Postpandemiya dövründə Azərbaycan banklarının kapitallaşması və likvidliyin tənzimlənməsi istiqamətləri.....	67
3.3. Kommersiya bankının likvidliyini qorumaq üçün ehtiyat tədbirlər sistemi və likvidliyinin idarə edilməsində real vəziyyətin təhlili.....	70
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	75
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	78
Cədvəllərin siyahısı.....	81
Sxemlərin siyahısı.....	81
Şəkillərin siyahısı.....	81

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Bank kapitalı və likvidlik tələbləri böhran ehtimalını azaltmaq, bank işində şəffaflıq və ədalətli biznes təcrübələrini, habelə onların səmərəliliyini və rəqabət qabiliyyətini artırmaq məqsədi ilə son onilliklərdə həm tənzimləyicilərin, həm də alimlərin diqqət mərkəzindədir.

Bank kapitalı və likvidlik tələbləri birbaşa şəkildə və kredit təklifindəki dəyişikliklər vasitəsilə bank sabitliyinə təsir göstərir.

İstənilən bankın idarə edilməsinin ən mühüm vəzifələrindən biri müvafiq likvidlik və ödəmə qabiliyyəti səviyyəsini təmin etməkdir.

Likvidlik təkcə bankın özü üçün deyil, müştəriləri üçün də az əhəmiyyət kəsb etmir. Yüksək likvidlik müştərinin istənilən vaxt yatırdığı vəsaiti qaytara və ya bankdan kredit götürə biləcəyinin göstəricisidir.

Bank sistemi və bütövlükdə iqtisadiyyat üçün likvidlik məsələsi etimad məsələsidir və hansı ki, bu iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin hesablaşmaların təmin olunmasında, vəsaitlərin yerləşdirilməsində və kredit resurslarında ehtiyaclarının maksimum dərəcədə ödənilməsidir. Deməli, ayrı-ayrı kommertiya banklarının likvidliyi və ödəmə qabiliyyəti ölkənin ödəniş sisteminin sabitliyini və səmərəliliyini, bütün bank sisteminin dayanıqlığını müəyyən edir.

İqtisadi qeyri-sabitlik şəraitində bankın kapitallaşma dərəcəsi və likvidlik tələblərinə riayət edilməsi və onun işinin gəlirliliyini, etibarlılığını və dayanıqlığını təmin etmək üçün onların saxlanması üsulları xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Son illərdə COVID-19 pandemiyası likvidliyi və kapitallaşmanı bir çox müəssisələr üçün aktual problemə çevirib.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Kommertiya banklarının fəaliyyətinin səmərəli idarə edilməsi məsələləri, habelə likvidliyin qorunması və etibarlılığın qiymətləndirilməsi problemlərinə yanaşmalar çoxlu sayda monoqrafiya, dissertasiya və məqalələrdə nəzərdən keçirilmişdir. Onların arasında aşağıdakı müəllifləri ayırmaq lazımdır: Batrakova L.G., Bogdanova O.M., Drobozina L.A., İvanov İ.V., Kiselev V.V., Kupçinski V.A., Lavruşin O.İ., Panova Q.S., Ponomareva N.A., Smirnov A.V., Tyuponnik A.V., Fetisov Q.Q., Şeremet A.D., Quliyev T.Ə.,

Hüseynov T.Ə., İsgəndərov R.Ə. və s. kimi yerli mütəxəssis və alimlərin də bu mövzu ilə bağlı öz töhvələri vardır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Magistr işinin məqsədi Azərbaycanda bankların fəaliyyətinin səmərəliliyini qiymətləndirmək və onların kapitallaşması və likvidliyinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi üzrə təkliflər hazırlamaqdır. Bu məqsədə uyğun olaraq qarşıya aşağıdakı vəzifələr qoyulmuşdur:

- Bank likvidliyi və kapitallaşmasının nəzəri məsələləri öyrənilməli;
- Likvidliyin tənzimlənməsinin idarə olunması məsələləri təhlil edilməli;
- Azərbaycanda kommertiya banklarının kapitalizasiyası və likvidliyin idarə edilməsinin mövcud vəziyyətinin araşdırılmalı;
- Azərbaycanda bank sisteminin kapitallaşmasında beynəlxalq təcrübənin tətbiqi imkanlarının təhlil edilməli;
- Postpandemiya dövründə Azərbaycan banklarının kapitallaşması və likvidliyin tənzimlənməsi istiqamətləri araşdırılmalı və müvafiq təkliflər verilməli.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Tədqiqatın obyektı bank fəaliyyətinin subyektləri, predmeti isə Azərbaycanın bank sisteminin kapitallaşması və likvidliyinin təmin edilməsi məsələləridir.

Tədqiqat metodları: Tədqiqat işində statistik və müqaisəli təhlil, analiz, sintez metodlarından istifadə edilmişdir. Həmçinin, modelləşdirmə, sistemli və məntiqi təhlil metodlarının köməyi ilə toplanmış materiallar ümumiləşdirilərək, tədqiqatın predmeti üzrə təklif və tövsiyələr hazırlanmışdır.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqatın informasiya bazasını yerli və xarici alimlərin əsərləri, ümumiqtisadi ədəbiyyatlar, elmi məqalələr, habelə Dövlət Statistika Komitəsinin və Mərkəzi Bankın məlumatları təşkil edir. Tədqiqat zamanı dərs vəsaitlərindən və internet resurslarından da istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Tədqiqat prosesində əsas məhdudiyyətlər pandemiyanın bank sektorun likvidliyinə və kapitallaşmasına göstərdiyi təsirlə bağlı yerli mənbələrin və statistik göstəricilərin yetərsizliyi ilə bağlı olmuşdur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Tədqiqat işində əldə edilən elmi yeniliklər aşağıdakılardır:

1. Azərbaycanda bankların kapitallaşması və likvidliyinin nəzəri əsaslarına aydınlıq gətirilmişdir;
2. Bank likvidliyinin idarə edilməsi metodologiyasının xüsusiyyətləri müəyyən edilmişdir;
3. Risk göstəricilərinin kommersiya banklarının kapital adekvatlığına təsiri aşkar edilmişdir;
5. Kommersiya banklarının kapitallaşması və likvidliyinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsinin əsas istiqamətləri əsaslandırılmış, onların ödəmə qabiliyyətini və etibarlılığını artırmaq üçün praktiki tövsiyələr tərtib edilmişdir;
6. Respublika bank sisteminin kapitallaşmasında beynəlxalq təcrübənin tətbiqi imkanları əsaslandırılmışdır.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiqi sahələri: Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti bank likvidliyinin və kapitallaşma səviyyəsinin bankların fəaliyyətində rolunun təhlili ilə müəyyən olunur. Tədqiqat işinin əsas nəticələri banklar tərəfindən likvidliyin vəziyyətinə idarəetmə və nəzarət sahəsində strategiyaların işlənilməsi, hazırlanmasında, likvidlik nöqtəyi-nəzərindən optimal bank portfelinin formalaşmasında, habelə “Bank işi” kursunun tədrisi prosesində istifadə edilə bilər.

I FƏSİL BANK LİKVIDLİYİ VƏ KAPİTALLAŞMANIN NƏZƏRİ ƏSASLARI

1.1. Bank kapitalına nəzəri və praktiki yanaşmalar

Banklar iqtisadiyyatda mühüm maliyyə vasitəçiləridirlər. Bu, onların likvidliyin sığortası və monitorinq xidmətlərinin təminatçıları və məlumat istehsalçısı kimi rolundan irəli gəlir (Жиринская Э., 2012: 351 с.).

Bank ilkin olaraq müştərilərin (əmanətçilərin) pul vəsaitlərinin müqavilə ilə müəyyən edilmiş müddətdə təhlükəsiz saxlanması üçün yaradılmış maliyyə-kredit təşkilatıdır. Bankların müasir funksiyaları daha genişdir. Belə ki, günümüzdə banklar əhaliyə kreditlər verir (bu halda əlavə pul kütləsi formalaşır), fiziki şəxslər və təşkilatlar arasında nağdsız ödənişlər aparır, bununla bağlı maliyyə xidmətləri göstərir. Eyni zamanda, belə kredit-maliyyə şirkətlərinin sığorta, ticarət, habelə istehsal fəaliyyətini həyata keçirmək hüququ yoxdur.

Özəl kredit təşkilatları dövlətin maliyyə-kredit sisteminin əsas həlqəsi hesab olunur və müştərilərə (əmanətçilərə) və borcalanlara geniş çeşiddə xidmətlər göstərir. Kommersiya banklarının əsas funksiyaları aşağıdakı əməliyyat növlərində həyata keçirilən vəsaitlərin cəlb edilməsi, planlı şəkildə yığılması və bölüşdürülməsidir:

- pul dövriyyəsinin tənzimlənməsi;
- fiziki şəxslərə (o cümlədən ipoteka verilməsi) və hüquqi şəxslərə kredit verilməsində vasitəçilik;
- nağdsız ödənişlər şəklində müştərilər arasında pul kütləsinin köçürülməsi, (ödənişlərdə vasitəçilik);
- konsaltinq, aktual məlumatların verilməsi, əhalinin maliyyə savadlılığının artırılması.

Bankın yerinə yetirdiyi bütün funksiyaları üç nöqtədə ümumiləşdirmək olar. *Vəsaitlərin yığılması*. Eyni zamanda, başa düşmək lazımdır ki, bəzi maliyyə strukturları (məsələn, investisiya fondları) öz gələcək investisiyaları üçün pul toplayırlarsa, bank şirkətləri bu cür resursları öz məqsədləri üçün cəlb edir və

toplayır.

Dövlətdə pul dövriyyəsinin tənzimlənməsi. Bank şirkətini subyektlər (müşətilər) arasında ödəniş dövriyyəsinə özündən keçirən bir növ mərkəz adlandırmaq olar. Ənənəvi olaraq vəsaitlərin köçürülməsi, ödənişlər və hər hansı digər hesablaşma növləri üzrə birbaşa fəaliyyəti kimi başa düşülən vasitəçilik.

Bankın əsas funksiyaları sırasında müvəqqəti sərbəst pul kütləsinin yığılması fəaliyyətini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Bir qayda olaraq, vəsaitlərin əsas hissəsinin cəlb edilməsi müşətilərin (əmanətçilərin) əmanətlərinin depozit və əmanət hesablarına yerləşdirilməsi yolu ilə həyata keçirilir. Eyni zamanda, pul sahibi faiz gəliri şəklində fayda əldə edir (əgər əmanətdən danışırsaqsa) və şirkət özü kredit kapitalı alır, sonradan ehtiyatı doldurur və qismən borc vermək üçün istifadə olunur.

Pulun yığılması və hərəkəti ilə bağlı bütün proseslər dövlətin iqtisadi sistemi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bununla belə, bankın iqtisadiyyatdakı funksiyaları təkə yığım və yenidən bölüşdürmə ilə məhdudlaşmır. Onlardan əlavə, belə şirkətlər həm də iqtisadi sahədə maliyyə qənaətlərini stimullaşdırır ki, bu da ölkə iqtisadiyyatının vəziyyətinə birbaşa təsir göstərir. Eyni dərəcədə əhəmiyyətli bir komponenti qiymətli kağızlar bazarı (fond bazarı) adlandırmaq olar, bu da səhmlər, istiqrazlar və digər qiymətli kağızlarla aparılan əməliyyatlarda vasitəçilik üçün bank fəaliyyəti ilə sıx bağlıdır.

Bank kapitalı dedikdə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

1) kapitalist bankları tərəfindən idarə olunan pul kapitalının (bank resurslarının) məcmusu olmaqla onların balans öhdəliyinin bütün məbləğini təşkil edir.

Daxildir:

- öz vəsaitləri (nizamnamə kapitalı, ehtiyat və bankirin öz kapitalı);
- cəlb edilmiş vəsaitlər (sənaye müəssisələrinin depozitləri - depozitar və ya kommərsiya banklarından);

- bank istiqrazları və ya ipoteka istiqrazları - uzunmüddətli investisiya banklarından; kiçik əmanətlər - əmanət kassalarında və banklarda);

2) bankirə (və ya bank evinə) ona məxsus vəsaitdən, səhmdar bank üçün isə bank səhmlərinin yerləşdirilməsindən əldə edilən vəsaitdən ibarət bankların nizamnamə

kapitalı, hansı ki, sahibinə sənaye və kommersiya mənfəətləri kimi orta faiz dərəcəsinə bərabər olan bank mənfəəti gətirir.

Beləliklə, bank kapitalı kredit kapitalından fərqli olaraq fəaliyyət göstərən sahibkarlıq kapitalına - əmlak kapitalına aiddir.

Bank kapitalının tənzimlənməsinə gəlinə, onun əhəmiyyəti, digər məsələlərlə yanaşı, bankların sağlamlığında və risk götürmə stimullarında oynadığı roldan və bankların korporativ idarə olunmasındakı rolundan irəli gəlir. Bu, həm də kapitalın bankların rəqabət qabiliyyətinə təsiri ilə bağlıdır. Bu təsir əslində 1980-ci illərdə kapital standartlarının uyğunlaşdırılması üzrə beynəlxalq səylərin arxasında duran əsas amillərdən biri idi.

Bank nəzarəti üzrə Bazel Komitəsi 1974-cü ildə Beynəlxalq Hesablaşmalar Bankının nəzdində bank təcrübəsini və nəzarətini tənzimləmək, bank sistemlərində artan risklərin və böhranların baş verməsinin qarşısını almaq üçün tədbirlər hazırlamaq məqsədi ilə yaradılmışdır. Komitə Bazel Sazişlərinin iştirakçısı olan ölkələrin mərkəzi banklarının və maliyyə tənzimləyici orqanlarının nümayəndələrinin birliyidir. Komitə tənzimləmə məsələlərini müzakirə etmək və bank işinə dair standartları hazırlamaq üçün ildə dörd dəfə toplanır. Beynəlxalq Hesablaşmalar Bankında Bazel Komitəsinin daimi katibliyi Bazeldə yerləşir.

Bazel sazişləri bank sektorunda baş verən sistem böhranlarına cavab olaraq hazırlanmışdır. Böhran hadisələrinə reaksiya olaraq, Bazel I, Bazel II və Bazel III sənədləri ortaya çıxdı.

Hər bir dövrdə böhranların xüsusiyyətlərindən asılı olaraq, onu törədən risk növlərinin idarə edilməsi funksiyasına diqqət yetirilmişdir. Məsələn, Bazel I və Bazel II kredit riskinin idarə edilməsinə, Bazel III isə daha çox bazar və likvidlik risklərinə diqqət yetirmişdir. Kapital adekvatlığı konsepsiyası ətrafında müzakirələr onilliklərdir ki, davam edir. Yeni böhranların qarşısını almaq üçün nəzarət orqanları bankların kapitallaşmasını artırmağa çalışır. Buna görə də Bazel müqavilələri bankın etibarlılığının, onun kapitalının zərərləri ödəmək üçün adekvatlığının qiymətləndirilməsinə əsaslanır. Bazel II sənədi üç komponentli tənzimləmə modelini sistemləşdirdi. Seçilmiş üç komponent bankların götürdükləri bütün

riskləri ödəmək üçün kapital adekvatlığını təmin etmək məqsədi daşıyır.

Bazel Sazişlərinin Komponentləri:

Minimum Kapital Tələbləri. Modelin birinci komponenti ilkin olaraq kredit, bazar (Bazel I) və əməliyyat risklərini (Bazel II) əhatə edən minimum kapital tələblərini müəyyən edir. Bazel III likvidliyin itirilməsi riskini tənzimləyən göstəriciləri təqdim edir. Bazar və kredit risklərinə yanaşmalar Bazel I-dən Bazel III-ə qədər əhəmiyyətli inkişaf mərhələsindədir. Əgər Basel I risklə ölçülmüş aktivlərin hesablanması üçün sadə, universal risk nisbətləri ilə məşğul olursa, Basel II risklə ölçülmüş aktivlərin hesablanması üçün bir neçə variant təqdim edir və daxili reyting riskinin qiymətləndirilməsi modellərinin qurulmasını tənzimləyir. Təkcə kreditə deyil, bazar riskinə də yanaşma hazırlanır. Bazel II-də o, bazar riskinin qiymətləndirilməsinin ilk modellərinin tətbiqi ilə başlayır, lakin Bazel III-də ən qabaqcıl formalarına çatır. Belə ki, birinci komponent üç növ risk üzrə kapital adekvatlığının hesablanması məqsədiylə bütün banklar üçün vahid tələbləri, habelə bankdaxili idarəetmə prosesləri və kəmiyyət riskinin qiymətləndirilməsi modellərinin qurulması üçün bütün prinsip və standartları müəyyən edir.

Nəzarət prosesi. Bu komponent Bazel II-də ortaya çıxdı. O, iqtisadi kapital anlayışını (yəni, risklərinin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla bankın özü tərəfindən hesablanmış kapital tələblərinin məbləği), habelə kapitalın adekvatlığının qiymətləndirilməsi üçün daxili prosedurları (ICAAP) müəyyən edir. Ehtimal olunur ki, bankın real risk mənzərəsini bankın özündən yaxşı heç kim bilmir. Bu mənada, minimum kapital tələbləri (komponent 1) qeyri-kamildir, onlar müxtəlif kredit təşkilatlarına xas olan bütün əməliyyatların müxtəlifliyini və risk növlərini nəzərə ala bilmirlər. Buna görə də, bank özünəməxsus risklərə əsaslanaraq kapitalın adekvatlığını özü qiymətləndirir (<https://www.ifc.org/>).

Bundan əlavə, bankın kapital mənbələri, kapital tələbləri, potensial stresslər əsasında qəbul edə biləcəyi uzunmüddətli inkişaf strategiyasında və qısamüddətli biznes planında əks etdirə biləcəyi stress testi proseduru tətbiq edilir.

Bazar intizamı. Bu komponent banklar tərəfindən risklərin idarə edilməsinə dair məlumatların açıqlanması tələblərini təsvir edir: bazara hansı göstəricilər

göstərilməlidir (investorlar, kreditorlar, reyting agentlikləri və s.), bazara hansı daxili prosedurlar deyilməlidir. Əslində, bank Bazel II-ni (Bazel 2.5, Bazel III) qəbul edən və kapital adekvatlığının hesablanması üçün daxili modellərdən istifadə etmək hüququ əldə edən kimi ona əlavə açıqlama tələbləri qoyulmağa başlayır. Qeyd etmək lazımdır ki, 3 komponent üzrə banklar tərəfindən açıqlanan məlumatlar beynəlxalq standartlara (BMHS) uyğun olaraq hesabatda açıqlanan məlumatlarla eyni olmalıdır.

Ən ümumi anlayışda likvidlik bankın öz öhdəliklərini vaxtında və tam şəkildə yerinə yetirməsini təmin etmək qabiliyyəti deməkdir (Рустамов Э.С., 2017, 367 с.).

Lakin bu tərif çox dar görünür. Bankın digər öhdəlikləri də var: aktiv əməliyyatlar, balansdankənar öhdəliklər (məsələn, bağlanmış kredit xətləri, overdraft kreditləri, verilmiş zəmanətlər, etibarlı idarəetmə, nağd və forvard əməliyyatları üzrə).

Lakin müasir iqtisadi nəzəriyyədə bankın likvidliyinə daha geniş tərif verilir: likvidlik səhm və ya axın kimi başa düşülə bilər. Likvidliyə axın kimi baxıldıqda, o, nəinki müəyyən vaxtda daha az likvid aktivlərə çevirmək qabiliyyətini, həm də bankın kredit əldə etmək və cari əməliyyat fəaliyyətindən pul vəsaitlərinin daxil olmasını təmin etmək imkanlarını nəzərə alır.

Bu zaman likvidlik dinamika nöqtəyi-nəzərindən təhlil edilir ki, bu da onun gələcək dövrdə vəziyyətini müəyyən etməyə imkan verir. Ehtiyat kimi likvidlik, əksinə, keçmişə çevrilir, çünki likvidlik səviyyəsinin qiymətləndirilməsi keçmiş dövrə aid balans məlumatlarına əsasən aparılır.

Beləliklə, bankın likvidliyinin yalnız onun asanlıqla satıla bilən aktivlərinin qiymətləndirilməsi yolu ilə ölçülməsi yetərli deyil. Kommersiya bankının likvidliyini tam xarakterizə etmək üçün axını da nəzərə almaq lazımdır: bankın öhdəliklərini yerinə yetirmək qabiliyyəti, müştərilərin qarşısında pul bazarından aktiv şəkildə vəsait cəlb etmək. Bank balansının vəziyyəti bankın kənardan vəsait cəlb edib-etmədiyini birbaşa müəyyən etməyə imkan vermir.

Yəni bankın balansının likvidliyi ilə bankın likvidliyi eyni anlayışlar deyildir. Yuxarıda qeyd olunanlarla əlaqədar olaraq, kommersiya bankının likvidliyi onun kontragentləri qarşısında borc-maliyyə və balansdankənar öhdəliklərini vaxtında,

tam və itkisiz yerinə yetirmək qabiliyyəti, bankın öz öhdəliklərindən istifadə etməklə yeni kreditlər vermək öhdəliyi kimi müəyyən edilə bilər. Likvidlik böhranından danışarkən, sadəcə onun kəsirini nəzərdə tuturuq. Bununla belə, həddindən artıq bank likvidliyi də bank üçün xeyir deyil, çünki bu, onun gəlirliliyinə mənfi təsir göstərir (Мамедов З.Ф., 2016, 217с.).

Əgər onun vəziyyəti aktiv üçün vəsaitlərin sürətlə satılması səbəbindən öhdəliyin təcili öhdəliklərini ödəməyə imkan verirsə, balans likvid hesab olunur. Nəticə etibarilə, bankın balansının likvidliyi aktiv və öhdəliklərin məbləğlər və müddətlər baxımından ardıcılığının ölçüsüdür və bankın likvidliyinin əsas amilidir. Likvidliyin axın kimi nəzərdən keçirilməsindən irəli gələn öhdəliklərin yerinə yetirilməsi mənbələrinin geniş şərhi kifayət qədər dəqiq deyil: o, xarici mənbələrdən cəlb olunan resursların qiymətinə məhdudiyyətlər qoymur.

Kommersiya bankı pul bazarından əlavə resursları elə cəlb etməlidir ki, onlardan istifadəyə görə faizləri nəzərə alaraq sonradan tam şəkildə ödəyə bilsin. Qeyd etmək lazımdır ki, likvidlik vəziyyətini iki mövqedən xarakterizə etmək olar: həm kəsir, həm də artıqlıq. Likvidlik böhranından danışarkən, sadəcə onun kəsirini nəzərdə tuturuq. Bununla belə, artıq bank likvidliyi də bank üçün xeyir deyil, çünki bu, onun gəlirliliyinə mənfi təsir göstərir.

İqtisadi ədəbiyyatda bankın “likvidliyi” və “ödəmə qabiliyyəti” terminləri tez-tez müəyyən edilir ki, bu da sonradan onların saxlanması və təhlili üsullarının və yollarının qarışıqlığına səbəb olur.

Dünya Bankının materiallarında ödəmə qabiliyyəti bankın kapitalının müsbət dəyəri ilə əlaqələndirilir, mənfi işarəli kapital bankın müflisləşməsi deməkdir. Bu təfsirdə ödəmə qabiliyyəti götürülmüş öhdəlikləri ödəmək üçün zəmanət fondu kimi bankın kapitalına əsaslanır.

Bəzi ölkələrdə bankın ödəmə qabiliyyəti aktivlərin riskinə münasibətdə kapitalın adekvatlığı ilə müəyyən edilir. Yerli ədəbiyyatda ödəmə qabiliyyətinə çox vaxt bankın likvidliyi ilə bağlı daha dar kateqoriya kimi baxılır, çünki bankın likvidliyi onun aktiv və öhdəliklərini idarə etməklə kreditorlar və əmanətçilər qarşısında öhdəlikləri vaxtında yerinə yetirmək qabiliyyətini əks etdirən dinamik

vəziyyət kimi müəyyən edilir. Ödəmə qabiliyyəti bankın fəaliyyətinin statistik göstəricisi kimi konkret tarixdə bankın bütün öhdəliklərini yerinə yetirməsi aspektində nəzərə alınır (Рыбин Е.В.,2018, 264с.).

Eyni zamanda, bankın qısamüddətli likvidliyini itirməsi və ya onun səviyyəsinin müəyyən müddət ərzində nəzarət orqanlarının tələbləri ilə icazə verilən minimumdan aşağı düşməsi onun müflisləşməsinin təsdiqi üçün əsas deyil. Məhz bankın ödəmə qabiliyyəti xarici borclanma yolu ilə bankın likvidliyini və balansını tələb olunan səviyyəyə qaytarmağa imkan verir. Bankın likvidliyini itirməsi nəticəsində yaranan müflisləşmə, birincisi, bankın öz öhdəliklərini ödəmək üçün daxili mənbələr tapa bilməməsi, ikincisi, bu məqsədlə xarici vəsait mənbələrini cəlb edə bilməməsi deməkdir. Ona görə də likvidlik bankın ödəmə qabiliyyətini saxlamaq üçün zəruri şərt və üsuldur.

Beləliklə, bankın ödəmə qabiliyyəti onun ödəniş öhdəliklərini müəyyən edilmiş vaxt çərçivəsində müəyyən bir tarixdə tam həcmdə yerinə yetirmək qabiliyyəti kimi başa düşülə bilər. Bankın ödəmə qabiliyyəti bankın tədiyə balansında kəsirin, qaimə məsrəflərinin və itkilərinin qarşısının alınması, habelə iqtisadi səmərələrin azaldılması məqsədilə bankın likvidliyinin sürətlə dəyişən əməliyyat şəraitinə uyğun idarə edilməsi üzrə yüksək effektiv və balanslaşdırılmış siyasətin nəticəsidir.

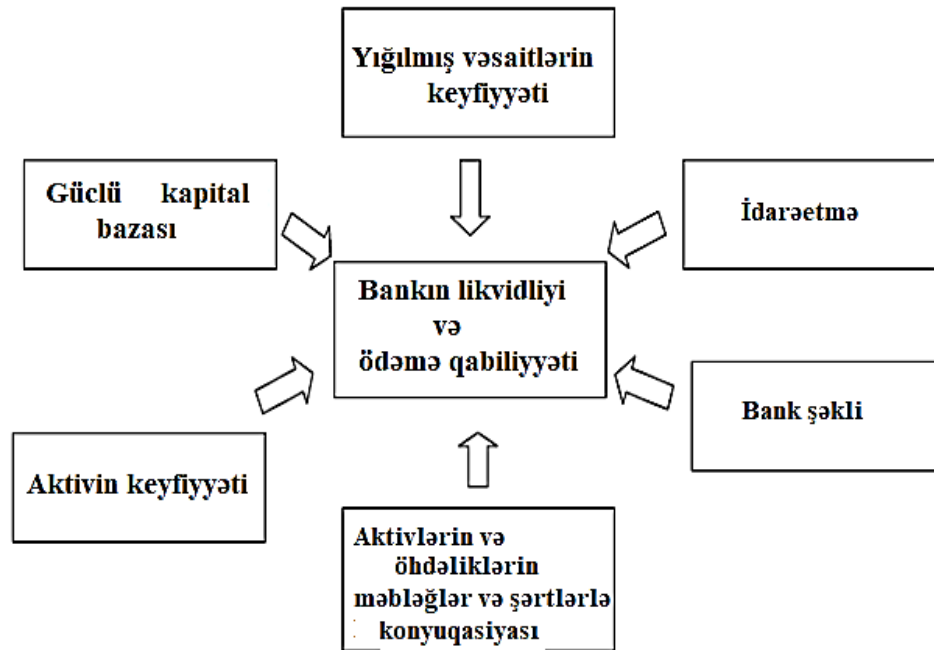
Likvidlik və ödəmə qabiliyyəti bankın fəaliyyətinin keyfiyyətini müəyyən edən bir çox daxili və xarici amillərlə müəyyən edilir (Иванов В.В., 2012: 315 с.).

Bankın likvidliyinə və ödəmə qabiliyyətinə təsir edən daxili amillər şəkil 1-də göstərilmişdir.

Şəkildən görüldüyü kimi bankın güclü kapital bazası daxili amillərdən biridir. Bu, aktivlərin riskinin mənimsənilməsinin, əmanətçilərin və kreditorların vəsaitlərinin təminatının əsas qoruyucu mənbəyi kimi kapitalın əhəmiyyətli mütləq dəyərinin olması deməkdir. Nizamnamə kapitalının əsasını bankın müxtəlif məqsədlər üçün, o cümlədən bankın maliyyə sabitliyini təmin etmək üçün nəzərdə tutulmuş nizamnamə fondu və digər vəsaitləri təşkil edir. Bankın kapitalı nə qədər böyükdürsə, onun likvidliyi də bir o qədər yüksəkdir. Bankın likvidliyinə təsir edən

digər amil onun aktivlərinin keyfiyyətidir. Aktivlərin keyfiyyəti dörd meyar əsasında müəyyən edilir: likvidlik, risklilik, gəlirlilik və diversifikasiya.

Şəkil 1: Kommersiya bankının likvidliyinə və ödəmə qabiliyyətinə təsir edən daxili amillər

Mənbə: Жиринская Э., 2012, 351 с.

Aktivlərin likvidliyi, aktivlərin satılması və ya borclunun (borcalan) öhdəliklərinin ödənilməsi yolu ilə itkisiz nağd pula çevrilmə qabiliyyətidir. Aktivin likvidlik dərəcəsi bu aktivin pul formasına çevrilməsinin asanlıığı, habelə onun nominal dəyərini dəyişməz saxlamaq qabiliyyəti ilə müəyyən edilir. Dövriyyənin asanlıığı (aktivin hərəkətliliyi) onun nağd pulda dövriyyəsinin sürəti və belə dövriyyədə xərclərin minimuma endirilməsi imkanı kimi başa düşülür. Bu və ya digər aktivin dövriyyəsinin asanlıığı bu aktiv üzrə bazarın inkişaf dərəcəsindən asılıdır.

1.2. Bank risklərinin idarə edilməsi sistemində kapital və likvidlik

Maliyyə bazarlarının qloballaşması, informasiya texnologiyalarının inkişafı və artan rəqabət bank sistemində və onun risklərinin idarə edilməsinə böyük təsir göstərmişdir. Bank tərəfindən həm aktiv, həm də passiv əməliyyatların aparılması əlavə risk faktorlarının mövcudluğu, habelə onların təsirini məhdudlaşdırmaq üçün xüsusi yanaşmanın zəruriliyi deməkdir.

Bank riski adətən müəyyən hadisələrin baş verməsi nəticəsində bank üçün potensial itki kimi istinad edilir. Bunun səbəbləri müxtəlif maliyyə alətlərinin bazar dəyərində gözlənilməz dəyişiklik ola bilər. Bundan əlavə, valyuta bazarında baş verən dəyişikliklərlə əlaqədar itkilər yarana bilər. Bank riskinin bir neçə növü var (Məmmədov Z.F., 2017: 392 s.). Aşağıdakı şəkildə göstərilmiş (Şəkil 2) bank risklərinin növləri ilə tanış olaq.

Bank işində əsas risklərə kredit riski, faiz dərəcəsi riski, bazar riski, likvidlik riski və əməliyyat riski daxildir.

Şəkil 2: Bank risklərinin növləri

Mənbə: Məmmədov Z.F., 2017: 392 s.

Kredit riski “bank borcalanının və ya qarşı tərəfin öz öhdəliklərini razılaşdırılmış şərtlərə uyğun yerinə yetirə bilməyəcək potensialıdır”. Kredit riskinə məruz qalma əksər banklarda problemlərin ən böyük və əsas mənbəyidir. Kredit riski

təkcə kreditlərdən deyil, həm bank kitabçasında, həm ticarət kitabçasında, həm də balansdaxili və balansdankənar digər fəaliyyətlərdən yaranır. Buna görə də, kredit riski həm də qarşı tərəf riskini, yəni maliyyə əməliyyatında iştirak edən tərəfin defolt riskini əhatə edir (<https://www.intechopen.com/chapters/62904>).

Faiz dərəcəsi riski bank aktivlərinin, öhdəliklərinin və ya balansdankənar maddələrin faiz dərəcələrindəki mənfi dəyişikliklərlə əlaqədardır. Faiz dərəcəsinin dəyişməsi bankın gözlənilən faiz gəlir və xərclərinə təsir edir və beləliklə, onun gələcək marjinal mənfəətinə təsir edir.

Bazar riski “bazar qiymətlərinin dəyişməsi nəticəsində balansda və balansdankənar mövqələrdə itki riskidir”. Bu tərif həm alətlərlə, həm də bazara çıxarılan kapitalla bağlı faiz dərəcəsi riskini, xarici valyutadakı mövqələrin valyuta məzənnəsi riskini və təkrar bazarda alqı-satqı oluna bilən əmtəələrin qiymət riskini əhatə edir. Bazar riskinin də öz növbəsində aşağıdakı növləri var (Şəkil 3).

- ❖ Faiz dərəcəsi riski - faiz dərəcəsinin dəyişməsi ilə baş verən zərərlər;
- ❖ Səhm riski - səhmlərin qiymətində baş verən dəyişikliklər nəticəsindəki zərərlər;
- ❖ Valyuta riski - Beynəlxalq valyutaya görə baş vermiş zərərlər;
- ❖ Əmtəə riski - sənaye, enerji və kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətlərində yaranan dəyişkənliklər nəticəsindəki itkilər.

Şəkil 3: Bazar riskinin növləri

Mənbə: Məmmədov Z.F., 2017: 392 s.

Bəzi risklərə geniş şəkildə aydınlıq gətirək:

Likvidlik riski bankın münasib qiymətlə aktivlərin artımını maliyyələşdirmək və öhdəlikləri yerinə yetirmək iqtidarında olmamasına aiddir. İki növ likvidlik riskinə maliyyələşdirmə likvidlik riski və bazar likvidlik riski daxildir.

Maliyyələşdirmə likvidlik riski bankın gündəlik əməliyyatlarına və ya maliyyə vəziyyətinə təsir etmədən cari və gələcək pul vəsaitlərinin hərəkətini və girov ehtiyaclarını səmərəli şəkildə ödəyə bilməməsi riskidir. Bazar likvidliyi riski qeyri-adekvat bazar dərinliyi və ya bazarın pozulması səbəbindən bankın bazar qiymətində mövqeyini asanlıqla əvəz edə bilməməsi və ya aradan qaldıra bilməməsi riskidir. Likvidlik riski bank işinə xasdır, çünki adətən bankın qısamüddətli öhdəliklərinin daha uzunmüddətli aktivlərə çevrilməsi ilə bağlı ödəmə müddətləri uyğunsuzluğu olur.

Əməliyyat riski “qeyri-adekvat və ya uğursuz daxili proseslər, insanlar və sistemlər və ya xarici hadisələr nəticəsində yaranan itki riskidir”. Əməliyyat riski istənilən bank məhsullarından, fəaliyyətlərindən, proseslərdən və sistemlərdən yarana bilər (Жиринская Э., 2012, 351 с.).

Risklərin idarə edilməsi bankların gəlirliliyini və möhkəmliyini təmin etmək üçün vacibdir. Bankın fəaliyyəti ilə bağlı bütün risklərin vaxtında və hərtərəfli şəkildə müəyyən edilməsini, ölçülməsini, məhdudlaşdırılmasını, nəzarət edilməsini, azaldılmasını və hesabat verilməsini təmin etmək üçün bank menecerləri tərəfindən müəyyən edilmiş prosesdir. Bankın sağlamlığının qiymətləndirilməsində tənzimləyicilərə dəstək olmaq və bazar iştirakçılarının bank sistemində inamını gücləndirmək üçün sağlam risklərin idarə edilməsi sistemi lazımdır.

Bazel Komitəsi təklif edir ki, sağlam risklərin idarə edilməsi sistemi aşağıdakılara malik olmalıdır:

- I aktiv şura və yüksək səviyyəli idarəetmə nəzarəti;
- II müvafiq siyasətlər, prosedurlar və məhdudsiyyətlər;
- III risklərin hərtərəfli və vaxtında müəyyən edilməsi, ölçülməsi, azaldılması, nəzarəti, monitorinqi və hesabatı;
- IV biznes və şirkət səviyyəsində müvafiq idarəetmə informasiya sistemləri;

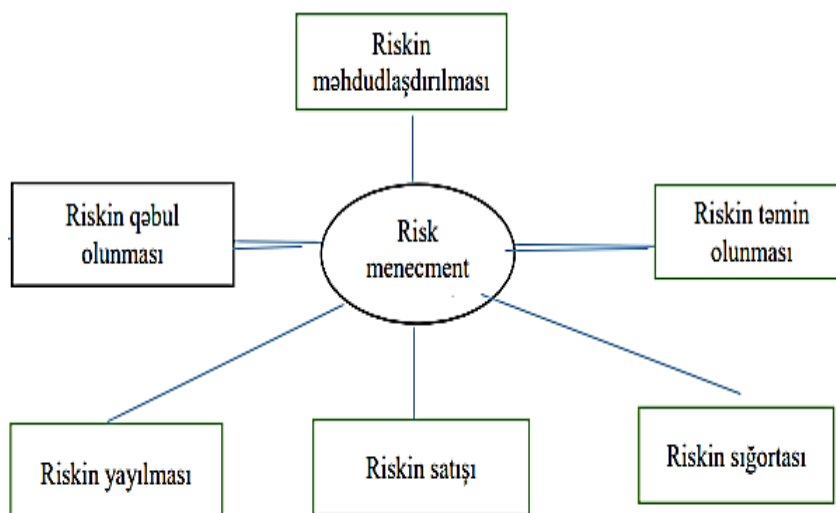
və hərtərəfli daxili nəzarət.

Bank işinin çoxsaylı risklərlə dolu olmasına baxmayaraq, kommersiya bankları müvafiq bank risklərinin idarə edilməsi sistemlərinin yaradılması və istifadəsi ilə əldə edilən etibarlılıq və təhlükəsizliyi təcəssüm etdirir. Risklərin idarə edilməsi funksiyası kredit, investisiya və depozitlərə, qiymətli kağızlara, hesablaşma və cari hesablardakı qalıqlar şəklində vəsaitlərin cəlb edilməsi fəaliyyətinə qədər bank işinin bütün sahələrini əhatə edir.

Əməliyyat xidmətlərinin fəaliyyəti, informasiya texnologiyalarının fəaliyyəti və marketinq funksiyalarının həyata keçirilməsi bir sıra funksional risklərlə bağlıdır ki, bu da bankın mənfəətinə və kapitalına mənfi təsir göstərə bilər. Bank bütövlükdə xarici risklərdən də təsirlənir. Buna görə də risklərin idarə edilməsi bank menecmentinin əsas vəzifələrindən biridir.

Risklərdən danışarkən qeyd etmək istərdim ki, risklərin idarə olunmasında menecmentdə bir neçə yanaşmadan istifadə olunur. Bu aşağıdakı sxemdə daha dəqiq göstərilmişdir.

Şəkil 4: Risklərin idarə olunması sxemi

Mənbə: Рустамов Э.С., 2017: 367 с.

Bank işi üçün xarakterik olan artan risklər kommersiya bankının hansı riskləri və hansı həcmdə öz üzərinə götürə biləcəyini qiymətləndirməyə, gözlənilən gəlirliliyi və müvafiq riski obyektiv müqayisə etməyə imkan verən xüsusi

qərarvermə mexanizmlərinin işlənilməsinə tələb edir.

Risqlərin idarə edilməsi sistemi təşkilatı bölmələr səviyyəsində və ya konkret əməliyyatların həyata keçirilməsi zamanı riskə nəzarət etmək üçün bölmələr arasında qarşılıqlı əlaqə çərçivəsində həyata keçirilir.

Risqlərin idarə edilməsi məsələlərinə həm nəzəri, həm də praktikada çox diqqət yetirilməsinə baxmayaraq, nəzəri anlayış və məqbul həll yollarının axtarışını tələb edən bir çox problemlər mövcuddur. Bir çox bankların müflis olması buna sübutdur (Murşudli F.F., 2018, Şərq-Qərb, 416 s.).

Risk yönümlü nəzarət sahəsində qlobal tendensiya bankların öz risk qiymətləndirmə metodlarının aktivləşdirilməsinə və istifadəsinə yönəlib. Risk yönümlü nəzarət konsepsiyasına əsasən, bütün risk növlərini müəyyən etmək, onların bank üçün məqbul olan səviyyəsinə nəzarət etmək lazımdır.

Bank işində risqlərin idarə edilməsi son on il ərzində əsasən qlobal maliyyə böhranından yaranan qaydalara və ondan sonra tutulan cərimələrə cavab olaraq dəyişdirilib. Lakin risqlərin idarə edilməsinin növbəti onillikdə daha da köklü dəyişikliyə məruz qalacağını göstərən mühüm tendensiyalar davam edir.

Risk funksiyasının əməliyyat modelində gözlənilən dəyişiklik qarşıda duranların miqyasını göstərir. Bu gün funksiyanın işçilərinin təxminən 50 faizi kredit inzibatçılığı kimi risklə əlaqəli əməliyyat proseslərinə həsr olunub, 15 faizi isə analitika sahəsində çalışır.

McKinsey araşdırması göstərir ki, 2025-ci ilə qədər bu rəqəmlər müvafiq olaraq 25 və 40 faizə yaxınlaşacaq. Heç kim 2025-ci ildə bankın risk funksiyasının necə görünəcəyi ilə bağlı plan tərtib edə bilməz və ya texnoloji irəliləyişlər, makroiqtisadi şoklar və ya bank qalmaqalları kimi qarşıdakı bütün pozulmaları proqnozlaşdırma bilməz. Lakin fundamental tendensiyalar gələcəyin risk funksiyası üçün nəyin tələb olunacağına dair geniş bir eskiz yaratmağa imkan verir. Bundan əlavə, tendensiyalar onu göstərir ki, banklar gələcək dəyişikliklərə hazırlaşarkən qısamüddətli nəticələr əldə etmək üçün indi bəzi təşəbbüslər edə bilirlər. İndi hərəkətə keçməklə, banklar risk funksiyalarının yeni tələblər tərəfindən sıxışdırılmamasına kömək edəcəklər.

1.3. Likvidlik riski və likvidliyin tənzimlənməsinin idarə olunması prosesləri

Likvidlik riski biznesin maliyyə öhdəliklərini vaxtında yerinə yetirmək üçün kifayət qədər pul vəsaitinin olmaması riskidir. Nağd pul axınının düzgün idarə edilməsi və sağlam likvidlik riskinin idarə edilməsi olmadan biznes likvidlik böhranı ilə üzləşəcək və nəticədə müflisləşəcək.

Müəssisələr likvidlik riskinin ölçülməsi və idarə olunması prosesini həyata keçirərkən, bu riskin ümumi mənbələri üçün ayıq olmalıdırlar. Həmin mənbələrə aşağıdakılar daxildir: (Гаджиев Д.Ф., 2018, 240 с.).

1. Pul vəsaitlərinin hərəkətinin idarə edilməsinin olmaması: Pul vəsaitlərinin hərəkətinin idarə edilməsi biznesə potensial likvidlik problemləri və imkanları haqqında yaxşı görünürlük verir. Pul vəsaitlərinin hərəkətini düzgün idarə etmədən müəssisə lazımsız likvidlik risklərinə məruz qalmasını artıracaq. Üstəlik, sağlam və yaxşı idarə olunan pul vəsaitləri axını olmayan biznes gəlirli qalmaq, əlverişli maliyyələşdirmə şərtlərini təmin etmək, potensial ixtiraçıları cəlb etmək və uzunmüddətli perspektivdə həyat qabiliyyətli olmaq üçün çətin mübarizə ilə üzləşəcək.

2. Maliyyələşdirmə əldə edə bilməmək: Borcun gec ödənilməsi və ya kredit müqaviləsi tələblərinə əməl edilməməsi maliyyələşdirməni təmin etmək cəhdi zamanı əlavə çətinliklərə çevrilə bilər. Buna görə də, müəssisələrin kapital strukturunun yaxşı idarə olunması, borc ödəmə profillərini aktivlərlə uyğunlaşdırması və kreditorlarla yaxşı münasibət və müntəzəm ünsiyyət saxlamaq vacibdir. Maliyyələşdirməni ümumiyyətlə əldə edə bilməmək və ya onu rəqabətqabiliyyətli dərəcələrlə və məqbul şərtlərlə əldə edə bilməmək likvidlik riskini artırır.

3. Gözlənilməz iqtisadi iflas: 2020-ci ilin əvvəlində birja bütün zamanların ən yüksək həddində idi və az adam dünyanın COVID-19 tərəfindən bu qədər ağır zərbə alacağını gözləyirdi. Bu qlobal pandemiyanın mənfi iqtisadi təsiri sürətli və amansız oldu. Blokajlar gözlənilməz iqtisadi pozulma yaratdı və bir çox müəssisə satışların fəlakətli dərəcədə aşağı səviyyəyə endiyini və likvidlik riskinin kəskin şəkildə artdığını gördü (Иванов В.В. 2012, 315с.).

4. Planlaşdırılmamış əsaslı məsrəflər: Əsas vəsaitlərin düzgün idarə edilməsi xüsusilə enerji, telekommunikasiya və ya nəqliyyat kimi kapital tutumlu sənayedə fəaliyyət göstərən biznes üçün son dərəcə vacibdir. Sərmayə tutumlu iş tez-tez yüksək sabit və dəyişən xərclərə nisbəti ilə yüksək dərəcədə istifadə olunur. Bu kimi müəssisələr üçün yeni satınalma və ya əsas avadanlığın təmiri kimi bircə planlaşdırılmamış əsaslı xərclər mövcud büdcə məhdudiyyətlərini gücləndirə bilər. Bu da öz növbəsində likvidlik riskini artırır.

5. Mənfəət böhranı: Mənfəət böhranı vəziyyətində olan bir müəssisə təkcə gəlirlilik marjasında azalma görməyəcək, həm də ümumi mənfəətdə azalma görəcək. Nəticə etibarilə, mənfə gəlirlilik marjaları ilə mübarizə aparmaq və fəaliyyəti davam etdirmək üçün o, nağd pul ehtiyatlarından istifadə etməyə başlamalıdır. Davamlı nağd pullardan istifadənin dayandırılmaması, nəticədə pul ehtiyatlarını tükəndirəcək və biznes qaçılmaz olaraq likvidlik böhranı ilə üzləşəcək (De Marco, F. and T. Wieladek, 2016, p.45-135).

Likvidlik riskinin ölçülməsi və idarə edilməsinin əsas elementlərindən biri likvidlik böhranının xəbərdaredici əlamətlərini müəyyən etmək bacarığıdır. Bu əlamətlərin müəyyən edilməsindən əlavə, biznes riskin miqyasını da ölçməyi bacarmalıdır ki, aşağıya doğru spirali dayandırmaq üçün dərhal və müvafiq tədbirlər görə bilsin. Likvidlik riskini ölçməyin bir neçə yolu var, bunlar aşağıdakılardır.

- Maliyyə Nisbətlərinin Təhlili: Yaxşı likvidliyin idarə edilməsi maliyyə əmsallarının təhlilini aparmaq, bu əmsalların nə demək olduğunu başa düşmək və lazımı ən yaxşı hərəkət yolu görmək deməkdir. Maliyyə əmsalları biznesə keçmiş fəaliyyətinə əsaslanan cari likvidlik riski göstəriciləri ilə təmin edir və ona gələcək maliyyə və əməliyyat nəticələrini əldə etmək üçün tələb olunan maliyyə və əməliyyat dəyişikliklərini etməyə imkan verir. Ən ümumi nisbətlər bunlardır:

- Sürətli nisbət (ing. Quick ratio): Cari nisbət kimi, sürətli nisbət də biznesin qısamüddətli maliyyə öhdəliklərini nə dərəcədə yerinə yetirə biləcəyini ölçür. Sürətli əmsal müəssisənin ümumi pul vəsaitlərini, satıla bilən qiymətli kağızlarını və likvid debitor borclarını ümumi likvid cari öhdəliklərə bölmək yolu ilə hesablanır. Sürətli nisbətin 1-dən çox olması o deməkdir ki, biznes qısamüddətli maliyyə öhdəliklərini

yerinə yetirmək üçün yaxşı mövqedədir.

- Cari nisbət (ing. Current ratio): Sürətli nisbət kimi, cari nisbət də biznesin likvidlik səviyyəsini və qısamüddətli öhdəlikləri ödəmək üçün qısamüddətli aktivlərdən istifadə etmək qabiliyyətini ölçür. Cari nisbət müəssisənin cari aktivlərini cari öhdəliklərinə bölmək yolu ilə hesablanır. Cari nisbətin 1-dən yuxarı olması normal olaraq rahat hesab olunur. 1-dən aşağı nisbət qısamüddətli maliyyə öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün vəsait çatışmazlığını göstərə bilər (Murşudli F.F., 2018, Şərq-Qarb, 416 s.).

- Sürətli nisbət və cari nisbət: Sürətli əmsal cari əmsaldan üstündür, çünki bütün cari aktivlər likvid deyil. Məsələn, əksər müəssisələrdə son 180 gün ərzində debitor borcları qalığını daşıyan ticarət borcluları var və bu cari debitor borclarının bəzilərinin toplana bilməyəcəyi (yəni likvid olmayan) ehtimalı yüksəkdir.

Pul vəsaitlərinin hərəkətinin proqnozlaşdırılması: İstənilən qeyri-müəyyənlik dövründə, xüsusən günümüzdə müəssisələr öz əməliyyat strategiyalarını və gəlirlilik proqnozlarını həmişəkindən daha çox yenidən qiymətləndirməlidirlər. Vacib odur ki, rəhbərlik potensial likvidlik çətinlikləri və imkanları haqqında yaxşı məlumat əldə etməlidir. Bununla belə, bir iş üçün pul vəsaitlərinin hərəkəti proqnozunu, böhran və ya böhran olmadan saxlamaq və ona yenidən baxmaq həmişə ehtiyat üçün lazımdır (Barrell R., E. Davis, T. Fic, D. Holland, S. Kirby & Liadze, I., 2019: p.38).

Qısamüddətli likvidlik riskinin ölçülməsi və idarə olunması supermarket və ya restoran kimi böyük əməliyyat həcminə malik olan biznes üçün xüsusilə vacibdir. Daha uzunmüddətli pul vəsaitlərinin hərəkəti proqnozları biznesin strateji məqsədlərini dəstəkləmək və kreditörlərə maliyyə təfərrüatlarını təmin etmək üçün istifadə edilə bilər.

Pul vəsaitlərinin hərəkətinin təhlili realist və məlumatlı olmalı, rəhbərliyin planlarının görünməsinə və icrasına imkan verməli, biznes strategiyalarının üstünlüklərini əsaslandırılmalı və hesabatlılığa kömək etməlidir.

Kapital Strukturunun İdarə Edilməsi: Borc kapitaldan daha aşağı maliyyələşdirmə dəyərinə malik olduğunu və həmçinin biznes üçün vergidən çıxı biləcəyini nəzərə alsaq, adətən ən ucuz maliyyə mənbəyidir. Bununla belə, biznes

öz borcunu kapitalla nisbətini yaxından idarə etməli və nəzarət etməlidir ki, həddindən artıq leveraged olmasın. Biznes nə qədər yüksək təsir gücünə malik olarsa, onun pul vəsaitlərinin hərəkətində hər hansı azalmaya qarşı həssaslığı bir o qədər çox olar. Bu zəiflik borcun ödənilməsi vaxtı ilə üst-üstə düşərsə, daha ciddi olur. Yüksək təsir gücünə malik biznesin itkiləri mənimsəmək və ya çevrilmə fondları əldə etmək qabiliyyəti daha azdır (Andre P, Mathieu R, Zhang P., 2019: p.44).

Həddindən artıq leverage nəticəsində yaranan likvidlik riskini ölçmək üçün müəssisə borc faizini və prinsipini ödəməsinin kifayət qədər likvidliyə malik olub-olmadığını yoxlamalı və öz ötürmə əmsallarını rəqibləri ilə müqayisə etməlidir. Ümumi levered nisbətləri bunlardır:

✓ **Borc-kapital nisbəti:** Borc-kapital nisbəti müəssisənin səhmdar kapitalına nisbətdə ümumi öhdəliklərini ölçür. Optimal nisbət yoxdur. Bu, həqiqətən də biznesin cari sağlamlığından, eləcə də onun rəqabət apardığı sənayedən asılıdır. Məsələn, yüksək əmsal yüksək inkişaf edən biznes üçün arzuolunan ola bilər, çünki leveraj onun gəlirlərini əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Bununla belə, əgər müəssisə öz balansındakı borc məbləğini idarə etmirsə, borclanmanın yüksək dəyəri leverajdan əldə edilən hər hansı faydaya mane olacaq və biznesin öz borcuna xidmət göstərə bilməyəcəyi ehtimalını artıracaq (yəni, likvidlik riski).

✓ **DuPont Analizi:** Kapitalın gəlirliliyi (ROE) investisiya qoyulmuş kapitalın əldə etdiyi gəlirlərin dərəcəsini ölçən gəlirlilik nisbətidir. Daha yüksək ROE adətən biznesin öz həmyaşıdlarına nisbətən gəlir əldə etməkdə daha səmərəli olması deməkdir. DuPont təhlili ROE-ni üç komponentə bölür:

- Əməliyyat səmərəliliyi;
- Aktivlərdən istifadənin səmərəliliyi;
- Maliyyə leverajı.

$ROE = [Xalis\ Gəlir / Satış] \times [Satış / Cəmi\ Aktivlər] \times [Cəmi\ Aktivlər / Səhmdar\ Kapitalı]$

$ROE = Mənfəət\ Marjası \times Aktiv\ Dövriyyəsi \times Maliyyə\ Leverage$

$ROE = Mənfəət\ Marjası \times Aktiv\ Dövriyyəsi \times Maliyyə\ Leverage$

Bu üç komponent biznesə zamanla ROE-dəki dəyişiklikləri daha yaxşı anlamağa kömək edir (Moorad Choudhry, 2018: 384p.).

Mənfəət marjası artdıqca, hər bir satış daha çox pul axını gətirəcək və daha yüksək ümumi ROE ilə nəticələnəcəkdir. Aktiv dövryyəsi artdıqca, biznes sahib olduğu aktivə görə daha çox satış yaradacaq və nəticədə ümumi ROE daha yüksək olacaqdır. Nəhayət, ötürmə qabiliyyətinin artması ROE-nin artması ilə nəticələnə bilər, çünki borc adətən ən ucuz maliyyə mənbəyidir. Borcdan maliyyələşmə kimi artan istifadə biznesin daha yüksək faiz ödənişlərinə malik olmasına səbəb olacaq ki, bu da vergidən çıxılır. Dividend ödənişləri vergidən çıxılmadığı üçün kapital strukturunda borcun yüksək hissəsinin saxlanması daha yüksək ROE-yə gətirib çıxarır.

DuPont təhlilinin maliyyə leveraj komponentini başa düşməklə, biznes leverajın artması vasitəsilə artan likvidlik riskinin daha yüksək ROE faydaları ilə kompensasiya edilə biləcəyini müəyyən etmək üçün qiymətləndirmə apara bilər.

Faiz Əhatə Oranı: Faiz əhatəsi əmsalı biznesin ödənilməmiş borclar üzrə faiz xərclərini nə qədər asanlıqla ödəyə biləcəyini ölçür. Faizlərin ödənilməsi əmsalı faiz və vergilərdən əvvəlki mənfəətin (EBIT) bütün ödənilməmiş borclar üzrə faiz xərclərinin ümumi məbləğinə bölünməsi yolu ilə hesablanır. Bu nisbət nə qədər yüksək olarsa, kreditorlar üçün kredit riski bir o qədər aşağı olar. Öz növbəsində, kreditorlar maliyyə ehtiyaclarını dəstəkləməyə daha çox həvəsli olacaqlar və bununla da likvidlik riskini azaldacaqlar (Barrell R., E. Davis, T. Fic, D. Holland, S. Kirby & Liadze I., 2019: p.38).

Likvidlik riski şüurlu maliyyə planlaşdırması və təhlili və müntəzəm olaraq pul vəsaitlərinin hərəkətini proqnozlaşdırmaq, xalis dövryyə kapitalını izləmək, optimallaşdırmaq və mövcud kredit imkanlarını idarə etməklə azalda bilər.

1. Pul vəsaitlərinin hərəkətinin proqnozlaşdırılması

Bir çox müəssisələr, xüsusən də sağlam balans hesabatları olan yüksək inkişaf edən müəssisələr, öz mənfəət və zərərlərini diqqətlə proqnozlaşdırırlar, lakin likvidlik heç vaxt narahatlıq doğurmadığı üçün pul vəsaitlərinin hərəkətini proqnozlaşdırmağa çox vaxt məhəl qoymurlar.

Güclü pul vəsaitlərinin hərəkət proqnozu bizneslərə gözlənilmədən normal xərclərdən daha yüksək olanda likvidlik problemlərindən qaçmağa kömək

etməyəcək, həm də pul vəsaitlərinin hərəkəti və mənfəətin iki əsas maliyyə parametrini uzlaşdıracaq. Müəssisə nə qədər böyük mənfəət əldə etsə də, bu mənfəəti nağd pula çevirə bilmirsə, əmək haqqının ödənilməsi, inventarların ödənilməsi, likvidliyin artırılması və müflisləşmə riskindən qaçınmaq kimi maliyyə öhdəliklərini yerinə yetirə bilməyəcək.

Nağd pul axınının müntəzəm proqnozlaşdırılması həm də müəssisələri uzunmüddətli maliyyə məqsədlərinə çatmaq üçün xalis dövriyyə kapitalını daha yaxşı optimallaşdırmağa məcbur edir (Khan, M.S.,H.Scheule and E.W., 2017, p.203-216).

2. Xalis dövriyyə kapitalının monitorinqi və optimallaşdırılması

Maliyyə mütəxəssisləri biznes dalğalanmalarının maliyyələşdirmə və xalis dövriyyə kapitalı tələblərinə necə təsir etdiyini dərinlən başa düşməlidirlər.

Dövriyyə kapitalının təkmilləşdirilməsinə üç hesabat proqnozu və maliyyə əmsallarının təhlili vasitəsilə nail olmaq olar, məsələn:

- Planlaşdırılmamış Satış Günləri (DSO)

DSO, biznesin kredit satışından ödəniş toplamaq üçün sərf etdiyi orta gün sayını ölçür. DSO, orta debitor borclarının ümumi kredit satışlarının 365 günə bölünməsi əsasında hesablanır. Aşağı DSO o deməkdir ki, biznes kredit satışlarından ödənişləri toplamaq üçün daha qısa vaxt tələb edir.

İdeal DSO dəyəri yoxdur, çünki DSO sənayeyə görə çox dəyişir. Bundan əlavə, DSO trendini təhlil etmək faktiki DSO dəyərindən daha vacibdir. Məsələn, aydan aya DSO dəyərindəki artım debitor borclarının yığılması səmərəliliyinin aşağı düşdüyünü və ya bəzi müştərilərin biznesin ödənilməsi üçün daha çox vaxt sərf etdiyini göstərə bilər (De Young, R.I.Distinguin and A.Tarazi, 2018, p. 46).

- Ödənilməmiş Günlər (DPO)

DPO, biznesin ticarət kreditorlarını ödəmək üçün sərf etdiyi orta gün sayını ölçür. DPO orta kreditor borcunun malların dəyərində bölünməsi əsasında 365 günə hesablanır. Aşağı DPO o deməkdir ki, biznes öz ticarət kreditorlarını ödəmək üçün daha qısa vaxt tələb edir və əksinə.

DSO kimi, DPO sənayeyə görə çox dəyişir və DPO tendensiyası faktiki DPO dəyərindən daha çox təhlil edilir. Məsələn, əgər biznes yeni avadanlıq almaq üçün

pul ehtiyatını qorumağa çalışırsa, onun ticarət kreditorlarını ödəmək üçün daha çox vaxt tələb etdiyi üçün onun aylıq DPO dəyəri yüksələ bilər.

- **Ödənilməmiş Gün Inventarı (DIO)**

DIO, biznesin inventarını satışa çevirmək üçün sərf etdiyi orta gün sayını ölçür. DIO orta hesablar inventarının malların dəyərində bölünməsi əsasında 365 günə hesablanır. Aşağı DIO o deməkdir ki, biznes öz inventarını satışa çevirmək üçün daha qısa vaxt tələb edir və əksinə.

DSO və DPO kimi, DIO sənayeyə görə çox dəyişir və DIO tendensiyası faktiki DIO dəyərindən daha çox təhlil edilir. Ümumiyyətlə, daha aşağı DIO biznesin yaxşı inventar idarəciliyinə malik olduğunu və əksinə olduğunu göstərir.

- **Nağd pula çevrilmə dövrü (CCC)**

CCC, biznesin öz resurslarını pul vəsaitlərinin hərəkətinə çevirmək üçün sərf etdiyi orta gün sayını ölçür. CCC DSO və DIO cəminə əsasən hesablanır, daha az DPO, CCC əməliyyatları və idarəetmənin səmərəliliyini qiymətləndirir, çünki o, maraqlı tərəflərə biznesin satış və istehsal proseslərinə investisiyalarından pul vəsaitlərinin hərəkətini həyata keçirmək üçün nə qədər vaxt lazım olduğuna dair məlumat verir. Daha aşağı CCC dəyəri adətən biznesin öz əməliyyatlarını idarə etməkdə səmərəli olduğunu və əksinə olduğunu göstərir (Berger A.N and Bouwman C.H.2019, p.47-67).

3. Mövcud Kredit Vasitələrinin İdarə Edilməsi

Borc kapitalının istifadəsi biznesin böyüməsinə və gəlirli olmasına kömək edir, çünki bu, ona gələcək xalis dövriyyə kapitalı tələbləri və kapital məsrəfləri investisiyaları üçün nağd pul ehtiyatlarını gücləndirmək kimi qısamüddətli və uzunmüddətli ehtiyacları idarə etmək imkanı verir.

Biznes nəinki kreditorları ilə güclü əlaqə yaratmalı, həm də şərtlərə tam riayət olunmasını təmin etmək, imkanları kreditin məqsədinə uyğunlaşdırmaq, borc ödəmə müddətlərini idarə etmək və ən yaxşı maliyyələşdirmə dərəcələrini əldə etmək üçün bütün mövcud kredit imkanlarına müntəzəm olaraq nəzarət etməlidir.

Əgər biznes liderləri likvidlik riskinin mənbələrini və likvidlik riskinin ölçülməsi və idarə edilməsi prinsiplərini hərtərəfli başa düşmürlərsə, müflisləşmə

riski böyükdür. Bugünkü misli görünməmiş çağırışlar, şübhəsiz ki, bunu bir daha vurğuladı. Likvidlik ilə bağlı narahatlığı olan hər hansı bir iş, problem artmazdan əvvəl hərtərəfli likvidlik riskinin qiymətləndirilməsi üçün təcrübəli, obyektiv məsləhətçi cəlb etməyi düşünməlidir.

II FƏSİL. AZƏRBAYCANDA KAPİTAL VƏ LİKVIDLİYİN İDARƏ OLUNMASI MƏSƏLƏLƏRİNDƏ MÖVCUD VƏZİYYƏT VƏ QİYMƏTLƏNDİRMƏ

2.1. Azərbaycanca bank sisteminin inkişafının əsası kimi kapitallaşma və likvidlik problemləri

Bankın inkişaf perspektivləri onun kapitallaşma səviyyəsi ilə müəyyən edilir. Düzgün inkişafın olmaması həm ayrı-ayrı banklara, həm də bütövlükdə bank sektoruna mane olur. Son maliyyə böhranı şəraitində bankların kifayət qədər kapitalla təmin edilməsi əsas məsələlərdən biri olmuşdur, çünki kapital çatışmazlığı bank sisteminin sabitliyinə ən böyük təhlükə idi. Bunu nəzərə alaraq, bank sisteminin kapitallaşması məsələsi xüsusilə aktualdır.

Bank kapitalı adi səhmlər və bölüşdürülməmiş mənfəət kimi bankın maliyyələşdirməsinin ödənilməsi üçün müqavilə tələbi olmayan və bankın aktivləri dəyərini itirdikdə itkiləri əhatə edə bilən hissəsinə aiddir. Kapital bank kassasında saxlanılır. Borc kimi, bankın aktivlərini maliyyələşdirmək üçün istifadə olunur. Banklar öz aktivlərini borcla maliyyələşdirməyə üstünlük verirlər. Çünki vergi kodu, subsidiyalar və zəmanətlər onu daha ucuz maliyyə mənbəyinə çevirir. Bankın kapitalının gəlirliliyinə və riski kreditlərə ötürmək istəyinə bağlı icraçı kompensasiya strukturları da bu borc asılılığını gücləndirməyə kömək edir. Tənzimləyicilər kapital tələblərindən bankların uğursuzluq şanslarını məhdudlaşdırmaq üçün əsas vasitə kimi istifadə edirlər. Bank nə qədər çox kapital maliyyələşdirməsindən istifadə edərsə, iqtisadiyyatın davamlı böyüməsi üçün ehtiyac duyduğu maliyyə xidmətlərini göstərməyə davam edərkən itkiləri bir o qədər yüksək olar.

Tədqiqatlar göstərir ki, kapitalın artımı kredit artımı ilə əlaqələndirilir və daha yaxşı kapitallaşmış banklar maliyyə böhranından çıxaraq kreditləşməni daha tez genişləndirirlər. Yaxşı kapitallaşdırılmış banklar yaxşı və pis gündə iqtisadiyyat üçün güc mənbəyi kimi xidmət edə bilər.

2020-ci il üçün maliyyə sabitliyi siyasəti ilk növbədə maliyyə bazarlarının və

sistemlərinin sabitliyinin təmin edilməsinə, pandemiyanın zərərli nəticələrinin yumşaldılmasına, ictimaiyyətə və biznesə yardıma yönəlib. Vəziyyətə baxmayaraq, maliyyə vasitəçiliyinin genişləndirilməsi və maliyyə bazarlarının dərinləşdirilməsi səyləri davam etdirilmişdir.

Bu il maliyyə sabitliyini itirmiş dörd bankın sıradan çıxarılması da daxil olmaqla, bank sektorunun gücləndirilməsi istiqamətində əsaslı tədbirlər həyata keçirilib. Əhalinin əmanətlərinin böyük hissəsi hər dörd bank tərəfindən, ümumilikdə 615 milyon manat geri qaytarılıb.

Pandemiya nəticəsində real sektordakı vəziyyət kredit qoyuluşunun dinamikasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdir. Mərkəzi Bank kommertiya qurumlarının maliyyə resurslarına çıxış imkanlarını genişləndirmək məqsədilə bank ictimaiyyətinin liderləri və sahibkarlarla qarşılıqlı fəaliyyət üçün fəal cərçivə qurmuşdur. 11 ayda ipoteka kreditləri 11,9 faiz, korporativ kreditlər 1 faiz artıb, bağlanmış banklar istisna olmaqla istehlak kreditləri 4,5 faiz azalıb. Bankların sənayeyə verdiyi kreditlər ilin əvvəlindən 43,3 faiz artıb. biznes portfeli 18,4 faizdən 26,1 faizə yüksəldi. Həmçinin, böyük multiplikator effekti ilə tikintiyə qoyulan kredit qoyuluşları bu ilin 11 ayında 9,1% artaraq onların portfeldəki payını 11,9%-ə çatdırıb (<https://banker.az/m%C9%99rk%C9%99zi-bankin-2021-ci-il-ucun-pul-v%C9%99-maliyy%C9%99-sabitliyi-siyas%C9%99tinin-%C9%99sas-istiqam%C9%99tl%C9%99ri-bar%C9%99d%C9%99-b%C9%99yanati/>).

Bağlanan banklar istisna olmaqla, bankları idarə etmək üçün əsas resurs mənbələrindən biri olan əhalinin bank əmanətləri ilin əvvəlindən dəyişməz qalıb. manat təşkil edib.

Pandemiyanın sosial izolyasiya tədbirləri nəticəsində bizneslərin və geniş ictimaiyyətin öz kreditlərinə lazımı şəkildə xidmət göstərmək imkanları azalıb və bu kredit portfelinin keyfiyyətinə təsir edib. Bununla belə, il ərzində bank portfellerində problemlili kreditlərin faizi berrəqəmli olub, noyabrda 6%-ə çatıb.

Bank sənayesinin tənziqləmə hədlərini çox aşan kapital adekvatlığı müflis kreditorların itkilərini ödəmək üçün kifayətdir. 2020-ci ilin 11 ayında banklar ümumilikdə 116,7 mln. manat məbləğində vəsait emissiya ediblər

(<https://banker.az/m%C9%99rk%C9%99zi-bankin-2021-ci-il-ucun-pul-v%C9%99-maliyy%C9%99-sabitliyi-siyas%C9%99tinin-%C9%99sas-istiqam%C9%99tl%C9%99ri-bar%C9%99d%C9%99-b%C9%99yanati/>).

Mərkəzi Bankın özəl bankların kapitalının minimum məbləğinə dair tələblərinin ardıcıl artırılması və konsolidasiya prosesinin təşviqi özəl bank sisteminin kapital bazasının gücləndirilməsini və bütövlükdə bank sisteminin təşviqini təmin etmişdir (Гаджиев Д.Ф. 2018, 240 с.). Bu məqsədlə Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının 20/3 sayılı 25.07.2012-ci il tarixli qərarı ilə təsdiq olunmuş qaydalara uyğun olaraq yeni yaradılan bankların nizamnamə kapitalının minimum məbləği 50 mln. manat olaraq müəyyənləşdirilmişdir.

Kapital bank aktivlərindən digər bank öhdəliklərini (banka qoyulmuş depozitlər və kreditlər kimi) çıxdıqda qalan kapitaldır. Kapitalın tənzimləyici ölçülərindən biri adi kapital, qeyri-kumulyativ daimi imtiyazlı səhm və azlıq payının cəmi kimi müəyyən edilən I dərəcəli kapitaldır. II dərəcəli kapitalla I dərəcəli kapitalla daxil edilməyən imtiyazlı səhmlər, hibrid kapital, müddətli subordinasiyalı borc, ümumi kredit zərərləri ehtiyatları və səhm qiymətli kağızları üzrə reallaşdırılmamış gəlirlər daxildir.

Tənzimləyicilər I dərəcəli kapitalın böyük səviyyələrini gözlənilməz itkilərə qarşı əsas bufer kimi nəzərdən keçirsələr də, daha riskli II səviyyəli kapital ümumiyyətlə əlavə bufer kimi nəzərdən keçirilir (Исмаилов Э.М., 2019, 132 с.).

Kredit əmsalı ilə yanaşı, banklardan həmçinin risklə ölçülmüş aktivlərə nisbətən I və II dərəcəli kapitalın müəyyən səviyyələrini saxlaması tələb olunur. Risklə ölçülmüş aktivlər banklara həmin aktivlərin kredit riski xarakteristikasına əsasən müxtəlif aktivlər üçün müxtəlif səviyyələrdə kapital saxlamağa imkan verir. Bundan əlavə, leverec nisbətindən fərqli olaraq, risklə ölçülmüş aktivlər həmçinin bankların balans hesabatından çıxardıqları aktivləri, məsələn, kredit xəttinin istifadə olunmamış hissəsini nəzərə alır. İki əmsal vacibdir: I dərəcəli riskə əsaslanan kapital əmsalı, risk ölçülmüş aktivlərə bölünən I səviyyəli kapital və I dərəcəli kapital ilə II dərəcəli kapitalın cəminə bölünən ümumi riskə əsaslanan kapital əmsalı.

Hər hansı bir bankın yaxşı kapitallaşdırılmış hesab edilməsi üçün onun 5,0

faiz leverec nisbəti olmalıdır; I dərəcəli riskə əsaslanan kapital əmsalı 6,0 faiz, ümumi riskə əsaslanan kapital əmsalı ən azı 10,0 faizdir (“1” reytingi olan banklar və ya bank holding şirkətləri yalnız 3,0 faiz leverec nisbətinə ehtiyac duyurlar).

Əksinə, bankın leverec nisbəti və ya ümumi riskə əsaslanan kapital əmsalı 4,0 faizdən və ya 6,0 faizdən aşağı düşərsə, müvafiq olaraq bank kifayət qədər kapitallaşdırılmamış hesab olunur. Bank kapitallaşmasının bu ölçülərinə əsasən, bank sənayesi son on ildə yaxşı kapitallaşdırılıb. 2001-ci ilin martından 2011-ci ilin dekabrınadək dörd ən böyük bank holding şirkəti üçün I dərəcəli kapitalın orta əmsalı 2001-ci ildən 2011-ci ilədək orta hesabla 6,4 faiz olmaqla, 5,0 faizlik yaxşı kapitallaşdırılmış həddən yuxarı olub, sistem əhəmiyyətli (50 milyard dollardan çox aktivlər) eyni dövr ərzində orta hesabla 7,4 faiz olmaqla dörd ən böyük bank holding şirkətindən yüksək idi (Рычтамов Э.С., 2017, 367 с.).

Likvidliyə gəldikdə isə likvidlik böhranı eyni vaxtda xeyli müəssisə yaxud maliyyə institutunda nağd pulun olmaması və ya asanlıqla nağd pula çevrilən aktivlərin olmaması ilə xarakterizə olunan maliyyə vəziyyətidir. Likvidlik böhranı zamanı ayrı-ayrı qurumlarda likvidlik problemləri tələbin kəskin artmasına və likvidlik təklifinin azalmasına səbəb olur və nəticədə mövcud likvidliyin olmaması geniş yayılmış defoltlara və hətta iflaslara səbəb ola bilər.

Aktivlər və öhdəliklər arasında ödəmə müddətinin uyğunsuzluğu, eləcə də düzgün təyin edilmiş pul vəsaitlərinin hərəkətinin olmaması adətən likvidlik böhranının kökündədir. Likvidlik problemləri bir qurumda baş verə bilər, amma əsl likvidlik böhranı adətən bir çox qurumda və ya bütün maliyyə sistemində eyni vaxtda likvidlik çatışmazlığına aiddir. Başqa cür ödəmə qabiliyyətinə malik müəssisənin qısamüddətli öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün zəruri olan likvid aktivləri (pul şəklində və ya digər yüksək bazarlı aktivləri) olmadıqda, o, likvidlik problemi ilə üzləşir (www.bis.org/publ/bcbs164.pdf).

Azərbaycanın bank sektorunun hazırkı likvidlik potensialı 7 milyard manatdır. 2022-ci il üçün prioritetlərdən biri bank sektorunun sabitliyinin təmin edilməsidir. Ölkənin iqtisadi inkişafı üzrə yeni strategiyayı (2022-2026-cı illər üçün - İF) nəzərə alaraq, maliyyə sektorunun bütün seqmentlərinin rolunun

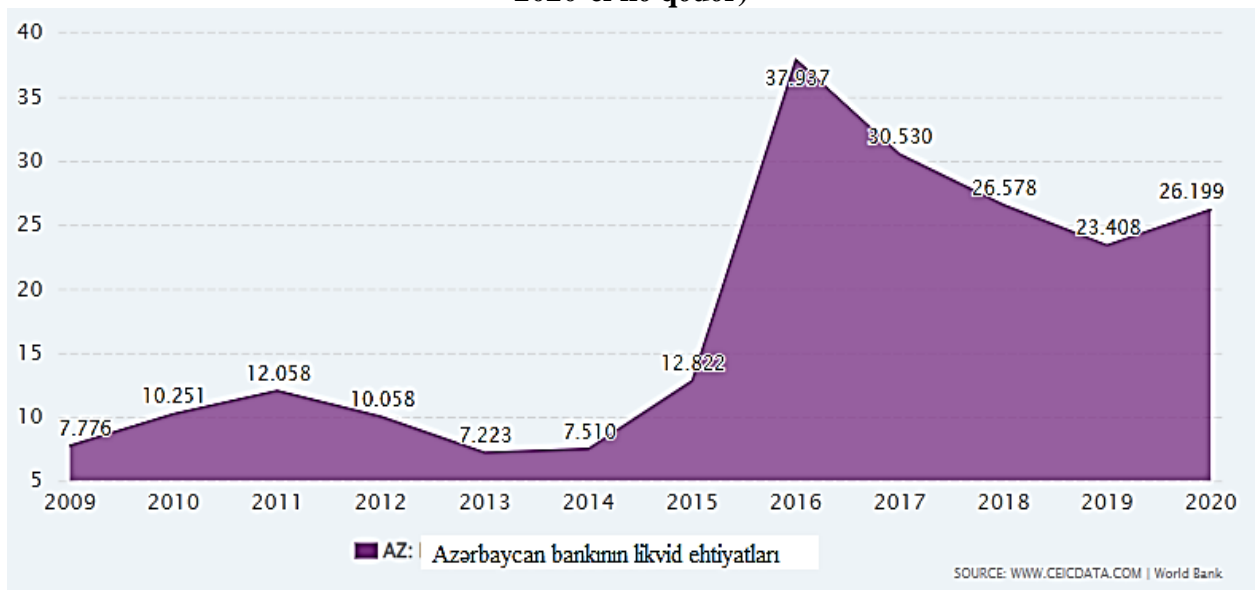
gücləndirilməsinə ehtiyac var. Bu istiqamətdə bir sıra tədbirlər görülür.

Bank sektorunun qarşısında duran əsas vəzifələr biznesin, xüsusən də kiçik və orta biznesin kreditləşdirilməsinin artırılması, mikrokreditləşdirmə potensialının gücləndirilməsi zərurətidir. “Bu istiqamətdə görüləsi işlər çoxdur. Bu həm bank sektoruna, həm də ümumilikdə tənzimləmə sahəsinə aiddir. Bank sektorunun bu gün 7 milyard manatlıq likvidlik potensialının olması bank ekosistemində bir sıra problemlərin olmasının bir signalıdır (Pycтaмoв Э.С., 2017, 367 c).

Mərkəzi Bank hazırda kapital bazarının inkişafı ilə bağlı kompleks işlər aparır. Ona görə də qanunvericilikdən, texnoloji infrastrukturdan, kadr bazasından başlayaraq kapital bazarının yeni strategiyası formalaşır. Bütün bunları dəyişdirmək lazımdır. Belə ki, bu istiqamətdə işlərin görülməsi üçün Türkiyə ilə sıx əməkdaşlıq aparılır. Xüsusilə, şirkətlərimizin İstanbul Fond Birjasında qiymətli kağızların listinqinə daxil edilməsi, İstanbul Fond Birjasında qeydiyyatdan keçən şirkətlərin isə Bakı Fond Birjasının listinqinə daxil edilməsi imkanları müzakirə edilir.

Mütəxəssislərin fikrincə Azərbaycanda likvidliyin artırılmasının ən düzgün yolu de-dollarizasiya prosesidir. Bankların və əhalinin kifayət qədər vəsaiti var, lakin onlar xarici valyutadadır və onları manata çevirməyin düzgün yollarını tapmaq və real sektorun kreditləşməsinə göndərmək lazımdır.

Şəkil 5: Azərbaycan Bankının Bank Aktivlərinə Nisbətən Likvid Ehtiyatları (2001-ci ildən 2020-ci ilə qədər)

Mənbə: <https://www.worldbank.org/en/search?q=azerbaijan>, 21.01.2022

Azərbaycan bankının likvid ehtiyatlarının bank aktivlərinə nisbəti 2020-ci ildə 26,2% təşkil edib. Bu, 2019-cu il üçün əvvəlki rəqəmdən 23,4% artım deməkdir. Azərbaycan bankının likvid ehtiyatlarının bank aktivlərinə nisbəti məlumatları hər il yenilənir və orta hesabla 12,4% təşkil edir. Şəkil 5-də bank aktivlərinə nisbətən likvid ehtiyatları göstərilmişdir.

Likvidlik problemi ilə üzləşə bilən tək-cə ayrı-ayrı maliyyə institutları deyil. Bir çox maliyyə institutları eyni vaxtda likvidlik çatışmazlığı ilə üzləşdikdə və özünü maliyyələşdirən ehtiyatlarını azaltdıqda, kredit bazarlarından əlavə qısamüddətli borclar axtardıqda və ya nağd pul yaratmaq üçün aktivləri satmağa cəhd etdikdə, likvidlik böhranı baş verə bilər. Faiz dərəcələri yüksəlir, minimum məcburi ehtiyat limitləri məcburi məhdudiyyətə çevrilir və hər kəs bir anda satmağa çalışdığı üçün aktivlər dəyərdən düşür və ya satılmaz hala gəlir.

Müəssisələr arasında likvidliyə kəskin ehtiyac, əvvəlcə təkbaşına heç bir likvidlik problemi ilə üzləşməyən qurumlara və müəssisələrə təsir göstərə bilən, qarşılıqlı şəkildə özünü gücləndirən müsbət əks əlaqə halqasına çevrilir.

Bütövlükdə iqtisadiyyat üçün likvidlik böhranı o deməkdir ki, iqtisadiyyatda iki əsas likvidlik mənbəyi - bank kreditləri və kommertiya kağızı bazarı birdən-birə qıt olur. Banklar verdikləri kreditlərin sayını azaldır və ya kredit verməyi tamamilə dayandırır. Bir çox qeyri-maliyyə şirkətləri qısamüddətli öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün bu kreditlərə güvəndikləri üçün, bu kreditləşmənin olmaması bütün iqtisadiyyata dalğalı təsir göstərir. Pul çatışmazlığı bir çox şirkətlərə təsir göstərir ki, bu da öz növbəsində həmin firmalarda işləyən fərdlərə təsir edir.

Likvidlik problemi spesifik iqtisadi şoka cavab olaraq və ya normal iş dövrünün xüsusiyyəti kimi baş verə bilər. Məsələn, Böyük Tənəzzülün maliyyə böhranı zamanı bir çox banklar və qeyri-bank təşkilatları nağd pullarının əhəmiyyətli hissəsini uzunmüddətli ipoteka kreditlərinin maliyyələşdirilməsinə yönəldilmiş qısamüddətli fondlardan əldə edirdilər. Qısamüddətli faiz dərəcələri yüksəldikdə və daşınmaz əmlak qiymətləri aşağı düşdükdə, bu cür tənzimləmələr likvidlik probleminə səbəb oldu (https://www.ca-c.org/c-g/2008/journal_rus/c-g-2/08.shtml).

İqtisadi gözləntilərə mənfi təsir göstərən əmanət sahiblərini bank və ya

banklardakı bütün hesabları olmasa da, qəfil, böyük məbləğdə vəsait çıxarmağa sövq edə bilər. Bu, konkret qurumun sabitliyi və ya daha geniş iqtisadi təsirlərlə, narahatlıqlarla bağlı ola bilər. Hesab sahibi, geniş yayılmış iqtisadi tənəzzüldən qorxarsa, dərhal əlində nağd pula ehtiyac olduğunu görə bilər. Bu cür fəaliyyət bankların nağd pul çatışmazlığına və bütün qeydə alınmış hesabları əhatə edə bilməyəcəyinə səbəb ola bilər.

Bank sistemi Azərbaycanın maliyyə sisteminin mühüm elementi hesab olunur. Bu gün banklar öz aktivlərinin və kapitallarının həcminə, eləcə də regional əhatə dairəsinə görə digər maliyyə vasitəçilərini geridə qoyurlar.

Hazırda bazar prinsiplərinə əsaslanan inkişaf etmiş ikipilləli bank sistemi (birinci pillədə Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, ikinci pillədə kommersiya bankları, digər bank olmayan kredit təşkilatları) mövcuddur.

Mərkəzi Bankın mühüm funksiyalarından biri də Azərbaycan Respublikasının milli valyutasının (manatının) dövriyyəyə buraxılmasıdır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 19-cu maddəsinə əsasən, Mərkəzi Bank bu müstəsna hüquqdan istifadə edir. Bu səlahiyyət çərçivəsində Mərkəzi Bank manatlıq əskinasları və sikkələri tədaviyə buraxır və dövriyyədən çıxarır, onların tədaviyə ilə bağlı tədbirlər görür (<https://azerbaijan.az/en/related-information/279>).

Azərbaycan Mərkəzi Bankının məlumatına görə, 2020-ci ilin yanvar ayının sonuna Azərbaycanın bank sektorunun kapitallaşması 4,6 milyard manat (2,7 milyard dollar) təşkil edib ki, bu da 2020-ci ilin əvvəli ilə müqayisədə 61,2 milyon manat (36 milyon dollar) və ya 1,3 faiz çoxdur (<https://en.trend.az/business/finance/3201426.html>).

Hesabata əsasən, 31 yanvar 2020-ci il tarixinə bankların cəmi aktivləri ilin əvvəlindən 0,4 faiz artaraq 32,9 milyard manata (19,3 milyard dollar) çatıb. Hesabat dövründə bankların nağd pul vəsaitlərinin həcmi təqribən 1,4 milyard manat (823 milyon dollar) təşkil edib (<https://en.trend.az/business/finance/3201426.html>).

Mərkəzi Bankdakı müxbir hesablarda 2,5 milyard manat (1,5 milyard dollar) olub, nostro hesablardakı (digər banklardakı müxbir hesablar) vəsaitlər isə 3,4 milyard manata (2 milyard dollar) çatıb. Bankların qiymətli kağızlara investisiyaları

2,9 milyard manata (1,7 milyard dollar) çatıb
(<https://en.trend.az/business/finance/3201426.html>).

Banklar ilin əvvəlindən kreditləşməni 1,4 faiz artırıb. 2020-ci ilin yanvar ayına bankların məcmu kredit portfeli 15 milyard manatdan (8,8 milyard dollar) çox olub. Bu kreditlər üzrə 1,5 milyard manat (883 milyon dollar) ehtiyat yaradılıb
(<https://en.trend.az/business/finance/3201426.html>).

AMB-nin məlumatına görə, ölkənin bank sektorunun cəmi öhdəlikləri 0,3 faiz artaraq 28,2 milyard manat (16,6 milyard dollar) təşkil edib. Öhdəliklərin ən böyük payı depozitlərin payına düşüb - 76,7 faiz və ya 21,7 milyard manat, yəni 12,7 milyard dollar (artım 1,6 faiz). Fiziki şəxslərin əmanətlərinin həcmi 8,4 milyard manat (4,9 milyard dollar), hüquqi şəxslərin əmanətlərinin həcmi 13,2 milyard manat (1,8 milyard dollar) təşkil edib. Bankların Mərkəzi Bank qarşısında öhdəlikləri 5,3 faiz artaraq 343,6 milyon manata (202,1 milyon dollar) çatıb.
(<https://en.trend.az/business/finance/3201426.html>).

Hazırda banklar artıq likvidliyə malikdirlər və onu sadəcə bazarda sata bilmirlər. Azərbaycanda kredit bazarı isə son dörd ildə kəskin şəkildə azalıb. Çünki sağlam, etibarlı müştərilərin sayı azalıb. 2015-ci ildə devalvasiyadan sonra bazarda daralma oldu. Epidemiya hər şeyi sürətləndirdi. Bazar hələ tam sağalmamış yeni bir böhranla qarşılaşdı. Nəticədə banklar vəsait yerləşdirə bilməyiblər. Pullarını daha etibarlı istehlakçılara payladılar. Bundan əlavə, daha çox əhəmiyyətli kredit təşkilatları var idi. Belə müəssisələr aşağı faizli kreditlərə tələbat yaradır və biznes kreditləri və aşağı faizli kreditlər götürürlər. Banklar bu vəsaitləri Mərkəzi Bankın depozit hərraclarına, Maliyyə Nazirliyinin istiqrazlarına və ya qiymətli kağızlara yatırmaqla əhəmiyyətli gəlir əldə edə bilməz.

Bazarın kapitala ehtiyacı var, yoxsa banklar likvidlik problemi yaşayır. Problemlə banklar belə dövrlərdə bazardan yüksək faizlə əmanət cəlb etməyə başlayır. Bu da orta faiz dərəcəsini artırır. Hazırkı ssenariyə görə, son beş ildə 16 bank bağlanıb. Bu, öz növbəsində, bazar faiz dərəcəsi manipulyasiyasını və problemi həll etmək üçün vəsait toplamaq tədbirlərini azaldır, nəticədə faiz dərəcələri aşağı düşür (<https://oxu.az/economy/546238>).

Mərkəzi Bankın uçot dərəcəsinin son 3-4 ildə 15%-dən 7%-ə endirilməsi depozit faizlərinin aşağı düşməsinə səbəb olub. Uçot dərəcəsi aşağı düşdükcə Mərkəzi Bankın not və depozitləri üzrə faiz dərəcələri də aşağı düşür. Nəticədə depozit faizləri azalacaq (<https://oxu.az/economy/546238>).

Vətəndaş başqa aktivlərə sərmayə qoya bilmirsə, yeganə variant maliyyə itkisini banka yatırmaqdır. Vətəndaş başqa yolu olmayan passiv inkassatordursa, pulunu evdə saxlasa, daha çox itkiyə məruz qalacaq. 10% inflyasiya olarsa, manat əmanətlərinin faizi 10% civarında olacaq. Ən azından nağd pulu banka yatırmaqla dəyərini qoruya bilər (<https://oxu.az/economy/546238>).

Azərbaycan vətəndaşlarının investisiya imkanları azdır. Azərbaycanın fond bazarı yetişməmişdir, birja yoxdur. Azərbaycanda qızıl investisiyası sərfəli deyil. Qızılı satarkən qızılı qızıl-zinət əşyası kimi göstərirlər, vətəndaşdan alarkən isə sadəcə metalın qiymətini hesablayırlar. Bu halda da alışı və satışı qiymətləri arasında böyük qiymət fərqi var. Təbii ki, biz daha bahalı zinət əşyaları alırıq. Satarkən daha ucuz qiymətə alırlar. Azərbaycanda belə məsələlər variantları məhdudlaşdırır. Başqa sözlə, müəllimlər, həkimlər və digər firmalarda iştirak etmək imkanı olmayan digər peşəkarlar kimi passiv sosial qruplarda çalışan şəxslər üçün bank yeganə seçim olaraq qalır. Yastıq kolleksiyası ən uğursuz oldu. Azərbaycanda bazar məlumatı az olan şəxslərin pullarını banklara yatırmasına icazə verilir.

Aşağı depozit faizlərinin də istehlakçıları pullarını banklara yatırmaqdan çəkəndirdiyi düşünülür. Daha az məlumatlı icmalarda belə tendensiyaları müşahidə etmək olar. Təcrübələrə görə, insanlar faiz dərəcələri aşağı olduğu üçün pulu banka qoymaq əvəzinə evdə saxlayırlar. Depozitlər isə artıq banklar üçün həyati əhəmiyyət kəsb etmir. Çünki onlar üçün vəsaiti bazara çıxarmaq çətindir. Banklarda çoxlu nağd pul var. Əgər əmanətlər sürətlə azalarsa, banklar faiz dərəcələrini qaldıracaqlar. Axı bu bazardır. Tələb və təklif əsasında faiz formalaşır. Faiz dərəcələri artarsa, təkrar əmanətlərin qoyulması cəlbediciliyi artacaq.

2.2. Bankların kapitallaşma səviyyəsi və sahibkarlığın inkişafına təsirinin qiymətləndirilməsi

Bank sisteminin kapitallaşdırılması onun inkişafının əsas strateji istiqamətidir ki, onun həyata keçirilməsi maliyyə sektorunun güclənməsinə kömək edir. Adekvat kapitallaşma səviyyəsinə malik olan bank tənəzzül dövrləri də daxil olmaqla, bütün biznes dövrü ərzində gözlənilməz hallara ən davamlıdır.

Banklar və tənzimləyici orqanlar üçün aktual olan kapitallaşma problemi və onun artırılmasının keyfiyyət mexanizmləri bütün dünyada bir çox ekspertlər tərəfindən geniş müzakirə olunur. Bunun səbəbləri çox açıqdır. Bankların fəaliyyətində kapital əhəmiyyətli rol oynayır: bankın yaradılması prosesində o, əsas kapitalla investisiyaların maliyyələşdirilməsi vasitəsi kimi çıxış edir, cari fəaliyyət zamanı yaranan itkiləri ödəmək lazımdır, bankın ləğvi mərhələsində, kapital kreditorlar və əmanətçilər qarşısında öhdəliklərin ödənilməsinə töhfə verir. Kapitalın missiyası müştərilərin banka inamını qorumaq və kreditorları onun maliyyə sabitliyinə inandırmaqdır. Onun ölçüsü ölkənin iqtisadi inkişafı üçün əlverişsiz şəraitdə belə borcalanların bankın kredit qabiliyyətinə inamını təmin etmək üçün kifayət etməlidir.

Bundan əlavə, iqtisadiyyatın və maliyyənin qlobalaşması şəraitində kommersiya banklarının və bütövlükdə bank sisteminin kapitallaşması məsələləri xüsusilə aktuallaşır. Vaxtaşırı təkrarlanan maliyyə böhranları bankın kapitalının keyfiyyətinin idarə edilməsi strategiyasının işlənilməsi və onun gözlənilməz itkilərin ödənilməsi üçün zəruri səviyyədə saxlanmasının vacibliyindən danışıq. Eyni zamanda, maliyyə bazarı inkişaf etdikcə əlavə kapital cəlb etmək imkanları getdikcə məhdudlaşır.

2008-ci il maliyyə böhranının nəticələri göstərir ki, bankların keyfiyyətinə və kapital adekvatlığına dair tələbləri sərtləşdirmək lazımdır. Bundan əlavə, banklar üzərlərinə götürdükləri risklərin bütün növlərini əhatə edə bilmək üçün iqtisadi kapitalı tənzimləyici normalardan artıq saxlamağa təşviq edilməlidir.

Belə ki, bankın fəaliyyətinin mühüm mərhələsi onun kapitalının artırılması strategiyasının müəyyən edilməsidir ki, bu da bankın fəaliyyətinin maliyyə əsasını

təşkil edir, sabitliyin açarı və rəqabətdə qalib gəlmək amilidir.

Bu günə qədər bank institutlarının kapitallaşdırılması üçün müəyyən alətlər dəsti mövcud olmuşdur. Kapitalın artırılmasının bu və ya digər üsulunu necə səmərəli tətbiq etmək, bu alətin hansı üstünlükləri təmin etməsi və hansı tələlərin mövcud olması bank menecerlərinin nəzərə almalı olduğu ən vacib məqamlardır. Bankların kapitallaşdırılmasının əsas, ən çox istifadə olunan üsullarını nəzərdən keçirək.

1. *Öz mənfəətinin bankın kapitalına yönəldilməsi.* Mənfəətin kapitala yenidən yatırılması bankın öz vəsaitlərinin artırılmasının əsas daxili mənbəyidir. Bununla belə, mənfəətin həcmi kredit təşkilatının fəaliyyətinin miqyasından və səmərəliliyindən asılıdır. Yüksək gəlir dərəcəsi olan banklar üçün bu, kapitalı doldurmağın ən asan və ən ucuz üsuludur. Bundan əlavə, belə daxili mənbədən kapitalın cəlb edilməsi bankın fəaliyyətinə nəzarəti itirmək təhlükəsi daşımır.

2. *Bank vəsaitlərinin yenidən qiymətləndirilməsi.* Öz binalarının və avadanlıqlarının yenidən qiymətləndirilməsi yolu ilə əmlakın bahalaşması qiymət artımı ilə daşınmaz əmlaka investisiya yatıran banklar üçün əhəmiyyətli kapital mənbəyidir. Bununla belə, bu üsul kifayət qədər etibarlı deyil, çünki maddi aktivlərin dəyəri xüsusilə qeyri-sabit iqtisadiyyatda əhəmiyyətli dalğalanmalara məruz qalır.

3. *Dividend siyasəti.* Bank səhmləri üzrə dividendlərin azaldılması və artırılması kapitalın artırılması üçün kifayət qədər çevik vasitədir.

Dividend ödənişlərinin yüksək səviyyəsi səhmdarları cəlb edir, lakin eyni zamanda kapitalın yığılması prosesini ləngidir. Bundan əlavə, bankın gəlirlərini yaradan aktiv əməliyyatların həcmnin artımı cilovlanır, ümumi risk səviyyəsi yüksəlir. Bankın etibarlılığının azalması onun səhmlərinin səhmdarlar tərəfindən satılması hesabına kapitalın xaricə çıxmasına səbəb ola bilər ki, bu da çox riskli olur.

4. *Subordinasiyalı borc şərtləri ilə cəlb edilmiş vəsaitlərin istifadəsi.* Bu kapitalın artırılması strategiyası xarici mənbələrə aiddir və bank borc qiymətli kağızlarının buraxılmasını, xüsusi depozit hesablarının açılmasını və uzunmüddətli kreditlərin alınmasını nəzərdə tutur. Bankın bu cür borc öhdəlikləri subordinasiya adlanır. Bu alət, bankın ləğvi halları istisna olmaqla, itkiləri ödəmək üçün istifadə olunan borc

vəsaitlərinin sabit ödəmə müddətləri ilə xarakterizə olunur.

5. *Kredit təşkilatlarının kapitalında dövlətin iştirakı.* Banklarda dövlət pullarının istiqaməti, bir qayda olaraq, birbaşa investisiya şəklində, eləcə də vergi güzəştləri formasında baş verir. Bu üsul yalnız dövlətə məxsus kredit təşkilatları və ya nizamnamə kapitalında nəzarət payı dövlətə məxsus olan şəxslər üçün mümkündür. Nümunə olaraq, Azərbaycan Beynəlxalq Bankını göstərmək olar. Şübhəsiz ki, bu strategiyanın üstünlüyü əhəmiyyətli kapitallaşma resursudur. Lakin dövlət dəstəyindən məhrum olan regional banklar üçün bu üsul qəbul edilməzdir.

6. *Aktivlərin bir hissəsinin satışı, əsas vəsaitlərin icarəsi.* Aktivlərin bir hissəsinin satışı, əsas vəsaitlərin icarəyə verilməsi, əldə edilmiş məbləğlərin nizamnamə kapitalına kapitallaşdırılmasına imkan verir. Lakin bankın hər hansı aktivinin bazar dəyəri onların balans dəyəri ilə müqayisədə artarsa, bu cür aktivləri satmaq bank üçün sərfəli deyil. Bu halda banklar bonus emissiyasından geniş istifadə edirlər.

7. *Birləşmə və satınalmalar.* Birləşmə və satınalmalar bankın kapitalının artırılması mexanizmi kimi bank institutlarının ümumi kapitallı bir təşkilatda birləşməsinə nəzərdə tutur. Azərbaycanın bank sistemi, bir çox mütəxəssis və analitikin fikrincə, maliyyə institutlarını konsolidasiya etməli və birləşdirməlidir, çünki bu, onlara davamlı iqtisadi artımı təşviq etməyə imkan verəcəkdir.

8. *Strateji investorun cəlb edilməsi.* Xarici strateji investorun vəsaitlərindən istifadə etməklə kapitalın artırılması strategiyası olduqca cəlbedicidir, çünki bu, əhəmiyyətli miqdarda vəsait cəlb etməyə və böyük xarici təşkilatlarla tərəfdaşlıq qurmağa imkan verir. Strateji investorlar iri xarici banklar və birbaşa investisiya fondları ola bilər.

9. *Bankın səhmdarlarından vəsaitlərin cəlb edilməsi.* Bankın kapitalını artırmaq üçün bu mexanizmin əsas vəzifəsi səhmdarları bank biznesinə investisiya qoymağa inandırmaqdır. Bankın səhmdarlarından vəsaitlərin cəlb edilməsinin üstünlükləri mülkiyyətçilərin strukturunu saxlamaq və bankın fəaliyyətinin inkişafından əlavə gəlir əldə etmək imkanındır. Bu cür doldurma daha tez-tez mövcud səhmdarların - bank üzvlərinin səhmlərinin sayının artması ilə həyata keçirilir.

Qeyd edək ki, müxtəlif regionlarda bank sektorunda vəziyyət xeyli fərqlidir. Kapitalın maliyyələşdirilməsinin üsulları və mənbələri sistem daxilində struktur

dəyişiklikləri ilə əlaqədar olaraq daim təkmilləşir. Buna görə də bank sektorunun kapitallaşma səviyyəsinə təsir edən amilləri müəyyən etmək vacibdir:

- Bu amillər daimi fəaliyyət və kapitalın miqdarına güclü təsir ilə xarakterizə olunur, lakin zaman keçdikcə dəyişə bilər. Məsələn, nominal kapitalı artırmaqla inflyasiya həqiqi dəyəri təhrif edir. İnkişaf etməmiş maliyyə bazarı da kapitalın formalaşması imkanlarına mane olur. Mərkəzi Bankın siyasətinin liberallaşdırılması sayəsində bankların kreditə çıxışı asanlaşdırılır, eləcə də kapitalla ehtiyac azalır. Bazar rəqabəti bankı biznes birləşmələri və müvafiq kapital konsentrasiyası vasitəsilə öz mövqeyini möhkəmləndirməyə sövq edir (Murşudli F.F., 2018, 416 s.).

Aşağıdakı şəkildə son illər ərzində Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bankların öhdəliklərində olan kapitallarının statistik göstəriciləri qeyd olunmuşdur. Belə ki, cədvəldəki məlumat 2018, 2019 və 2020-cu illərin müvafiq statistik göstəriciləridir.

Cədvəl 1: Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bankların öhdəliklərində olan kapitalların statistik göstəriciləri

Kapital (mln.manat)							
	31.12.2018	31.12.2019	31.12.2020	31.03.2021	30.06.2021	30.09.2021	31.12.2021
Xüsusi kapital	3,793.1	4,258.0	4,382.9	4,518.6	4,519.0	4,532.3	4,606.5
Ümumi ehtiyatlar	278.7	325.0	316.4	330.8	330.8	339.0	362.8
Cəmi kapital	4,071.8	4,583.0	4,699.2	4,849.4	4,849.8	4,871.3	4,969.3
Cəmi öhdəliklər	29,502.4	32,722.8	32,055.3	32,521.4	33,069.9	34,526.5	38,462.2

Mənbə: <https://uploads.cbar.az/assets/d701bfa769e508299fbf2354c.pdf>

Cədvəldə göstərilən illərə baxsaq, bankların xüsusi kapital həcmində 2019-cu ildə 2018-ci illə müqayisədə artdığını, 2020-ci ilə isə göstərilmiş əvvəlki illərlə müqayisədə azaldığını görürük. Bankların xüsusi kapital həcmindəki bu azalma məhz Covid-19 pandemiyasının mənfi təsirləri ilə əlaqədar olmuşdur.

2021-ci il 31 dekabr tarixinə Azərbaycanda fəaliyyətdə olan kommərsiya banklarının aktivlərinin cəmi 38 milyard 462,2 milyon manat, öhdəliklərinin cəmi 33 milyard 492,9 milyon manat, balans kapitalı isə 4 milyard 969,3 milyon manat olmuşdur.

Azərbaycan Mərkəzi Bankının məlumatına əsasən, 2020-ci ilin əvvəli ilə

müqayisədə bank sektorunun aktivlərinin məcmusu 20%, məcmu öhdəlikləri 22,4%, balans kapitalı isə 5,7% artıb (cbar.az).

Bankların aktiv əməliyyatlarının yüksəldilməsi üçün vacib mənbə xüsusi kapitaldır. Bankların xüsusi kapitalı 2-səviyyədədir. I səviyyədə əsas kapital yer alır, II səviyyədə isə əlavə kapital.

I səviyyəli kapitalın həcmi, məcmu kapitalın 50 faizindən az olmamalıdır. Əsas kapitalla, nizamnamə kapitalına ödənilən hissələr, adi və imtiyazlı səhmlər, keçmişin bölüşdürülməyən mənfəəti və s. aiddir.

II səviyyəli kapitalın həcmi I dərəcəli kapitalından çox olmamalıdır. Bura, hazırki dövrə aid olan ümumi ehtiyatlar, mənfəət, kapitalın başqa komponentləri və s. aid olunur.

Müasir iqtisadi şəraitdə sahibkarlığın əhəmiyyəti daha da artmışdır. O, xüsusilə iqtisadi sistemə dinamizmin mühüm elementini təqdim edir. Sahibkarlar çox vaxt innovasiyalar, iş yerləri və firavan cəmiyyət üçün şəraitin yaxşılaşdırılması baxımından töhfə verdikləri üçün həvəsləndirilən və mümkün qədər mükafatlandırılan milli sərvətlər kimi qəbul edilir.

Bankların fəaliyyəti istənilən iqtisadiyyatda inkişafın başlanğıcı kimi onların unikal rolunu əks etdirir. Sahibkarlığın böyüməsində və inkişafında kommersiya və ixtisaslaşmış banklar həmişə mühüm rol oynayır. Maliyyə yardımı göstərməklə yanaşı, banklar öz müəssisələrini dəstəkləmək və təşviq etmək üçün dəyərli töhfələr verirlər.

Ölkəmizdə kommersiya banklarının kredit əməliyyatlarının mövcud vəziyyətini qiymətləndirmək üçün ilk növbədə onların kredit siyasətini araşdırmaq lazımdır. Kommersiya banklarının kredit siyasətləri istehlakçılara kredit verməklə bağlı fəaliyyətlərini əhatə edir və xüsusi dəyişənləri, sənədləri və prosesləri ehtiva edir. Kredit siyasəti bu bankların kredit fəaliyyətinin əsas məqsəd və prioritetlərini, habelə onların həyata keçiriləcəyi vasitə və üsulları, yəni qaydalarını müəyyən edir.

Məqsədlərinə çatmaq üçün kommersiya banklarının sahib olduğu aktivləri və bu aktivlərin tərkibini araşdırın (Şəkil 6).

Şəkil 6: Bank sektorunun icmal balansı (mln. manatla)

Aktivlər	31.12.2018	31.12.2019	31.12.2020	31.12.2021
1. Nağd vəsaitlər	1,363.8	1,531.5	1,532.2	1,803.2
2. Mərkəzi Bankda müxbir hesablar	2,332.6	2,600.7	3,071.0	7,213.9
3. Nostro hesablar (başqa banklardakı müxbir hesablar)	1,958.6	3,266.7	3,493.9	4,605.7
4. Banklar da daxil olmaqla, maliyyə institutlarındakı depozitlər	6,484.8	5,538.2	4,155.7	1,879.3
5. Qiymətli kağızlar	3,586.5	3,261.3	4,335.0	4,890.1
6. Banklar da daxil olmaqla, maliyyə institutlarına kreditlər	257.6	304.8	259.7	323.5
6.1. Xalis kreditlər	235.2	287.7	244.7	302.7
7. Müştərilərə verilən kreditlər	12,628.3	14,900.9	14,157.0	16,659.1
7.1. Kreditlər üzrə mümkün zərərlərin ödənilməsi üçün məqsədli ehtiyat	1,479.0	1,449.7	1,136.6	1,145.8
7.2. Xalis kreditlər	11,149.3	13,451.2	13,020.3	15,513.3
8. Əsas vəsaitlər	953.3	987.4	741.4	774.8
9. Qeyri-maddi aktivlər	145.6	167.8	146.4	154.9
10. Digər aktivlər (məqsədli ehtiyatlar çıxılmaqla)	1,292.7	1,630.3	1,314.7	1,324.3
Cəmi aktivlər	29,502.4	32,722.8	32,055.3	38,462.2

Mənbə: <https://uploads.cbar.az/assets/ba7e1c97a1349e44adf9a5e12.pdf>

Şəkil 6-da göstərilir ki, ölkəmizdə bankların mülkiyyətində olan aktivlərin ümumi dəyəri 2018-ci ilin sonuna 29 502,4 milyon manat olub, 2021-ci ildə isə 38 462,2 milyon manat təşkil edəcək. Müştərilərə verilən kreditlər 2018-ci ildə 12 628,3 milyon manat, 149902 milyon manat olub. 2020-ci ildə 14157,0 milyon manat, 2021-ci ildə isə 16659,1 milyon manat banklar 2018-ci ildə 11149,3 milyon manat, 2019-cu ildə 13451,2 milyon manat, 13020,3 milyon manat, yəni 2012,3 milyon manat, 2012,1 milyon manat xalis kredit veriblər. Dövr ərzində xalis kreditlərin həcmi 11 149,3 milyon manatdan 15 513,3 milyon manata yüksəlmişdir.

Banklar sahibkarlığın inkişafı və təşviqində mühüm rol oynayır. Öz biznesini qurmaq istəyən, lakin kapitalı olmayan sahibkarlar var. Banklar sahibkarların bizneslərini maliyyələşdirmək üçün istifadə etdikləri üsullardan biridir.

Əksər sahibkarlar üçün maliyyə bilikləri olmadığı üçün kapital vasitəsilə vəsait toplamaq çətindir. Və vəsait olmadan biznes inkişaf edə bilməz. Beləliklə,

kreditlər sahibkarlar üçün əsas maliyyə mənbəyidir.

Kredit verməklə yanaşı, banklar sahibkarlara digər güzəştlər də verir, məsələn:

- 1) Banklar pul və aktivləri təhlükəsiz saxlayır. Banklar qiymətli aktivləri və pulları təhlükəsiz saxlamaq üçün etibarlı bir yoldur. Məsələn, əmanətlərin çoxu bankda Federal Əmanətlərin Sığortalanması Korporasiyası tərəfindən sığortalanır.
- 2) Banklar Borc Almağa İcazə Verir. Sahibkarlar əmanətləri bankdan borc götürmək üçün istifadə edə bilərlər.
- 3) Yaxşı Ödəniş Sistemi. Müasir dövrdə ödəniş sistemi təkmilləşib. Onlar biznes üçün vacib olan sürətli pul köçürmələrinə icazə verirlər. Təkmilləşdirilmiş ödəniş sistemi sahibkarlara pul vəsaitlərini dərhal köçürməyə imkan verir.
- 4) Banklar Əla Məsləhətçilərdir. Banklar gənc sahibkarlara pullarını səhmlərə və ya mallara yatırmaq üçün dəyərli məsləhətlər verə bilər. İnvestisiyalarla bağlı məsləhətlərdən başqa, onlar həmçinin kapitalın artırılması, şirkətin yenidən təşkili, vergi ilə bağlı məsələləri və s.
- 5) Sahibkarlıq təhsili. Bank həmçinin sahibkarlıq təhsili verməklə sahibkarlığın təşviqində mühüm rol oynayır.

Sahibkarlar müstəqil olmaq, dəyər yaratmaq, ailə və cəmiyyətə töhfə vermək, varlanmaq və ya kifayət qədər tez-tez işsiz qalmamaq ehtiyacı ilə xarakterizə olunur. Potensial sahibkarlar təşəbbüs və ambisiya nümayiş etdirir, işgüzar düşüncəyə və uzaqgörənliyə malikdirlər və qətiyyətlidirlər. Onlar innovativ ideyaların yaranması, tətbiqi və yayılmasını sürətləndirən dəyişiklik agentləridir. Sahibkarlıq, biznes konsepsiyasını yeni müəssisəyə çevirmək, mövcud müəssisə və ya müəssisəni yüksək inkişaf edən müəssisə potensialına şaxələndirmək üçün təşəbbüsdən istifadə prosesidir.

Bankların fəaliyyəti istənilən iqtisadiyyatda artımın mühərriki kimi onların müstəsna rolunu əks etdirir. Xüsusilə kommertiya və ixtisaslaşmış banklar sahibkarlığın inkişafı üçün həmişə mühüm əhəmiyyət kəsb edir və onların əməliyyatları sahibkarları səmərəli və gəlirli müəssisələrdə həvəsləndirməyə

qadir olan möhkəm dəstək verir. Bankların rolu onların ənənəvi funksiyalarından kənara çıxır, əgər sahibkarlar bundan istifadə etsələr, onların arzuolunan ehtiyaclarını ödəməkdə böyük köməklik göstərə bilər. KOS-ların maliyyələşdirilməsi üçün investisiya fondlarının yaradılması və ya iştirakından tutmuş, KOS-ların maliyyələşdirilməsi üçün xüsusi birliyin yaradılmasına qədər bankların kiçik və orta miqyaslı sahibkarlığın maliyyəsində iştirak edə bilməsinin bir neçə yolu var.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu vasitəsilə kiçik və orta sahibkarlığın maliyyəyə çıxışı sahəsində müəyyən irəliləyiş əldə edib. Bununla belə, banklar vasitəsilə maliyyəyə çıxış əsas problem olaraq qalır, çünki yüksək faiz dərəcəsinə görə sahibkarlar bankları effektiv, əlçatan maliyyə mexanizmi hesab etmirlər. Bu səbəbdən, hökumət Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu, İnformasiya Texnologiyalarının İnkişafı Dövlət Fondu, o cümlədən Kənd Təsərrüfatı Layihələrinin və Kreditlərinin İdarə Edilməsi üzrə Dövlət Xidməti, Azərbaycan Investisiya Şirkəti vasitəsilə subsidiyalarla maliyyələşdirilən KOS-lara maliyyə dəstəyi verir. və İpoteka Fondu.

Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu (SKMF): SKMF sahibkarlara dövlət büdcəsindən güzəştli şərtlərlə kreditlərin ayrılması da daxil olmaqla, güzəştli kreditlər verir. 2021-ci ildə bu kreditlərdən güzəştli şərtlərlə maliyyələşdirilmiş investisiya layihələrinin 2402-si (97%) kiçik həcmli (kreditlərin məbləği 22887,8 min AZN), 34-ü (1,4%) orta miqyaslı (kredit tələbi 8890,3 min AZN) və 41-i olmuşdur, (1,7%) iri həcmli (kredit tələbi 157,652 min AZN) olub. (NFES, 2021). Bu günə kimi SKMF hər biri orta hesabla 47 000 ABŞ dolları olan 12 500 müəssisəyə kredit verib. Bu kreditlərin böyük hissəsi kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına yönəldilib (Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi, 2021).

2.3. Azərbaycanda kommersiya banklarının kapitalizasiyası və likvidliyin idarə edilməsinin mövcud vəziyyəti

Azərbaycan Respublikasında aparılan iqtisadi islahatların əsas istiqamətlərindən biri də postneft dövrü şəraitində ölkə banklarının kapitallaşmasının stimullaşdırılmasıdır. Bank sektorunun inkişafının sürətləndirilməsi və bank kapitalının kapitallaşma strukturunun müasir tələblərə uyğunlaşdırılması üçün bank bazarının iştirakçıları üçün müvafiq stimulların təmin edilməsi zəruridir.

Bank sisteminin elementi olan bankın kapitallaşma səviyyəsinin dəyişməsi bütövlükdə sistemdə aparılan islahatlar və təkmilləşdirmələrlə bağlıdır. Bank fəaliyyətinə yeni təsir amillərinin yaranması, daxili və xarici makroiqtisadi mühitin tədricən dəyişməsi bank kapitalının səviyyəsinin dəyişməsi ilə bağlı problemlərin öyrənilməsi zərurətinə səbəb olur. İqtisadi inkişafın indiki mərhələsində bank sistemində qeyd olunan problemlərin həlli ona təsir edən amillərin düzgün müəyyən edilməsindən, bu amillərin mənfi meyillərinin vaxtında aradan qaldırılmasından, fəaliyyət istiqamətinin düzgün seçilməsindən keçir.

Bankın kapitallaşma səviyyəsi səmərəli bank fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə, bank məhsullarının satışında yüksək rentabelliyyə nail olmağa yönəlmişdir (Багиров М.М., 2003: с.173). İqtisadi ədəbiyyatdan məlum olduğu kimi, bank kapitalı bank fəaliyyətinin əsasını təşkil edir və bütövlükdə bank sisteminin mövcudluğunu müəyyən edir. Bank sisteminin məcmu kapitalından danışarkən bankların sərəncamında olan bütün vəsaitlər və əmlak nəzərdə tutulur (Керимов А.Е., 2010: 400 с).

İstənilən ölkənin bank sisteminin sabit inkişafının təmin edilməsində bankların resurs bazasının formalaşması böyük rol oynayır. Bank sistemində kapital çatışmazlığı ölkənin maliyyə-kredit sektorunun inkişafını ləngidir, qloballaşan şəraitdə onun sistemin vasitəçilik funksiyalarını uğurla yerinə yetirməsinə imkan vermir. Bu amil bankların inkişafında əsas maneə olmaqla onların fəaliyyətinə xarici investisiyaların cəlb edilməsi imkanlarını, o cümlədən iri iqtisadi layihələrin maliyyələşdirilməsi və müştərilərin tələbatının ödənilməsi imkanlarını minimuma

endirir ("Муршудли Ф.Ф., 2013: с. 202).

Ölkənin bank sisteminin gücləndirilməsi, onun etibarlılığının artırılması, likvidliyin təmin edilməsi, böhranlara davamlılığın artırılması zəruri yüksək səviyyədə kapitallaşma və uğurlu inkişafın əsasını təşkil edir. Bu, bankların bu istiqamətdə nizamnamə kapitalının artımından və bank sisteminin ümumi daxili məhsulda payının artmasında müsbət meyillərdən ibarətdir (cədvəl 2).

Cədvəl 2: Azərbaycanın bank sektorunda kapitalın dinamikası

Göstəricilər	İllər						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Bankların nizamnamə kapitalı, milyon man.	2186,1	2217,0	2252,3	2671,9	4583,0	4696,2	4769,3
Bankların məcmu kapitalı, milyon man.	2598,1	2697,4	2760,2	3514,1	4499,0	4699,2	5034,7

Mənbə: <https://uploads.cbar.az/assets/d701bfa769e508299fbf2354c.pdf>

Cədvəl 2-dən göründüyü kimi, təhlil edilən bütün illər ərzində ölkənin bank sisteminin nizamnamə kapitalı durmadan artırılmışdır. Əvvəlki illə müqayisədə 2016-cı ildə artım 1,4%, 2017-ci ildə -1,6%, 2018-ci ildə 18,6%, 2019-cu ildə 1,5%, 2020-ci ildə 2,5%, 2021-ci ildə 1,6% olub. 2021-ci ildə bankların nizamnamə kapitalının ümumi həcmi 2015-ci illə müqayisədə 2 583,2 milyon manat və ya 2,2 dəfə artıb.

Bu illər ərzində bankların kapitallaşma səviyyəsini xarakterizə edən məcmu kapitalın dinamikası da artım göstərir. Belə ki, əvvəlki illə müqayisədə 2016-cı ildə bu rəqəm 3,8%, 2017-ci ildə 2,3%, 2018-ci ildə 27,3%, 2019-cu ildə 28,02%, 2020-ci ildə 4,4%, 2021-ci ildə 7,13% olub. 2021-ci ildə bankların məcmu kapitalı 2015-ci illə müqayisədə 2 436,6 milyon manat və ya 1,9 dəfə artıb (<https://uploads.cbar.az/assets/d701bfa769e508299fbf2354c.pdf>).

Bu baxımdan, bankların nizamnamə kapitalının minimum həddinin daim artırılması bank sistemində stabilləşdirici tendensiyalardan biri kimi qəbul edilməlidir. Bu istiqamətdə ciddi addımlar atan Azərbaycan Mərkəzi Bankı 2014-cü il yanvarın 1-dən bankların nizamnamə kapitalının minimum həddinin 10 milyon manatdan 50 milyon manata çatdırılmasını tələb edib.

Azərbaycan Mərkəzi Bankı tərəfindən bankların minimum kapitallaşma səviyyəsinin mərhələli şəkildə artırılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər müsbət nəticə verib.

2014-cü ildə dünya bazarında neftin qiymətinin kəskin aşağı düşməsi fonunda başlayan maliyyə böhranı Azərbaycanda da güclü təsirini göstərdi. Bu təsir nəticəsində bank sektorunda fəaliyyət üçün müəyyən edilmiş standartları qoruyub saxlaya bilməyən 12 bank fəaliyyətini dayandırıb.

Son zamanlar ölkənin bank sektorunda kapitallaşma səviyyəsinin yüksəlməsini xarakterizə edən mühüm göstəricilərdən biri də il ərzində nizamnamə kapitalının səviyyəsinin artım dərəcəsidir. 2020-ci ilin dördüncü rübünün yekunlarına görə, Azərbaycan Beynəlxalq Bankı Azərbaycanda nizamnamə kapitalının həcminə görə birinci yeri tutub.

Audit hesabatına əsasən, bankın nizamnamə kapitalı 1,32 milyard manat təşkil edib ki, bu da bankın aktivlərinin 15 faizini təşkil edir.

Reytingdə ikinci yeri 634,2 milyon manat məcmu nizamnamə kapitalı ilə Kapital Bank tutur. Üçüncü yerdə isə dekabrın sonuna nizamnamə kapitalı 541 milyon manat təşkil edən Paşa Bank qərarlaşıb. Sonrakı iki mövqe müvafiq olaraq 435 milyon manat və 180,5 milyon manat göstərici ilə Xalq Bank və Premium Bank arasında bölüşdürülüb. Siyahıya daxil olan beş bankın məcmu nizamnamə kapitalı təxminən 3 milyard manatdır ki, bu da bankların məcmu nizamnamə kapitalının 60 faizini təşkil edir.

Azərbaycan banklarının məcmu nizamnamə kapitalı 4,5 milyard manata çatır.

Ölkənin bank sistemində kapitallaşma səviyyəsi getdikcə artır. Bu, ayrı-ayrı bankın təsərrüfat subyekti kimi, bütövlükdə isə ölkənin bank sisteminin möhkəmlənməsinə və inkişafına gətirib çıxarır. Nəticədə ölkə iqtisadiyyatında sabitlik təmin edilir.

Azərbaycanda bankların kapitallaşma səviyyəsinin artması özəl səhmlərin yerləşdirilməsi, kapitalın mənfəət hesabına artması və bu sistemdə aparılan konsolidasiya hesabına baş verir. Ölkənin iqtisadi inkişafının indiki mərhələsində əsas fəaliyyət bankların birləşdirilməsinə və bank assosiasiyalarının yaradılmasına

yönəldilməlidir. Bu proses bankların resurs bazasının gücləndirilməsinə kömək edə bilər.

Aşağıda 2020-ci ilin dördüncü rübü üçün Azərbaycan banklarının nizamnamə kapitalına görə tam reytingi verilmişdir.

Cədvəl 3. 2020-ci il üçün Azərbaycan banklarının nizamnamə kapitalına görə tam reytingi

Bankın adı	Nizamnamə kapitalının həcmi (min manat)
Azərbaycan Beynəlxalq Bankı	1.326.602,340
Kapital Bank	634.195.000
Paşa Bank	541.145.000
Xalq Bank	435.788.000
Premium Bank	180.506.000
Expressbank	121.058.000
Azərbaycan Sənaye Bankı	104.144.950
Rabitə Bank	98.715.000
AccessBank	98.824.000
Naxçıvan Bank	91.626.385
Muğan Bank	86.879.000
UniBank	83.000.000
YapıKrediBank	81.924.342
Bank Respublika	80.892.140
Turan Bank	80.435.000
AFB Bank	77.086.000
Bank of Baku	76.398.310
ZiraatBank	74.130.060
Avrasiya Bank	71.147.600
Günay Bank	65.077.390
VTB Bank	63.920.150
Yelo Bank	57.084.300
Azer-Turk Bank	55.911.000
BTB Bank	53.980.000
İran Milli Bankı	37.378.180
Pakistan Milli Bankı	9.532.255

Mənbə: <https://banco.az/az/news/kapitalina-gore-banklarin-reytingi-iv-rub-2020-yenilenir>

Fikrimizcə, bankların hazırkı kapitallaşma səviyyəsinin tədricən yüksəldilməsi onların hər birinin daxili bazarda rəqabət qabiliyyətinin artmasına kömək edəcək, xarici maliyyə bazarlarına çıxışı təmin edəcək. Bank sektorunun bu istiqamətdə inkişafı Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasında mühüm rol oynayır və son nəticədə onun geoiqtisadi və geosiyasi mövqelərini daha da möhkəmləndirəcək.

Likvidlik bankların aktivlərdəki artımları maliyyələşdirmək və borcların müddəti başa çatdıqda qəbuledilməz itkilər olmadan ödəmək qabiliyyətidir. Likvidlik əmsalları bankların likvidliyinin təhlilinin əsas üsullarıdır. Bu əmsallar bankların illik hesabatlarında təqdim etdikləri göstəricilər əsasında hesablanır.

Bank sisteminin fəaliyyətini təhlil etmək üçün ölkənin 3 kommersiya bankı ümumi sistemdə aktivlərinin payına görə seçilib: Azərbaycan Beynəlxalq Bankı (ABB), Paşa Bank və Kapital Bank. Təhlil üç əmsal əsasında aparılmışdır.

L1 əmsalı likvid aktivlərin ümumi Aktiv həcminə nisbəti əsasında ölçülür. Likvid aktivlərə Mərkəzi Bankda və digər kommersiya banklarında pul vəsaitləri, hesablar, qiymətli kağızlar, banklarda və digər maliyyə institutlarında depozitlər aiddir.

L2 əmsalı bankların depozitlər və qısamüddətli kreditlər kimi aktivlərə həssaslığına əsaslanır. L3-ün L2-dən əsas fərqi qeyri-konstitusion əmanətçilərdən göstəricilərin istifadəsidir.

ABB ölkənin ilk banklarından biridir, Fitch-in 2017-ci il üçün beynəlxalq reytingi B- səviyyəsində idi. 2017-ci ilin mayında o, Nyu-Yorkda özünü müflis elan edib, lakin dövlət bankın likvidliyini artırmaq və xarici borcunu ödəmək üçün yardım edib.

Cədvəl 4: L1 əmsalını təyin etmək üçün Azərbaycan Beynəlxalq Bankın statistik göstəriciləri

Pul vəsaitləri	233,873.20
Mərkəzi bankın hesabları	66,671.50
Digər banklardakı hesablar	1,904,762.10
Maliyyə institutlarında depozitlər	3,429,627.10
Qiymətli kağızlar	1,135,854.50
Likvid aktivlər (min manat)	6,770,788.4
Ümumi aktivlər	8,695,105.70

Mənbə: Azərbaycan Banklar Assosiasiyası, <https://aba.az/> (14.02.2019)

$$L1 = (\text{Likvid aktivlər} / \text{Ümumi aktivlər}) * 100\% = \\ = (6,770,788.40 / 8,695,105.70) * 100\% = 77.86\%$$

Yüksək əmsal likvidlik risklərini əhatə etmək qabiliyyətini göstərir, lakin yüksək likvidli aktivlər üzrə gəlirlərin aşağı olması faktını nəzərə alaraq, likvid aktivlərin böyük payı buraxılmış imkanların göstəricisidir.

Cədvəl 5: L2 əmsalını təyin etmək üçün Azərbaycan Beynəlxalq Bankın statistik göstəriciləri

Pul vəsaitləri	233,873.20
Mərkəzi bankın hesabları	66,671.50
Digər banklardakı hesablar	1,904,762.10
Maliyyə institutlarında depozitlər	3,429,627.10
Qiymətli kağızlar	1,135,854.50
Likvid aktivlər (min manat)	6,770,788.4
Depozitlər+qısamüddətli kreditlər	
Depozitlər	5,302,759.70
Qısamüddətli kreditlər	175,723.35
	5,478,483.05

Mənbə: Azərbaycan Banklar Assosiasiyası, <https://aba.az/> (14.02.2019)

$$L2 = (\text{Likvid aktivlər} / \text{Depozitlər} + \text{qısamüddətli kreditlər}) * 100\% =$$

$$= (6,770,788.4 / 5,478,483.05) * 100\% = 123.58\%$$

123% əmsalı ilə bankın kreditorları qarşısında öhdəliklərinin ödənilməsi ilə bağlı problemləri yaranmır.

Cədvəl 6: L3 əmsalını təyin etmək üçün Azərbaycan Beynəlxalq Bankın statistik göstəriciləri

Pul vəsaitləri	233,873.20
Mərkəzi bankın hesabları	66,671.50
Digər banklardakı hesablar	1,904,762.10
Maliyyə institutlarında depozitlər	3,429,627.10
Qiymətli kağızlar	1,135,854.50
Likvid aktivlər (min manat)	6,770,788.4
Depozitlər (maliyyə institutlarından başqa)	5,063,895.60

Mənbə: Azərbaycan Banklar Assosiasiyası, <https://aba.az/> (14.02.2019)

$$L3 = (\text{Likvid aktivlər} / \text{Depozitlər}) * 100\% =$$

$$= (6,770,788.40 / 5,063,895.60) * 100\% = 133.70\%$$

L3 əmsalı Bankın yalnız öz vəsaitlərindən istifadə etməklə öz fəaliyyətini maliyyələşdirmək qabiliyyətini göstərir.

Pasha Bank xidmətlərini yalnız korporativ müştərilərə təqdim edən bankdır, lakin 2018-ci ildə fiziki şəxslərə xidmət göstərmək üçün ayrıca sahələr yaranıb. Standard & Poor`s agentliyinin reytingi - BB-.

Cədvəl 7: L1 əmsalını təyin etmək üçün Pasha Bankın statistik göstəriciləri

Pul vəsaitləri	981,830.00
Mərkəzi bankın hesabları	383,835.00
Digər banklardakı hesablar	45,499.00
Maliyyə institutlarında depozitlər	581,220.00
Qiymətli kağızlar	395,944.00
Likvid aktivlər (min manat)	2,388,328.00
Ümumi aktivlər	3,582,091.00

Mənbə: Azərbaycan Banklar Assosiasiyası, <https://aba.az/> (14.02.2019)

$$L1 = (\text{Likvid aktivlər} / \text{Ümumi aktivlər}) * 100\% = \\ = (2,388,328.00 / 3,582,091.00) * 100\% = 66.67\%$$

Cədvəl 8: L2 əmsalını təyin etmək üçün Pasha Bankın statistik göstəriciləri

Pul vəsaitləri	981,830.00
Mərkəzi bankın hesabları	383,835.00
Digər banklardakı hesablar	45,499.00
Maliyyə institutlarında depozitlər	581,220.00
Qiymətli kağızlar	395,944.00
Likvid aktivlər (min manat)	2,388,328.00
Depozitlər+qısamüddətli kreditlər	
Depozitlər	2,912,458.00
Qısamüddətli kreditlər	194,304.00
	3,106,762.00

Mənbə: Azərbaycan Banklar Assosiasiyası, <https://aba.az/> (14.02.2019)

$$L2 = (\text{Likvid aktivlər} / \text{Depozitlər+qısamüddətli kreditlər}) * 100\% = \\ = (2,388,328.00 / 3,106,762.00) * 100\% = 76.87\%$$

Cədvəl 9: L3 əmsalını təyin etmək üçün Pasha Bankın statistik göstəriciləri

Pul vəsaitləri	981,830.00
Mərkəzi bankın hesabları	383,835.00
Digər banklardakı hesablar	45,499.00
Maliyyə institutlarında depozitlər	581,220.00
Qiymətli kağızlar	395,944.00
Likvid aktivlər (min manat)	2,388,328.00
Depozitlər (maliyyə institutlarından başqa)	2,837,647.00

Mənbə: Azərbaycan Banklar Assosiasiyası, <https://aba.az/> (14.02.2019)

$$L3 = (\text{Likvid aktivlər} / \text{Depozitlər}) * 100\% =$$

$$= (2,388,328.00 / 2,837,647.00) * 100\% = 84.16\%$$

Kapital Bank dövlətin əhaliyə əsas ödənişlərinin (pensiya, subsidiya, kompensasiya və s.) həyata keçirildiyi bankdır. Standard&Poor`s agentliyinin reytingi – BB-/B.

Cədvəl 10: L1 əmsalını təyin etmək üçün Kapital Bankın statistik göstəriciləri

Pul vəsaitləri	279,446
Mərkəzi bankın hesabları	422,578
Digər banklardakı hesablar	61,118
Maliyyə institutlarında depozitlər	869,889
Qiymətli kağızlar	286,003
Likvid aktivlər (min manat)	1,919,034
Ümumi aktivlər	3,184,537

Mənbə: Azərbaycan Banklar Assosiasiyası, <https://aba.az/> (14.02.2019)

$$L1 = (\text{Likvid aktivlər} / \text{Ümumi aktivlər}) * 100\% =$$

$$= (1,919,034 / 3,184,537) * 100\% = 60.26\%$$

Cədvəl 11: L2 əmsalını təyin etmək üçün Kapital Bankın statistik göstəriciləri

Pul vəsaitləri	279,446
Mərkəzi bankın hesabları	422,578
Digər banklardakı hesablar	61,118
Maliyyə institutlarında depozitlər	869,889
Qiymətli kağızlar	286,003
Likvid aktivlər (min manat)	1,919,034
Depozitlər+qısamüddətli kreditlər	
Depozitlər	2,624,146
Qısamüddətli kreditlər	71,696
	2,695,842

Mənbə: Azərbaycan Banklar Assosiasiyası, <https://aba.az/> (14.02.2019)

$$L2 = (\text{Likvid aktivlər} / \text{Depozitlər+qısamüddətli kreditlər}) * 100\% =$$

$$= (1,919,034 / 2,695,842) * 100\% = 97.34\%$$

Cədvəl 12: L2 əmsalını təyin etmək üçün Kapital Bankın statistik göstəriciləri

Pul vəsaitləri	279,446
Mərkəzi bankın hesabları	422,578
Digər banklardakı hesablar	61,118
Maliyyə institutlarında depozitlər	869,889
Qiymətli kağızlar	286,003
Likvid aktivlər (min manat)	1,919,034
Depozitlər (maliyyə institutlarından başqa)	2,361,975

Mənbə: Azərbaycan Banklar Assosiasiyası, <https://aba.az/> (14.02.2019)

$$L3 = (\text{Likvid aktivlər} / \text{Depozitlər}) * 100\% =$$

$$= (1,919,034 / 2,361,975) * 100\% = 81.24\%$$

Əldə etdiyimiz hesablama nəticələrini ümumiləşdirərək, kommersiya banklarının likvidlik göstəriciləri cədvəlini tərtib edək.

Cədvəl 13: Kommersiya banklarının likvidlik əmsalları

Bank	L1	L2	L3
Azərbaycan Beynəlxalq Bankı	77.86	123.58	133.7
Pasha Bank	66.67	76.87	84.16
Kapital Bank	60.26	97.34	81.24

Mənbə: Aparılmış hesablamalar əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir

Hesablanmış əmsallara əsaslanan cədvəl 13-də bankların likvidlik riski ilə uğurla mübarizə aparmaq qabiliyyəti göstərilir.

III FƏSİL. AZƏRBAYCANDA BANK SİSTEMİNİN KAPİTALLAŞMASI VƏ LİKVIDLİYİNİN TƏMİN EDİLMƏSİNİN ƏSAS PERSPEKTİVLƏRİ

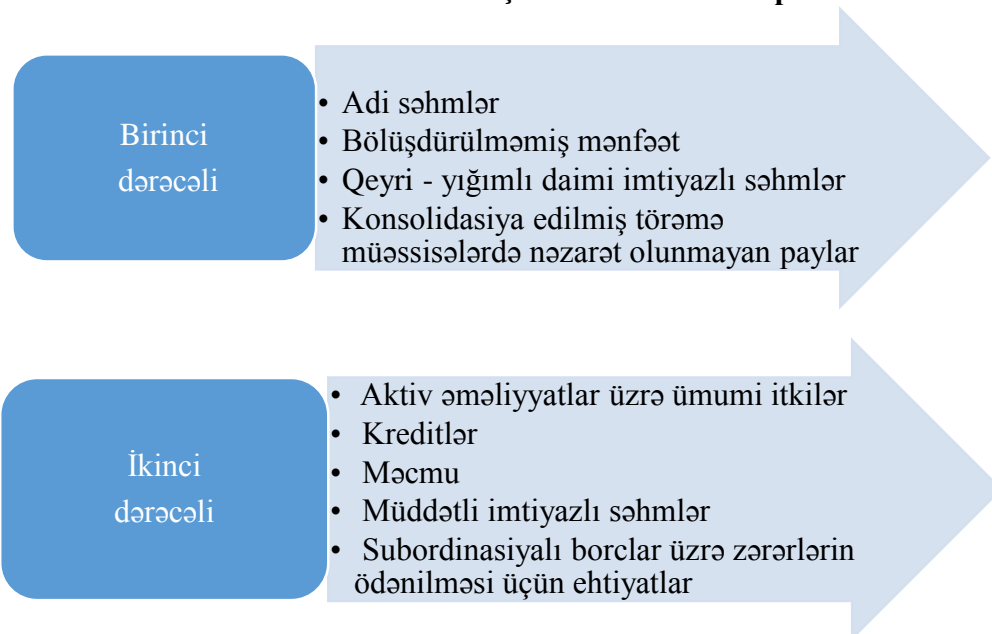
3.1. Azərbaycanca bank sisteminin kapitallaşmasında beynəlxalq təcrübənin tətbiqi imkanlarının təhlili

Hər bir ölkənin bank sistemi onun iqtisadiyyatının, dövlətə sisteminin ən mühüm hissələrindən biridir.

Bank sisteminin uğurlu inkişafı, birincisi, əmanət cəlb etmək imkanları, ikincisi, öz kapital bazasının inkişaf etdirilməsi ilə müəyyən edilir. Borc və öz vəsaitlərinin eyni vaxtda artması riskin məqbul səviyyəsini saxlamağa imkan verir, ona görə də Mərkəzi Bankın prudensial nəzarət sisteminin mərkəzi elementi kapitalın adekvatlığına nəzarətdir. Eyni zamanda, praktikada nizamnamə kapitalı hesablanmış dəyərdir, müvafiq olaraq, müəyyən edilmiş funksiyaları, tam və ya qismən yerinə yetirə bilən fondların vəsaitlərini birləşdirir.

Bazel sazişinə əsasən, bankın kapitalı birinci dərəcəli və ikinci dərəcəli kapitalla bölünür.

Sxem 1: Bazel sazişinə əsasən Bank kapitalı

Mənbə: https://frameworks.e-qanun.az/14/f_14370.html

Dünya nəzəriyyəsi və praktikasında kapitallaşma termininin təfsirinin iki istiqaməti mövcuddur, Fond bazarı ilə sıx bağlı olan birinci istiqamət çərçivəsində

kapitallaşma (bazar kapitallaşması) şirkətin qiymətli kağızlarının birjada dəyəri kimi qəbul edilir. İstiqamət maddi münasibətlərə münasibətdə kapitallaşmanı xarakterizə edir, burada əsas kateqoriya kapitaldır, yəni kapitallaşma mənfəət hesabına kapitalın artırılması prosesi kimi başa düşülür. Gələcəkdə müəllif kapitallaşmanın bu növünü ənənəvi (mühasibatlıq) adlandırır. Bu istiqamət kapitallaşmanı maliyyə institutunun nizamnamə kapitalının məbləği, eləcə də kapitalın adekvatlıq səviyyəsi ilə əlaqələndirir (Sazişlər: “Bazel I” və “Bazel II”), Müəllif bu işdə əsasən ilkin şərhə əsaslanır. dünya praktikasında kommərsiya banklarına münasibətdə bu konsepsiya, kapitallaşmanın şirkətin və ya bankın dəyərinin qiymətləndirilməsinin formalaşdığı bazara münasibətdə bazar kimi xarakterizə edilə biləcəyini göstərir.

Ayrı-ayrılıqda dünya praktikasında bank strukturlarına münasibətdə bankın mühasibat kapitallaşması səviyyəsi və bank sisteminin mühasibat kapitallaşması dərəcəsi anlayışları nəzərdən keçirilir. Bankın mühasibat kapitallaşması səviyyəsi kapitalın risk nəzərə alınmaqla çəkilmiş aktivlərin ümumi həcminə nisbəti ilə xarakterizə olunur, yəni kapitalın adekvatlığı göstəricisindən danışırıq. Bu göstərici bankın idarəetmə keyfiyyətinə və maliyyə sabitliyinə nəzarət sistemində aparıcı göstəricidir. Bütövlükdə ölkənin bank sisteminin mühasibat kapitallaşmasının dərəcəsi (səviyyəsi) bankın ümumi kapitalına və dövlətin ümumi daxili məhsuluna nisbəti ilə müəyyən edilir. Bundan əlavə, bu dəyər bank sisteminin məcmu kapitalının risk dərəcəsi ilə ölçülmüş aktivlərə nisbəti ilə xarakterizə edilə bilər.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, maliyyə-kredit sistemində kapitallaşma bütövlükdə kapitalın konsolidasiyası prosesi ilə tarixən sıx bağlıdır, burada bank institutlarının bazar kapitallaşması mühüm yer tutur.

Polşada da kommərsiya bankları, kooperativ banklar, habelə xarici bankların filialları fəaliyyət göstərir (xarici bankların filiallarının açılması üçün hüquqi əsaslar Polşa bankları ilə eynidir). Lakin son illərdə Polşa kapitalının payı dövlət şirkətlərinin Polşada fəaliyyət göstərən xarici bankların səhmlərini alması hesabına artır (Исмаилов Э.М., 2019: 132 с).

Polşa banklarının əksəriyyəti universal bank kimi fəaliyyət göstərir, həm

hüquqi, həm də fiziki şəxslərə geniş çeşiddə xidmətlər göstərir. Bəziləri də birjada işləyir (öz broker evləri vasitəsilə). Investisiya sahəsində fəaliyyət göstərən banklar var ki, onlar başqa şeylərlə yanaşı, istiqrazların və ya səhmlərin buraxılmasına zəmanət verir və ya məsləhət xidmətləri təklif edirlər.

Kooperativ banklar kommertiya banklarından daha kiçikdir. Onlar üçün minimum kapital tələbi 1 milyon avro, kommertiya bankları üçün isə 5 milyon avrodur. Kooperativ bankların əsas hissəsi bir neçə qrupa birləşir. Kooperativ banklar üçün əməliyyatlarda heç bir məhdudiyət yoxdur, lakin tarixən onlar kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə xidmət göstərməyə yönəlib, çünki ölkədə kiçik (o cümlədən ailə) biznes çox inkişaf edib və bu, iri banklar üçün maraqlı deyil.

Kiçik bankların müflisləşmə səviyyəsi minimaldır. Bu, bir sıra amillərlə təmin edilir. Polşada bank qaydaları kifayət qədər sabitdir, ona görə də banklar üçün öz inkişaf strategiyasını planlaşdırmaq daha asandır. Əmanətlərə zəmanət təkə fiziki şəxslərə deyil, həm də fərdi sahibkarlara verilir ki, bu da kooperativ bankların resurs bazasının sabitliyinə töhfə verir (Nagel S, and Purnanandam A.2020, p.2421-2467).

Polşa bankları şəbəkənin inkişafına, proseslərin avtomatlaşdırılmasına və onlayn sistemlərə fəal şəkildə sərmayə qoyurlar. Əksər banklar uzaqdan xidmətdən (o cümlədən mobil telefonlar vasitəsilə) geniş istifadə edirlər.

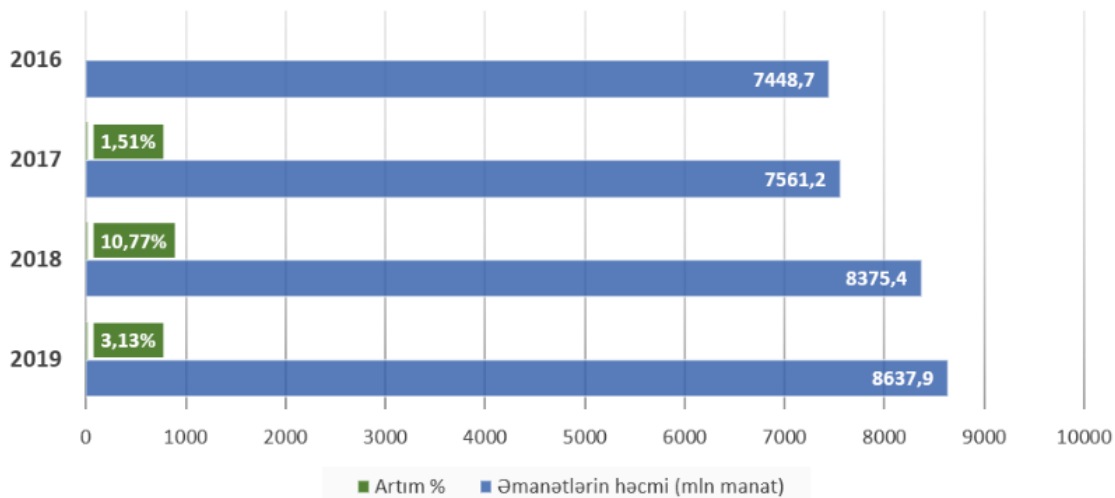
Azərbaycana gəldikdə isə, müstəqil Azərbaycanın bank sistemi hələ çox gəncdir və onun inkişafı üçün böyük ehtiyatlara malikdir. Eyni zamanda, o, həm respublikanın bank sisteminin mövcud vəziyyətini, həm də onun gələcək inkişaf meyllərini müəyyən edən bir sıra spesifik xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur. Bunlardan birincisi kapital bazarlarının inkişaf etməməsi, eləcə də dövlət banklarının bazarda hökmranlığının davam etməsidir. Əsas maliyyə göstəricilərinin müsbət dinamikası bank sisteminin tədricən keyfiyyətə inkişafı ilə müşayiət olunur. Öz növbəsində, bankların aşağı kapitallaşması fonunda cəlb edilmiş resursların aşağı diversifikasiyası aktiv əməliyyatların yüksək risk səviyyəsini əvvəlcədən müəyyənləşdirir. Uzunmüddətli perspektivdə respublikada siyasi riskin reallaşma ehtimalı olduqca aşağı qiymətləndirilir. Bunun fonunda son iki ildə baş verən dəyişikliklər göstərir ki, Azərbaycanın bank sektoru yeni inkişaf mərhələsinin

astanasındadır: dövlət banklarının dominantlığı getdikcə hiss olunmur. Ən aktual problemlərdən biri Azərbaycan banklarının son dərəcə aşağı kapitallaşmasıdır ki, bu da öz səviyyəsinə görə Rusiya, Qazaxıstan və Ukraynanın bank sistemlərindən aşağıdır (<http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=4441>).

Son illərdə baş verən pandemiya kimi hadisələr göstərir ki, dövlət banklarının inhisarçılığı səngiməyə başlayır. Bu da Azərbaycanın bank sisteminin inkişafında yeni mərhələnin başlanmasını aydın səciyyələndirir. Bu sahədə özəl strukturların payı artıq 60%-ə yaxınlaşıb. Azərbaycanın bank sisteminin maliyyə sabitliyinə doğru müsbət dönüşlər nümayiş etdirdiyini göstərən başqa bir arqument kimi əhalinin banklara olan inamının artmasını, əhalinin banklara yerləşdirilmiş əmanətlərinin ümumi həcmi kimi mühüm göstəricinin artımını sübut etmək olar. Bu gün dünyada xarici kapital bazarlarında mövcud çətin vəziyyəti nəzərə alsaq, bu tendensiya xüsusilə aktual görünür.

2016-cı ildə “Əmanətlərin tam sığortalıması haqqında” Qanunun tətbiqi ilə ölkəmizdə əhalinin banklara inamı yaxşılaşıb. Nəticədə Azərbaycanda fərdi bank əmanətləri yenidən bahalaşmağa başlayıb və oktyabr ayında 8,8 milyard manata çatıb. 2016-cı ildən başlayaraq depozitlərin həcmi müqayisə edərkən hər ilin sonunda artım tendensiyası müşahidə olunur. 2017-ci ildə 1,5 faiz, 2018-ci ildə 10,8 faiz, 2019-cu ildə isə 3,1 faiz artım olub. Əlverişli artım tendensiyasını qorumaq üçün bu qanunun müddətinin uzadılması zəruri sayıla bilər.

Şəkil 7: Fiziki şəxslərin əmanətlərinin həcmindəki artım ststistikası (2016-2019-cu illər)

Mənbə: <https://vergiler.az/news/economy/7670.html>

Prezident İlham Əliyev tərəfindən həyata keçirilən digər uğurlu iqtisadi islahatlarla yanaşı, əmanətlərin tam sığortalanmasının davam etdirilməsi 2019-cu ildə fiziki şəxslərin banklardakı əmanətlərinin əvvəlki illə müqayisədə 262,5 milyon manat artaraq 8 milyard 637,9 milyon manata çatmasına səbəb olub.

Əmanətlərin tam sığortalanması və manatın sabitliyi sayəsində milli valyutada əmanətlər artıb, xarici valyutada əmanətlər isə azalıb. Bu, tək-cə fərdi əmanətlərdə deyil, bütün növ əmanətlərdə də özünü göstərirdi. Nəticədə 2015-ci ilin sonundan etibarən milli valyutada cəmi əmanətlər 1,2 dəfə artıb, xarici valyutada əmanətlər isə 21% azalıb. Nəticədə 2019-cu ildə milli valyutada olan əmanətlər ümumi depozit portfelinin 39 faizini təşkil edib. Fiziki şəxslərin depozitləri üzrə 2019-cu ildə manatla əmanətlərin məbləği 2015-ci illə müqayisədə (4 132,7 milyon manat), xarici əmanətlərin həcmi isə 1,9 dəfə artıb, valyuta depozitləri 44% azalıb. manat (4 505,2 mln. manat). Fiziki şəxslərin manatla depozitləri onların ümumi depozit portfelinin 48 faizini təşkil edib.

Şəkil 8: Fiziki şəxslərin manatla aktivlərinin statistikasi

Mənbə: <https://vergiler.az/news/economy/7670.html>

Bu islahat addımı cəmiyyətin onlara inamı artdıqca daha likvidləşən banklara da fayda verir. Əmanətlərin tam sığortalanması bankların mövcud depozit portfelinə tənəzzüldən qorumaqla yanaşı, gələcək əmanətçilərin cəlb edilməsinə və

əmanətlərin sayının artırılmasına stimullaşdırıcı təsir göstərir. Banklarda likvidliyin cəmləşməsi həm də iqtisadiyyatın hesabatlılığını və açıqlığını yaxşılaşdırır, nəticədə nağdsız dövriyyənin artmasına səbəb olur.

Dinamik inkişaf edən Azərbaycan iqtisadiyyatı 2022-ci ildə maliyyə resurslarına yüksək tələbatı və maliyyə axınlarının respublika iqtisadiyyatı daxilində bölüşdürülməsini nəzərə alaraq bankların daha fəal iştirakına ehtiyac duyur. Bundan əlavə, bankların əhəmiyyətli artım potensialı var, çünki bu gün bank sisteminin ölkə iqtisadiyyatına nüfuzetmə səviyyəsi 20%-dən azdır. Həlli bank sisteminin ölkə iqtisadiyyatının tələblərinə uyğunlaşdırılması prosesini sürətləndirməyə kömək etməli olan problemlərdən biri də Azərbaycan banklarının kapitallaşmasının həddən artıq aşağı səviyyədə olmasıdır. Qeyd edək ki, Azərbaycan Mərkəzi Bankı bankların minimum icazə verilən kapitallaşma səviyyəsinin artırılması istiqamətində ardıcıl təşəbbüslər həyata keçirir.

Bununla belə, bankların özlərinin kapitallaşma səviyyəsini artırmaqla yanaşı, xarici kapitalın ölkəyə cəlb edilməsinə təsir göstərə biləcək əsas amillərdən biri kimi korporativ idarəetmənin səmərəliliyinin artırılmasına və bank sisteminin şəffaflığına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Yaxın gələcəkdə bu istiqamətdə mühüm addım ola bilər (T.Adrian, N.Boyarchenko and D.Giannone, 2019: 1263-89).

Mövcud problemlərə baxmayaraq, son illərdə aparılan islahatlar hiss olunan müsbət nəticələr verməyə başlayıb ki, bu da həm makro səviyyədə Azərbaycan iqtisadiyyatının artımında, həm də bank sistemindəki dəyişikliklərdə özünü göstərir. Son iki ildə Azərbaycanın maliyyə bazarlarında baş verən əsas hadisələr ipoteka kreditləşməsinin inkişafı, ölkənin qızıl-valyuta ehtiyatlarının rekord həddə çatması olub.

Bundan əlavə, respublikanın bank ictimaiyyətinin rəhbərlərinin beynəlxalq maliyyə institutları ilə inteqrasiya layihələri intensivləşmişdir ki, bu da daha çox Azərbaycan Mərkəzi Bankının məcmu kapitalın minimum məbləğinə olan tələblərinin artırılması ilə bağlıdır.

Bank sektorunun hazırkı inkişafı mərhələsində Azərbaycan Mərkəzi Bankının qarşısında duran əsas vəzifələr sırasında aşağıdakıları ayırmaq olar:

Cədvəl 14: AMB qarşısında duran əsas vəzifələr

Bank sektorunun kapitallaşma səviyyəsinin yüksəldilməsi
Bank fəaliyyətini tənzimləyən hüquqi bazanın beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması. Bu istiqamətdə əsas vəzifə cinayət yolu ilə əldə edilmiş gəlirlərin leqallaşdırılmasına qarşı mübarizə haqqında qanunun qəbul edilməsidir
Bank sektorunun inhisardan çıxarılması – bazarda sağlam rəqabət şəraitinin yaradılması və bütün banklar üçün bərabər şərait yaradılması.
Kapitallaşmanın artırılması ilə yanaşı, bankların fəaliyyətinin digər keyfiyyət göstəricilərinin səviyyəsini də yüksəltmək lazımdır.
Korporativ idarəetmənin səmərəliliyinin artırılması.
Bank fəaliyyətinin şəffaflığına tələblərin artırılması - bankların müştərilər üçün informasiya açıqlığının yüksək səviyyəsi, onların investisiya qərarlarının qəbulu üçün zəruri obyektiv informasiya ilə təmin edilməsi.

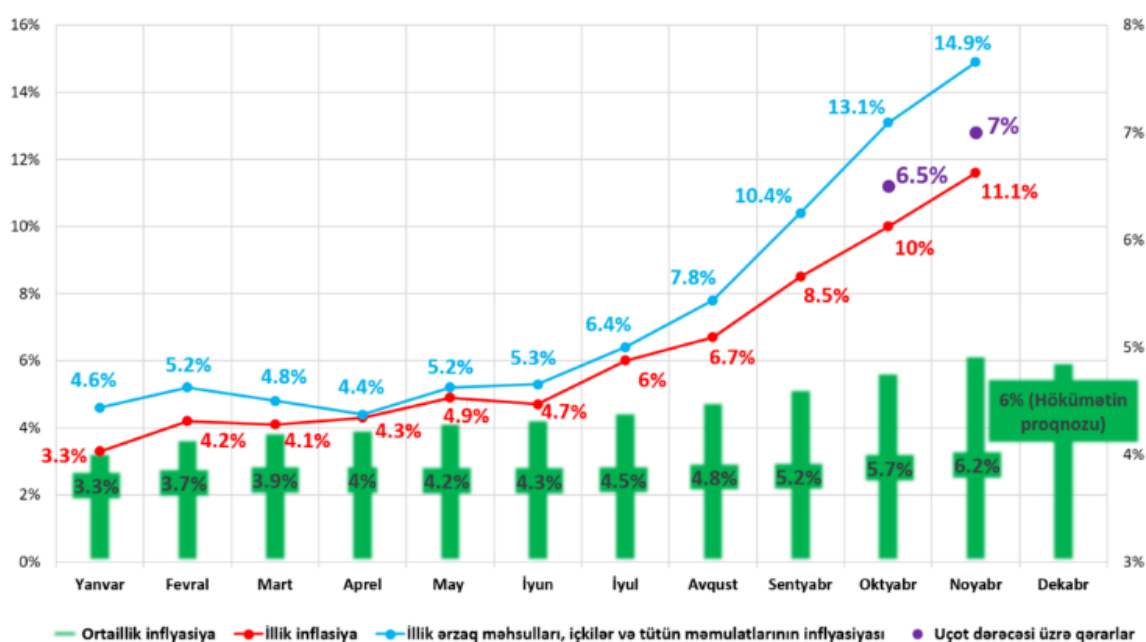
Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanıb

Bildiyimiz kimi 2019-cu il COVID-19 virusunun yarandığı, 2020-ci il isə pandemiyanın elan edildiyi, sərt məhdudiyyətlərin tətbiq edildiyi, demək olar ki, hər kəsin sosial və iqtisadi çətinliklərlə üzləşdiyi il kimi yadda qalmışdır.

Bununla yanaşı, 2021-ci ilin ilk 4 ayında ümumi daxili məhsul demək olar ki, ötən ilin səviyyəsinə çatıb, qeyri-neft sektorunda 4,1 faiz artım müşahidə olunub.

2020-ci ildə istehlak mallarının qiymətləri 2,8%, 2021-ci ildə isə daxili tələbatın bərpası ilə 4%-ə qədər artım qeydə alınıb.

Şəkil 9: Azərbaycanda inflyasiya

Mənbə: <https://vergiler.az/news/economy/7670.html>

Respublikamızda orta illik inflyasiya 2021-ci ildə 6.7% olmuşdur ki, bu da Mərkəzi Bankın proqnozu daxilində deyil. Mərkəzi Bankın proqnozu 4% (+2%, -2%) - dir.

2021-ci ilində Azərbaycan Respublikasında 26 bank xidmət göstərməyə davam edib. Onlardan 24-ü özəl kapitallı bank, 2-si dövlət bankıdır. Xarici kapitallı bankların sayı isə 12-dir. 7 bank, o cümlədən 2 xarici bank filialının nizamnamə kapitalında xarici kapitalın payı 50%-dən çoxdur. Bu tarixə ölkə iqtisadiyyatında bank sektoru 458 filial, 105 şöbə və 19 min işçiyə xidmət göstərir (Berger A.N and C. Bouwman 2019: p.47-67).

Hesabat dövründə bank sektorunun aktivlərinin həcmi 19,1 milyard dollardan (32,5 milyard manat), kredit portfeli isə 8,4 milyard dollardan (14,3 milyard manat) çox olub, onun 60 faizi, yəni, 5 milyard dolları (8,5 milyard manat) biznes kreditlərinin payına düşür. Vaxtı keçmiş kreditlərin həcmi ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 34% azalaraq (816 milyon dollardan (1387 milyon manat) 540 milyon dollara (918 milyon manat), kredit portfelindəki payı isə 2,6 % azalaraq 6,2 %-ə enmişdir.

Bank sektorunun ümumi depozit bazası 14 milyard dollar (23,8 milyard manat) təşkil edir ki, bunun da 58,6 faizi və ya 8,2 milyard dolları (14 milyard manat) qeyri-maliyyə təşkilatlarının depozitləri, 34,2 faizi və ya 4,8 milyard dolları (8,15 milyard manat) əhalinin əmanətləridir (Исмаилов Э.М., 2019: 132 с.).

Koronavirus pandemiyasının bank sektoru üçün yaşatdığı bütün çətin şərtlərə baxmayaraq, bu dövrdə sektorun kapitallaşması davam etmiş və il ərzində 2,3% artaraq 2,85 milyard dollara (4,85 milyard manat) çatmışdır.

2021-ci ildə bank sektorunun dollarlaşma əmsalları mövcud azalma tendensiyasını davam etdirmiş, əhalinin əmanətlərinin dollarlaşma əmsalı illik müqayisədə 4,8 faiz, kredit portfelinin dollarlaşma əmsalı isə 5 faiz azalmışdır. 2021-ci ilin birinci rübündə sektorun xalis mənfəəti 87,5 milyon dollar (148,8 milyon manat) təşkil edib.

2020-ci il ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatı, o cümlədən maliyyə sektoru mühüm vəzifələrlə üzləşib. Bunlardan ən mühümü pandemiya ilə əlaqədardır, bu

problemlərin təfərrüatları və onların qarşısının alınması və idarə olunması  c n tədbirlər ařađıda verilmiřdir. Birinci  ađırıř neftin qiymətinin kəskin azalması və onun iqtisadiyyata təsiridir. 2020-ci ilin əvvəlində neftin qiymətinin ařađı d řm sinin səbəbi iqtisadi deyil və onun qısamüddətli xarakter dařması ehtimalı daha yüksək qiymətləndirilib. Həmin dövrdə banklar m řt ril rin ehtiyaclarını ödəmək  c n davamlı fəaliyyət g st rmiř, pandemiyanın tətbiq etdiyi məhdudiyətlərə baxmayaraq, m řt ri məmnuniyyətini maksimum dərəcədə artırmađa, idxalla m řgul olan řirk tl rin, xüsusilə də həyati əhəmiyyət kəsb edən dərmanlar və tibbi ləvazimatlar, ərzaq məhsulları gətirən řirk tl rin ehtiyaclarını ən yaxşı řekild  qarřılamađa  alıřmıřlar.

Mərkəzi Bankın daimi dəstəyi ilə həyata keçirilən bütün bu iř v  tədbirlər nəticəsində neftin qiymətinin tam bərpa olunmamasına baxmayaraq, sonrakı aylarda həmin dövrdə bazarda mövcud olan müvəqqəti gərginliyin qarřısı birgə alınıb. Bařqa sözlə, birgə s yl r nəticəsində ölkəmiz 2020-ci ilin ilk  ađırıřının öhdəsindən uđurla gəldi (S.Nagel, and A.Purnanandam, 2020, p.2421-2467).

Azərbaycanın bank sektorunun hazırkı likvidlik potensialı 7 milyard manatdır. “2022-ci il  c n prioritetlərdən biri bank sektorunun sabitliyinin təmin edilməsidir.  lk nin iqtisadi inkiřafı üzrə yeni strategiyanı nəzərə alaraq, maliyyə sektorunun bütün seqmentlərinin rolunun gücləndirilməsinə ehtiyac var. Bu istiqamətdə bir sıra tədbirlər görülür. Azərbaycanın bank sektorunun qarřısında duran əsas vəzifələr biznesin, xüsusən də kiçik və orta biznesin kreditl řm sinin artırılması, mikrokreditl řdirm  potensialının gücləndirilməsi zərurətidir. “Bu istiqamətdə görüləsi iřl r çoxdur. Bu həm bank sektoruna, həm də ümumilikdə tənzimləmə sahəsinə aiddir.

3.2. Postpandemiya dövründə Azərbaycan banklarının kapitallaşması və likvidliyin tənzimlənməsi istiqamətləri

İstənilən ölkədə maliyyə sistemi dinamik və uyğunlaşan olmalıdır. Bu da onun və iqtisadiyyatda sistemli şok meyllərindən asılı olmayaraq maliyyə cəhətdən davamlı olmasına imkan verir. Yenilənmələrin vaxtında aparılması və normativ bazanın çevik tənzimlənməsi hər bir ayrı-ayrı ölkənin maliyyə sistemini yeni inkişaf mərhələsinə xarici və daxili mənfi təsir amillərinə müqavimət səviyyəsinə çatdırmaq üçün əlverişli imkanlar yaradır.

Bankın uzun müddət ərzində maliyyə sabitliyini nümayiş etdirmək qabiliyyəti onun təhlükəsiz fəaliyyətini təmin etmək qabiliyyəti ilə ayrılmaz şəkildə bağlıdır.

COVID-19-un yayılmasının başlanğıcından bəri ümumi risk mənzərəsi dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Bu, bank təşkilatlarından sürətlə dəyişən əməliyyat şəraitinə vaxtında reaksiya verməyi tələb edirdi. 2020-ci il bütün bank sistemi üçün güc sınağı oldu. İş şəraiti bir sıra mənfi amillərin, o cümlədən COVID-19 pandemiyası, dünyada iqtisadi fəallığın azalması və nəticədə respublikada sahibkarlıq subyektlərinin maliyyə vəziyyətinin pisləşməsi kimi xarici amillərin təsiri altında olub.

Azərbaycanın banklar əvvəlki böhran dövrləri ilə müqayisədə daha sabit kapital səviyyələri ilə COVID-19 pandemiyasına daxil olublar. 2016-cı ildən konservasiya buferi və leverec əmsalı (Bazel III) nəzərə alınmaqla yeni kapital adekvatlığı əmsallarının müəyyən edilməsi əsas rol oynamış, bütünlüklə bankların və bank sisteminin fəaliyyətinin maliyyə sabitliyi və təhlükəsizliyinin dərəcəsini artırmağa imkan vermişdir.

Azərbaycanın bank sektorunun hazırkı likvidlik potensialı 7 milyard manatdır. “2022-ci il üçün prioritetlərdən biri bank sektorunun sabitliyinin təmin edilməsidir. Ölkənin iqtisadi inkişafı üzrə yeni strategiyayı (2022-2026-cı illər üçün - İF) nəzərə alaraq, maliyyə sektorunun bütün seqmentlərinin rolunun gücləndirilməsinə ehtiyac var.

Bank sektorunun qarşısında duran əsas vəzifələr biznesin, xüsusən də kiçik və orta biznesin kreditləşməsinin artırılması, mikrokreditləşdirmə potensialının

gücləndirilməsi zərurətidir. Bu istiqamətdə görüləsi işlər çoxdur. Bu həm bank sektoruna, həm də ümumilikdə tənzimləmə sahəsinə aiddir. Qeyd edildiyi kimi bank sektorunun bu gün 7 milyard manatlıq likvidlik potensialı var. (T.Adrian, N.Boyarchenko, and D.Giannone, 2019, 1263-89).

Ona görə də qanunvericilikdən, texnoloji infrastrukturdan, kadr bazasından başlayaraq kapital bazarının yeni strategiyası formalaşır. Bütün bunları dəyişdirmək lazımdır və bu istiqamətdə Türkiyə ilə sıx əməkdaşlıq edirik. Xüsusilə, şirkətlərimizin İstanbul Fond Birjasında qiymətli kağızların listinqinə daxil edilməsi, İstanbul Fond Birjasında qeydiyyatata alınan şirkətlərin isə Bakı Fond Birjasının listinqinə daxil edilməsi imkanları müzakirə edilir.

Bankların svetoforlar sistemi (qırmızı, sarı və yaşıl zonalar) vasitəsilə bütün əhəmiyyətli risklərə nəzarət edən adekvat Risk Bəyannaməsi mövcuddur.

Likvidlik riskinin tənzimlənməsi üçün aşağıdakı risk alətlərindən istifadə olunur:

- Risk altında likvidliyə düzəliş edilmiş dəyər metodları
- Riskli likvidlik üsulları
- Dinamik likvidlik boşluğunun təhlili
- BASEL təlimatlarına əsaslanan likvidliyin əhatə dairəsi
- BASEL təlimatlarına əsaslanan xalis sabit maliyyələşdirmə nisbəti
- Divar tədbirləri üçün vaxt
- Riskin büdcələşdirilməsi
- Müddət məhdudiyyətləri
- Stress testi
- Ssenari təhlili
- Kredit qabiliyyətinin məhdudiyyətləri
- Maliyyələşdirmə qabiliyyəti məhdudiyyətləri
- Konsentrasiya məhdudiyyətləri

Banklar likvidlik risklərinin tənzimlənməsi və nəzarəti üçün aşağıdakı tədbirləri həyata keçirir:

- Bank ödəniş öhdəliklərini daim yerinə yetirə bilməsini təmin edir. Zəruri

hallarda Bank, həmçinin gündaxili likvidlik riskini idarə etmək məqsədiylə tədbirlər görür. Bu, likvidlik buferlərinin və yenidən maliyyələşdirmə mənbələrinin yetəri qədər diversifikasiyasını təmin edir. Konsentrasiya riskini azaltmaq üçün effektiv monitoring və limit parametrləri çox vacibdir.

➤ Bank yaxınlaşmaqda olan likvidlik çatışmazlığının öncədən tanınmasını təmin edir. Bu məqsədlə adekvatlığı mütəmadi olaraq yoxlanılan prosedurlar qurulur.

➤ Bank proqnozlaşdırılan pul vəsaitlərinin daxilolmaları ilə gözlənilən pul vəsaitlərinin xaric edilməsini müqayisə edərək likvidlik hesabatları aparılır. Likvidlik hesabatları orta, qısa və uzunmüddətli dövrlərdə likvidlik vəziyyətini təqdim edir. Normal bazar fazalarında pul vəsaitlərinin hərəkətində baş verən dalğalanmalar likvidlik hesabatlarında adekvat şəkildə əks etdirilir.

➤ Gərgin bazar mühitində belə Bankın yaranan likvidlik ehtiyaclarını nə dərəcədə qarşılaya biləcəyinə diqqət yetirmək vacibdir. Bunu edərkən, aktivlərin likvidlik səviyyəsinə daha çox diqqət yetirilir. Bank üçün müvafiq olan yenidən maliyyələşdirmə mənbələrinə daimi çıxış imkanları mütəmadi olaraq nəzərdən keçirilir. Likvidlik vəziyyətinin qısamüddətli pisləşməsi halında Bank kifayət qədər davamlı likvidlik buferlərinə (məsələn, yüksək keyfiyyətli likvid aktivlər) malikdir.

➤ Bank bir sıra stress hadisələrinə tab gətirmək üçün kifayət qədər likvidliyin, o cümlədən yüksək keyfiyyətli likvid aktivlərin saxlanması təmin edən möhkəm likvidlik riskinin idarə edilməsi çərçivəsini yaradır.

➤ Bank likvidlik xərclərini, faydalarını və risklərini bütün əhəmiyyətli biznes fəaliyyətləri üçün daxili qiymətləşdirmə, performansın ölçülməsi və yeni məhsulun təsdiqi prosesinə daxil edir və bununla da ayrı-ayrı biznes sahələrinin risk götürmə stimullarını onların fəaliyyətinin Bank üçün yaratdığı likvidlik riski ilə uyğunlaşdırır.

Bankda likvidlik riskinin müəyyən edilməsi, qiymətləndirilməsi, təsirinin aşağı salınması, nəzarəti və monitoringi, hesabatı və kommunikasiyası üçün sağlam proses mövcuddur. Bu proses müvafiq vaxt intervalları üzrə aktivlər, öhdəliklər və balansdankənar maddələrdən yaranan pul vəsaitlərinin hərəkətini hərtərəfli

proqnozlaşdırmaq üçün möhkəm çərçivəni əhatə edir.

3.3. Kommersiya bankının likvidliyini qorumaq üçün ehtiyat tədbirlər sistemi və likvidliyinin idarə edilməsində real vəziyyətin təhlili

Bank və ödəniş sistemlərinin səmərəli və təhlükəsiz işləməsi, maliyyə sektorunun davamlı inkişafı Mərkəzi Bankın fəaliyyətinin əsas məqsədi olan qiymət sabitliyinin qorunmasına nail olmağa kömək edən mühüm amillərdir. Məhz əlverişli inflyasiya mühitinin təmin edilməsi əhalinin rifahının yaxşılaşdırılmasında və maliyyə sisteminə biznes inamının gücləndirilməsində əsas elementdir.

COVID-19 pandemiyasının yayılması və əksər ölkələr tərəfindən həyata keçirilən məhdudlaşdırıcı tədbirlər, eləcə də əmtəə və əmtəə bazarlarında dünya qiymətlərinin qeyri-sabitliyi Mərkəzi Bankın 2020-2021-ci illərdə həyata keçirdiyi pul siyasətində özünəməxsus düzəlişlər edib. Koronavirus pandemiyası ilə əlaqədar xarici və daxili mühitin pisləşməsi fonunda pul siyasəti tədbirləri ölkədə inflyasiya proseslərini məhdudlaşdırmağa yönəlib. Eyni zamanda, pul alətləri iqtisadi fəallığın stimullaşdırılmasına yönəldilib. Mərkəzi Bank kommersiya bankları vasitəsilə iqtisadiyyatı resurslarla təmin etmək üzrə əməliyyatlar həyata keçirirdi. Mövcud amillərin də maliyyə sisteminə mənfi təsirini yumşaltmaq üçün makroprudensial siyasət tədbirləri həyata keçirilib (<https://www.intechopen.com>).

Likvidliyin idarə edilməsi prosedurları aşağıdakı prinsiplərə əsaslanır:

- digər məsələlərlə yanaşı, likvid aktivlərin aşağı rentabelliği və ya resursların yüksək dəyəri ilə əlaqədar yaranan gəlirlilik və likvidlik arasında maraqların toqquşması, aşağıda göstərilən prosedurlara uyğun olaraq həll edilir.

Sxem 2: Gəlirlilik və likvidlik arasında maraqların toqquşması

Mənbə: <https://uploads.cbar.az/assets/37df0c076877aab178a4ec112.pdf>.

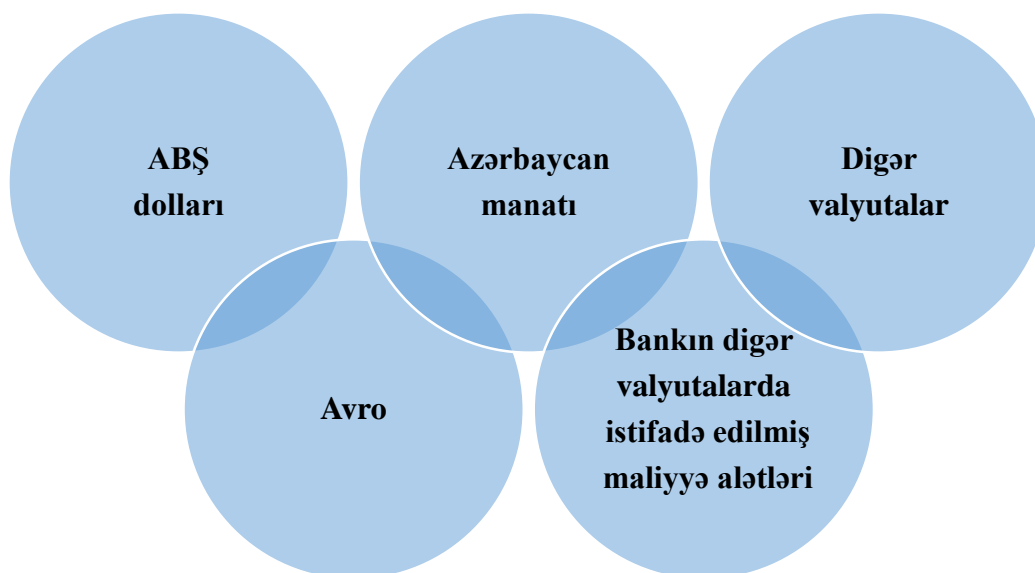
- likvidlik proqnozu bazarın vəziyyəti, debitorların, kreditorların vəziyyəti və

bankın likvidliyinə təsir edən digər amillərlə bağlı hadisələrin bank üçün mənfi inkişafı ssenariləri nəzərə alınmaqla həyata keçirilir;

- likvidlik proqnozu bankın bazar kotirovkası ilə tələblərinin ticarət portfelinə köçürülməsi və sonradan 3-5 iş günü ərzində cari bazar dəyərinə endirilmə satışının mümkünlüyü nəzərə alınmaqla həyata keçirilir.

Müəssisənin likvidliyinin və ödəmə qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi maliyyə təhlilinin mühüm hissəsidir, müəssisədə likvid aktivlərin mövcudluğunu və ödəniş öhdəliklərini vaxtında yerinə yetirməyə hazırlığını öyrənmək məqsədi daşıyır. Likvidliyin qiymətləndirilməsi üçün aşağıdakı valyutalar ayrılır:

Sxem 3: Likvidliyin qiymətləndirilməsi üçün ayrılmış valyutalar

Mənbə: <https://uploads.cbar.az/assets/37df0c076877aab178a4ec112.pdf>

Likvidliyin təhlili hər bir valyuta üçün ayrıca və bütün valyutalar üçün birlikdə eyni şəkildə aparılır:

- likvidliyin proqnozu Bankın "tələb üzrə" termini ilə öhdəliklərinin rotasiyası fərziyyəsi və bu növ öhdəliklərin şərti olaraq daimi hissəsinin mövcudluğu nəzərə alınmaqla həyata keçirilir;
- likvidlik proqnozu əhalinin müddətli əmanətlərinin vaxtından əvvəl tələb edilməsi imkanı, habelə (müqavilədə və ya qanunla) vaxtından əvvəl tələb edilməsi nəzərdə tutulan digər öhdəliklər nəzərə alınmaqla həyata keçirilir.

Xarici və daxili amillərin məcmusuna əsaslanaraq, likvidliyin idarə edilməsi

prosedurları likvid aktivlərə olan tələbatla bağlı bankın şərtlərinin aşağıdakı təsnifatını fərqləndirir:

Sxem 4: Bankın şərtlərinin təsnifatı

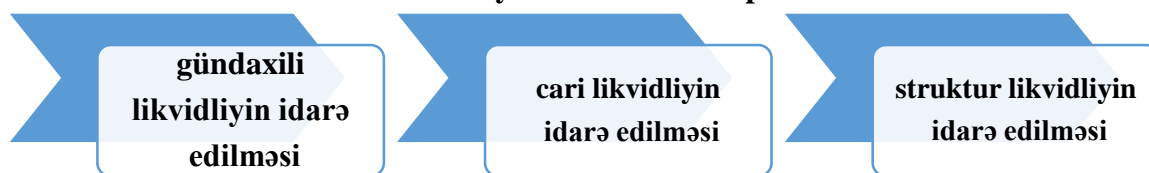

Mənbə: <https://uploads.cbar.az/assets/37df0c076877aab178a4ec112.pdf>

Bankın likvid aktivlərə ehtiyacı ilə bağlı vəziyyətindən asılı olaraq, bu məqsədlə hazırlanmış metodologiyaya uyğun olaraq məsuliyyət sahələri və likvidliyin idarə edilməsi üzrə tapşırıqlar ayrılır.

Xarici və daxili mühitin sabit şəraitində likvidliyin idarə edilməsi prosedurları aşağıdakı tezliklərlə həyata keçirilir:

Sxem 5: Likvidliyin idarə edilməsi proseduru

Mənbə: <https://uploads.cbar.az/assets/37df0c076877aab178a4ec112.pdf>.

Bankın likvidliyin idarə edilməsinin qiymətləndirilməsi meyarı Bankın “Normal Likvidlik” vəziyyətində qalma müddətidir. Bankın “Həddindən artıq likvidlik”, “Likvidlik böhranı təhlükəsi”, “Likvidlik böhranı” vəziyyətlərinə daxil olması faktları likvidliyin idarə edilməsinin keyfiyyətini qiymətləndirmək üçün mənfi kimi şərh edilir (Nagel, S. and Purnanandam, A., 2020, p. 2421-2467).

Bank gözlənilməz hallar zamanı “PAŞA Bank” ASC-nin likvidliyinin saxlanmasına, itkilərin qarşısının alınmasına və likvidliyinin bərpasına yönəlmiş tədbirlər planını hazırlayıb Bankın İdarə Heyəti tərəfindən təsdiq edilmişdir. Müntəzəm likvidliyə nəzarət Risklərin İdarə Edilməsi Departamenti tərəfindən ödəniş müddətinə qalan dövrlər kontekstində Bankın aktiv və öhdəliklərinin aylıq boşluq təhlili yolu ilə həyata keçirilir. Bankın Müşahidə Şurası tərəfindən likvidliyin vəziyyətinə nəzarət bu Siyasətə əlavələrə uyğun olaraq rüblük məlumatların təqdim

edilməsi, “likvidlik böhranı təhlükəsi” və ya vəziyyətlərdə Bankın Müşahidə Şurasına operativ məlumat verilməsi yolu ilə həyata keçirilir. "Likvidlik böhranı". Bankın likvidliyi haqqında məlumatların və onun fəaliyyəti haqqında məlumatların ictimaiyyətə açıqlanması üçün Bank aşağıdakı mənbələrdən istifadə edir:

- KİV-də nəşrlər, o cümlədən çap nəşrləri və informasiya və analitik agentliklərin elektron mənbələri;

- Bankın internet serverində illik hesabatlar, mənfəət və zərər hesabatları və əmsallar daxil olmaqla, Bankın maliyyə vəziyyəti haqqında məlumatların yerləşdirilməsi üçün məlumatların və hadisələrin dərc edilməsi;

- müxbir banklar və qarşı tərəflərlə maliyyə vəziyyəti haqqında məlumatların aylıq mübadiləsi (<https://www.intechopen.com>).

Yeni koronavirus pandemiyasından sonra həm tənzimləyicilər, həm də maliyyə institutları götürülməmiş sülaldən keçir. Nağd pul və likvidliyin saxlanmasıdan tutmuş əməliyyatların yenidən tənzimlənməsinə qədər banklar mövcud böhrandan etibarlı şəkildə çıxmaq üçün dövlətin kompleks dəstəyi tədbirlərini yerinə yetirməli olacaqlar. Bu məqalədə likvidliyi və kapitala çıxışı təmin etmək üçün Honq Konq SAR tənzimləyiciləri tərəfindən tətbiq edilən tədbirlərə, maliyyə sabitliyini qorumaq üçün banklar və tənzimləyicilərin mövcud əməkdaşlığına, eləcə də bankların razılaşmağa davam etdiyi problemlərə qısa nəzər salınır.

Likvidlik və kapitala qoyulan məhdudiyyətləri yumşaltmaq üçün tənzimləyicilər tərəfindən görülən təxirəsalınmaz tədbirlərdən görüldüyü kimi, banklar bu böhran dövründə iqtisadi subyektlər və fərdlər üçün mühüm sosial sərvət təqdim edir.

Tənzimləyicilər tərəfindən tətbiq edilən dəstək tədbirləri, şübhəsiz ki, banklara bu rolu yerinə yetirməyə kömək etsə də, bu hadisənin uzunluğu və şiddəti qeyri-müəyyən olaraq qaldığından, onlar hələ də kapital və likvidlik mövqeyində bəzi təcili təzyiqlərlə üzləşirlər. Bunlara daxildir:

- Müştərilər tərəfindən kredit imkanlarının azaldılması: Banklar, fiziki şəxsləri və biznesləri öz likvidlik mövqeyini təhlükə altına atmadan dəstəkləmək üçün

kifayət qədər vəsaitin olmasını təmin etmək üçün mühüm rol oynayır. Nəticə etibarilə, kredit imkanlarının əhəmiyyətli dərəcədə azaldılması tələb olunarsa, banklar kifayət qədər kapitalı təmin etmək üçün mövcud likvidlik stressi modellərini yenidən yoxlamalı ola bilər.

- Kredit itkisi üzrə ehtiyat təxminlərinə yenidən baxılması: İqtisadi perspektiv yüksək dəyişkən olaraq qaldığından, pandemiyanın qeyri-müəyyənliyini və miqyasını nəzərə almaq üçün əvvəllər hesablanmış gözlənilən kredit itkilərinə yenidən baxılmalıdır. Banklar, ehtimal ki, gözlənilən kredit itkisi ehtiyatında artımın şahidi olacaqlar (https://www.ca-c.org/c-g/2008/journal_rus/c-g-2/08.shtml).
- Kapital adekvatlığı əmsalını qorumaq üçün əlavə kapital tələbləri: İqtisadi tənəzzül, çox güman ki, problemlə kreditlərin artımını müşahidə edəcək. Banklar kredit riskində hər hansı bir artımı nəzərə almaq və daha yüksək kredit riskini aradan qaldırmaq, daha çox kapital ayırmaq üçün mövcud kredit portfelində yenidən qiymətləndirmə aparmalı ola bilər.

Məsələnin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, böhranın uzunluğu və şiddətinin dərinliyi həm yerli, həm də global səviyyədə hələ də məlum deyil. Nəhayət, tənzimləyicilər tərəfindən görülən tədbirlər müvəqqəti asanlaşdırıcı tədbirlərdir. Tənzimləyicilər tədbirləri bir gecədə və ya lazımı xəbərdarlıq etmədən dayandırmasalar da, banklar normal vəziyyətə qayıtmağı əvvəlcədən planlaşdırmalıdırlar. Onlar həmçinin yeni normala hər hansı bir düzəliş etməyə hazırlaşmalıdırlar. Banklar tənzimləyicilərin bu böhran zamanı nəyin işlədiyini və nəyin olmadığını nəzərə alacağını gözləyirik. Tənzimləyicilər maliyyə sabitliyi ilə bağlı öz yanaşmalarını və tələblərini dəqiq tənzimlədikcə, banklar böhrandan sonra müəyyən miqdarda düzəliş gözləyə bilərlər.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Qlobal bank sistemində kommertiya banklarının inkişafının ən mühüm istiqaməti kapitallaşmadır.

Dissertasiya işində müasir mərhələdə yerli bank sisteminin inkişafının əsas parametrləri təhlil edilir, Azərbaycan kommertiya banklarının əsas parametrləri xarici kredit təşkilatlarının xüsusiyyətləri ilə müqayisə edilir. Bu araşdırma Azərbaycan bank sektorunun inkişafında əsas problem kimi yerli bankların aşağı kapitallaşmasını qeyd etməyə imkan yaradır.

Bank, razılaşma müddətində müştərilərin pullarını təhlükəsiz saxlamaq məqsədi ilə yaradılmış maliyyə və kredit təşkilatıdır. Bankların indiki funksiyaları daha genişdir. İnsanlara borc verirlər, insanlar və müəssisələr arasında nağdsız ödənişləri emal edir və digər maliyyə xidmətləri göstərirlər.

Basel II bütün bankların üç müxtəlif risk forması üçün kapital adekvatlığını qiymətləndirməyi tapşırır. Bazar və kredit riski yanaşmaları hələ inkişafın ilkin mərhələsindədir. Bankın likvidliyi onun öhdəliklərini vaxtında və tam şəkildə yerinə yetirmək qabiliyyətinə aiddir. Pul vəsaitlərinin hərəkəti kimi baxıldıqda, likvidlik istənilən vaxt daha az likvid aktivlərə çevrilmə qabiliyyətinə malikdir.

Kommertiya bankının likvidliyi onun borc, maliyyə və balansdankənar öhdəliklərini qrafik üzrə, bütövlükdə və itkisiz yerinə yetirmək qabiliyyəti kimi müəyyən edilir. Həddindən artıq bank likvidliyi biznes üçün pisdir, çünki gəlirliliyi azaldır. Aktivləri satmaqla və ya borclunun (borc alanın) öhdəliklərini yerinə yetirməklə zərər vermədən aktivləri pula çevirmək qabiliyyəti aktivlərin likvidliyi kimi tanınır.

Bank, bank riskinin istifadəsinə əsaslanan maddələrin baş verməsini potensial zərər kimi qiymətləndirir. Bu, zərərli proqram təminatının bazar dəyərindən tutmuş valyuta bazarındakı dalğalanmalara qədər gözlənilməz ola bilər. Bank riskləri bankın əməliyyatlarına və kapitalına müxtəlif yollarla təsir göstərir. Bank risklərinin idarə edilməsi qlobal maliyyə monitorinqi normalarına əsaslanan cavab tədbirləri və dəyişikliklərlə əvəz edilmişdir.

Şirkətin maliyyə öhdəliklərini vaxtında yerinə yetirmək üçün kifayət qədər

pul vəsaitinin olmaması təhlükəsi likvidlik riski kimi tanınır. Müəssisələr pul vəsaitlərinin hərəkətini düzgün idarə etməsələr, likvidlik problemi ilə üzləşəcək və nəhayət müflis olacaqlar. Likvidlik riskinin monitorinqi və idarə edilməsi zamanı müəssisələr ümumi mənbələrdən xəbərdar olmalıdırlar.

Bankın aktivlərindən digər bank öhdəlikləri (məsələn, banka olan depozitlər və kreditlər) çıxıldıqda kapital qalır. Həm yaxşı, həm də pis vaxtlarda yaxşı kapitallaşdırılmış banklar iqtisadi güc mənbəyi ola bilər. Kapital tələbləri bankları uğursuzluqdan qorumaq üçün tənzimləyicilər tərəfindən istifadə olunan əsas alətdir.

Son onillikdə bu parametrlər əsasında bank işi yaxşı kapitallaşdırılıb. Bank sektorunun əsas problemləri biznes kreditləşməsini artırmaq və mikrokredit imkanlarını gücləndirməkdir. De-dollarizasiya Azərbaycanda likvidliyin artırılması üçün ən effektiv strategiyadır. Hüquq və texnologiya infrastrukturundan başlayaraq, yeni kapital bazarı strategiyası hazırlanır.

Kommersiya və ixtisaslaşmış banklar ənənəvi olaraq sahibkarlığın böyüməsində və inkişafında mühüm rol oynamışlar. Bankın fəaliyyəti istənilən iqtisadiyyatda iqtisadi artımın katalizatoru kimi onların unikal mövqeyini əks etdirir.

Bankın uzunmüddətli maliyyə sabitliyini nümayiş etdirmək qabiliyyəti onun təhlükəsiz fəaliyyət göstərmə qabiliyyəti ilə sıx bağlıdır. COVID-19 epidemiyası da daxil olmaqla bir sıra əlverişsiz hallar iş şəraitinə təsir edib. Pul siyasətinin məqsədi iqtisadi fəallığı artırmaqla yanaşı inflyasiyanı nəzarət altında saxlamaqdır.

Həm yerli, həm də dünya səviyyəsində böhranın uzunluğu və dərinliyi qeyri-müəyyəndir. Bu böhranda banklar əvvəlki böhranlarla müqayisədə daha sabit kapital səviyyələrinə malikdir. Böhrandan sonra banklar tənzimləyicilər öz taktikalarını və maliyyə sabitliyi standartlarını dəqiq tənzimləyərək müəyyən dəyişikliklər gözləyə bilərlər. Pul siyasətinin məqsədi iqtisadi fəallığı artırmaqla yanaşı inflyasiyanı nəzarət altında saxlamaqdır. Cari dəyişənlərin maliyyə sisteminə zərərli təsirini məhdudlaşdırmaq üçün makroprudensial siyasət tədbirləri həyata keçirilmişdir.

Aparılan təhlillər nəticəsində müəllif tərəfindən verilmiş təkliflər aşağıdakılardır:

- Bank sektorunun tam diaqnostikasını aparmaq üçün bankların maliyyə dayanıqlığı

hərtərəfli təhlil edilməlidir. Hər bir bankın likvidliyi, kapitalı və valyuta mövqeləri, habelə aktivlərin keyfiyyətinin diaqnostikası və ümumi bank sektorunun likvidlik mövqeyi və kredit imkanları müəyyən edilməlidir. Qiymətləndirmə əsasında hər bir bankın klasteri müəyyən edilməlidir.

- Problemlə bankların yenidən kapitallaşdırılması üzrə tədbirlər planının qurulması üçün hər bir bankın öz fəaliyyət planı olmalıdır. Plan müəyyən edilərkən potensial kapital mənbələri, işləməyən aktivlərin sağlamlaşdırılması, bankların konsolidasiyası və digər amillər nəzərə alınmalı və imkanlar araşdırılmalıdır. Fəaliyyət planında bankın və onun səhmdarlarının, habelə dövlət qurumlarının və digər maraqlı tərəflərin rolları açıqlanmalıdır.

- Problemlə bankların restrukturizasiyasının institusional və hüquqi yollarının müəyyən edilməsi üçün problemlə bankların minimal itkilərlə ayağa qalxması və ya onlardan qurtulması üçün tam institusional və hüquqi prosedurlara dair təkliflər verilməlidir.

- Kapitalın sabitliyi bərpa olunması məqsədilə, digər aidiyyəti dövlət orqanları ilə birlikdə bankların restrukturizasiyasını həyata keçirilməlidir.

- Dünyanın qabaqcıl təcrübələri nəzərə alınmaqla əmanətlərin sığortalanması sisteminin təkmilləşdirilməsi üzrə işlər davam etdirilməlidir. Əmanətlərin Sığortalanması Fonduna pul daxil etmək üçün müxtəlif maliyyə alətlərinə baxmaq və diferensial təqvim haqları üzərində işləmək lazımdır.

- Mərkəzi Bank, Maliyyə Nazirliyi və digər aidiyyəti dövlət qurumları banklar üçün yeni kapital və uzunmüddətli likvidiyə dəstək mexanizmlərinin yaradılması istiqamətində addımlar atmalıdırlar.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. AR Mərkəzi Bankının Statistik Bülleteni. 2019, 107 s.
2. AR Mərkəzi Bankının Statistik Bülleteni. 2018, 155 s.
3. AR Mərkəzi Bankının illik hesabatı (2019)(müvafiq illər üçün).
4. "Azərbaycan - 2020: gələcəyə baxış" inkişaf konsepsiyası. Bakı, 2019.
5. Bağırov M.M., (2013), "Banklar və bank əməliyyatları:" dərslik. Bakı. Nurlan - 532 s.
6. Məmmədov Z.F. (2017), "Qloballaşma şəraitində bank böhranı və bank sektoru islahatı." Bakı: Azərneşr, 392 s.
7. Murşudli F.F. (2018), "Maliyyə qloballaşması şəraitində Azərbaycanın xarici iqtisadi fəaliyyəti üçün bank xidmətləri." Bakı: Şərq-Qərb, 416 s.
8. Maliyyə Sağlamlığına baxış. Bakı: Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı, 2018.
9. Kərimov A.E., (2018), "Bank xidmətləri bazarı: nəzəriyyə və təcrübə (Azərbaycan Respublikasının kommersiya banklarının təmsalında)". Bakı, "İqtisadiyyat Universiteti" 400 s.

Rus dilində

10. Багиров М.М., (2013), "Банки и банковские операции:" учебное пособие. Баку. Нурлан- 532 с.
11. Гаджиев Д.Ф. (2018), "Денежно-кредитная система и Международный банк Азербайджана". Москва: Финансы и статистика, 240 с.
12. Мамедов З.Ф. (2016). "Банковский сектор Азербайджана: анализ и оценка" // Научные труды. Академии управления при Президенте Республики Беларусь. - Часть I. С. 345
13. Эриашвили Н.Д.,Тавасиев А.М., Москвин В.А, (2012), "Банковское дело:" учебное пособие / 297с.
14. Смирнов А.Д. (2011), "Банковское дело". М. - 360 с.

15. Иванов В.В. (2012), “Оценка банковской ликвидности” / М:- 315 с.
16. Исмаилов Э.М. (2019), “Валюты стран Центральной Евразии в условиях финансовой глобализации”. Стокгольм: СА&СС Press, 132 с.
17. Рустамов Э.С. (2017), “Экономическая модернизация Азербайджана: вызовы и решения”. Москва: Эконом-Информ, 367 с.
18. Рыбин Е.В. (2018), “Пути повышения конкурентоспособности российских банков”. Москва: Финансы и статистика, М: 264с.
19. Жириная, Э. (2012), “Операции коммерческих банков: российский и зарубежный опыт”. М.: Финансы и статистика, М: 351 с.

İngilis dilində

20. Andre P, Mathieu R, Zhang P (2019) “A note on capital adequacy and the information content of term loans and lines of credit”. *Journal of Banking and Finance* 25:431–444.
21. Aspachs, O., et al. (2017). Liquidity, “Banking Regulation and the Macroeconomic,” mimeo, London: London School of Economics.
22. Adrian, T., Boyarchenko, N. and Giannone, D. (2019), “Vulnerable growth”, *American Economic Review*, 109(4), 1263-89.
23. Baron, M., Verner, E. and Xiong, W. (2020), “Banking crises without panics”, *Quarterly Journal of Economics*, forthcoming, p. 321
24. Barrell, R., E. Davis, T. Fic, D. Holland, S. Kirby & Liadze, I. (2019), “Optimal regulation of bank capital and liquidity: How to calibrate new international standards”, *FSA Occasional Paper* 38.
25. Berger A. N. and Bouwman C H S (2017), “Bank Liquidity Creation”, *Journal of Financial Intermediation*, Vol. 3, pp. 2-50.
26. Berger A N and Bouwman C H S (2019), “Bank Liquidity Creation, Monetary Policy, and Financial Crises”, *Journal of Monetary Economics*, Vol. 31, pp. 47-67.
27. De Young, R., I. Distinguin and A. Tarazi (2018), "The joint regulation of bank liquidity and bank capital", *Journal of Financial Intermediation*, 34, 32 - 46.
28. De Marco, F. and T. Wieladek (2016), "The Real Eects of Capital

Requirements and Monetary Policy: Evidence from the United Kingdom", CEPR Discussion Papers 11265

29. Shyam Venkat, Stephen Baird (2018), "Liquidity Risk Management: A Practitioner's Perspective", 264p.

30. Moorad Choudhry, Oldrich Masek (2018), "An Introduction to Banking: Liquidity Risk and Asset-Liability Management", April - 384 p.

31. Mendicino, C., K. Nikolov, J. Rubio-Ramirez, J. Suarez, and D. Supera (2020), "Twin Default Crises", ECB Working Paper No. p. 414.

32. Nagel, S. and Purnanandam, A. (2020), "Banks' risk dynamics and distance to default", The Review of Financial Studies, 33(6), p. 2421-2467.

33. Gudni Adalsteinsson, (2018); The Liquidity Risk Management Guide: From Policy to Pitfalls, Mart-p.234

34. Horvath, R., J. Seidler and L. Weill (2016), "How bank competition influences liquidity creation", Economic Modelling 52(PA), 155-161.

35. Khan, M. S., H. Scheule and E. Wu (2017), "Funding liquidity and bank risk taking", Journal of Banking and Finance, 82, 203-216.

İnternet resursları

36. https://www.ca-c.org/c-g/2008/journal_rus/c-g-2/08.shtml

37. <https://www.scirp.org/journal/paperinformation.aspx?paperid=79664>

38. <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=4441>

39. [www.bis / org / publ / bcbs164.pdf](http://www.bis.org/publ/bcbs164.pdf)

40. <https://doi.org/10.1086/262081>

41. <https://www.intechopen.com/chapters/62904>

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: Azərbaycanda fəaliyyət göstərən bankların öhdəliklərində olan kapitalların statistik göstəriciləri.....	44
Cədvəl 2: Azərbaycanın bank sektorunda kapitalın dinamikası.....	50
Cədvəl 3: 2020-ci il üçün Azərbaycan banklarının nizamnamə kapitalına görə tam reytingi.....	52
Cədvəl 4: L1 əmsalını təyin etmək üçün Azərbaycan Beynəlxalq Bankın statistik göstəriciləri.....	53
Cədvəl 5: L2 əmsalını təyin etmək üçün Azərbaycan Beynəlxalq Bankın statistik göstəriciləri.....	54
Cədvəl 6: L3 əmsalını təyin etmək üçün Azərbaycan Beynəlxalq Bankın statistik göstəriciləri.....	54
Cədvəl 7: L1 əmsalını təyin etmək üçün Pasha Bankın statistik göstəriciləri.....	55
Cədvəl 8: L2 əmsalını təyin etmək üçün Pasha Bankın statistik göstəriciləri.....	55
Cədvəl 9: L3 əmsalını təyin etmək üçün Pasha Bankın statistik göstəriciləri.....	55
Cədvəl 10: L1 əmsalını təyin etmək üçün Kapital Bankın statistik göstəriciləri.....	56
Cədvəl 11: L2 əmsalını təyin etmək üçün Kapital Bankın statistik göstəriciləri.....	56
Cədvəl 12: L2 əmsalını təyin etmək üçün Kapital Bankın statistik göstəriciləri.....	56
Cədvəl 13: Kommersiya banklarının likvidlik əmsalları.....	57
Cədvəl 14: AMB qarşısında duran əsas vəzifələr.....	64

Sxemlərin siyahısı

Sxem 1: Bazel sazişinə əsasən Bank kapitalı.....	58
Sxem 2: Gəlirlilik və likvidlik arasında maraqların toqquşması.....	70
Sxem 3: Likvidliyin qiymətləndirilməsi üçün ayrılmış valyutalar.....	71
Sxem 4: Bankın şərtlərinin təsnifatı.....	72
Sxem 5: Likvidliyin idarə edilməsi proseduru.....	72

Şəkillərin siyahısı

Şəkil 1: Kommersiya bankının likvidliyinə və ödəmə qabiliyyətinə təsir edən daxili amillər.....	18
Şəkil 2: Bank risklərinin növləri.....	19
Şəkil 3: Bazar riskinin növləri.....	19
Şəkil 4: Risklərin idarə olunması sxemi.....	22
Şəkil 5: Azərbaycan Bankının Bank Aktivlərinə Nisbətən Likvid Ehtiyatları (2001-ci ildən 2020-ci ilə qədər).....	36
Şəkil 6: Bank sektorunun icmal balansı (mln. manatla)46	
Şəkil 7: Fiziki şəxslərin əmanətlərinin həcmindəki artım ststistikası (2016-2019-cu illər).....	61
Şəkil 8: Fiziki şəxslərin manatla aktivlərinin statistikası.....	62
Şəkil 9: Azərbaycanda inflyasiya.....	64